

לא מוותרת לא שם ולא כאן

טובה פגי

דוקסטורי בע"מ

לא מוותרת
לא שם ולא כאן
טובה פגי

לא מוותרת
לא שם ולא כאן

טובה פגי

דוקוסטורי בע"מ

הספר ראה אור בסיוע:

יד ושם
רשות היזכרון לשואה ולגבורה
הקרן לתמיכה בספרי זיכרונות של ניצולי שואה

קבוצת עזריאלי

The Azrieli Foundation

ועידת התביעות
The Conference on Jewish Material Claims Against Germany

התכנים, הנתונים והעריכה הם על אחריות המחבר/ת

Tova Pagi Doesn't give up, not there nor here

כל הזכויות שמורות
© תשע"ו 2016 טובה פגי

כל הזכויות שמורות למחבר
חברת דוקוסטורי לרבות בעלי מניותיה ו/או מנהליה ו/או עובדיה ו/או שלוחיה איננה אחראית לתוכן המובא בספר זה, לנכונותו ו/או מהימנותו ו/או מידת דיוקו ו/או השפעתו, ולא תישא בכל נזק, אבדן, עוגמת נפש וכיוצא באלו תוצאות, ישירות או עקיפות, שיגרמו לכל אדם, כתוצאה מהוצאה לאור של ספר זה. התכנים בספר הינם תיעוד של זכרונות, חוויות, השקפות ודעות של המחבר/ים, מנקודת ראותם האישית, ומובאים על אחריות המחברים בלבד, ואין בהם משום הבעת דעה מטעם חברת דוקוסטורי.

עזרה בעריכה: רווית חביב
עיצוב גרפי: נורית פגי

הוצאת דוקוסטורי בע"מ
בר אילן 34 רעננה
טל: 09-7419471
www.docostory.com

לילדי ונכדי

כל מקרה / ויסלבה שימברובסקה

יכול היה לקרות.
חייב היה לקרות.
קרה מוקדם יותר. מאוחר יותר.
קרוב יותר. רחוק יותר.
קרה לא לך.

נצלת, כי היית הראשון.
נצלת, כי היית אחרון.
כי לבדך, כי אנשים.
כי לשמאל, כי לימין.
כי ירד גשם. כי נפל צל.
כי היה יום שמשי.

מזל שהיה שם יער.
מזל שלא היו עצים.
מזל שמסילה, וו, קורה, בלם,
מסגרת, סיבוב, מילימטר, שניה.
מזל שקש צף על המים.

בגלל, מאחר ש, ובכל זאת, אף-על-פי-כן.
מה היה לו יד, רגל,
בצעד אחד, כחוט השערה
מצרוף המקרים.

ובכל הנך? הישר מן הרגע שעודו פעור?
ברשת היה חור אחד, ואתה דרכו?
אינני חדלה להשתאות, להאלם.
הקשב,
כמה מהר פועם בי לבך.

פתח דבר

קערת סוכריות, השריד היחיד מבית הורי

הפסיכיאטר דר' מישל יצא מהחדר לרגעים מספר והשאיר אותי לבד. אני עומדת מול האצטבות העמוסות, קוראת את שמות המחברים, אפלטון, אריסטו, שפינוזה, פרויד ואת הכותרים המרתקים, תוהה על תוכנם, וכשהוא חוזר לחדר, אני מפנה אליו שאלה: "אתה באמת חושב שאהיה מסוגלת להבין אי פעם מה כתוב בספרים האלה?" אך דר' מישל עונה לירק בחיך...
כמה מזל היה לי ולשתי בנותיי הקטנות, שהאיש קלט כי מעבר לאישה הצעירה והנאה שכביכול לא חסר לה דבר, עומדת נפש מיוסרת שאין לה שום כלים (ולו הבסיסיים ביותר) להבין את המציאות "הנורמלית" שבה היא מתפקדת, כי המציאות שבה גדלה והתפתחה הייתה כל כך אחרת ושונה.

* * *

דפים אלו נכתבו לאורך שנים. הם מכילים חלקים מיומן שכתבתי כילדה בת שתים-עשרה בברגן-בלזן מיד לאחר המלחמה, חלקים מיומן שכתבתי בגיל ארבע-עשרה בפנימיית בן-שמן עם בואי ארצה, תיאורים שכתבתי בגיל ההתבגרות, והגיגים שכתבתי במהלך כל החיים. הכתיבה נשארה צורך נפשי ורצון עיקש לספר, אם בגיל חמש-עשרה ואם בגיל שמונים.
כדבריו של פרימו לוי: "הצורך לספר ל'אחרים', לשתף את ה'אחרים', היה לנו, שוכני המחנות, לצורך חיוני עוד לפני השחרור וגם אחריו; הוא גבר על כל צרכינו הבסיסיים האחרים."
הגיע הזמן להכיר באותו עבר כאוב, לתת לו לגיטימציה ולא להתכחש לו יותר.

יומנים

2.9.1997

אני יושבת מול הדף הריק, ותוהה – במה מתחילים... היות והבטחתי לעצמי ולנורית בתי, שבאחד הימים אכתוב את שברי זיכרונותיי ואנסה להרכיב תמונה שלמה כלשהי, אני מרגישה מחויבת לקיים את הבטחתי. הבטחה זו צצה לה תוך כדי הניסיון לסדר את עבודותיי לפי סדר כרונולוגי, העבודות לתואר ראשון לחוד ועבודות התואר השני לחוד. תוך כדי מיון, נזכרתי באותה הבטחה ואמרתי לעצמי שאנסה למלא עמוד אחד, ואולי אחריו יבוא עוד אחרים.

אין בעולם אדם שאין לו סיפור חיים לספר, וכך גם לי. אני רק תוהה ושואלת, האם הוא חשוב ומעניין יותר מסיפורם של רבים אחרים. אלה הקרובים לי, ומכירים חלקים מהסיפור, טוענים שאכן כן, יש לי סיפור ייחודי. גם האחרים, הקרובים לי פחות ויודעים עליי רק מעט, גם הם בדעה שהסיפור שלי חייב להישמע.

בסוף שנת 1945, חודשיים לאחר סיום המלחמה, העליתי לראשונה את זיכרונותיי בכתב, בשפה הפולנית: הייתי אז כבת שתים-עשרה. רשמתי ספונטנית מתוך הזיכרון את מה שחוויתי, ללא עזרתו של איש. זיכרונות שנכתבו על ידי טובצ'יה לוסטמן, במחנה העקורים ברגן-בלזן שבגרמניה. טובצ'יה, שעם פרוץ המלחמה הייתה בת שש.

לא מצוינים ביומן ההוא תאריכים והסיבות מובנות. הם לא היו ידועים לי, וגם לא הייתה להם כל משמעות לגביי – הזמן, באותם ימים, נתפס באופן שונה גם על ידי מבוגרים. וכך כתבתי:

"לבית הספר לא הלכתי כיוון שנאסר על ילדי היהודים ללמוד בבתי הספר. את האל"ף בי"ת הפולני למדתי אצל רוז'קה לקס בשיעור או שניים שהקדישה לי אצלה בבית. רוז'קה הייתה אחת משלוש האחיות המקסימות לקס: חנקה, רוז'קה ורניה, שעם האיסור על ילדי וייז'בניק (Wierzbnik) ללמוד בבית ספר, נרתמו לעשות משהו למענם. ייתכן וגם לימוד זה היה בניגוד לתקנות, כי מעבר לשיעור אחד או שניים יחד עם עוד שניים או שלושה ילדים, לא התקיימו יותר שיעורים."

האחיות לקס המקסימות ניצלו מהתופת ורוז'קה, הנערצת עליי, כך סופר לי לפני מספר שנים על ידי יעקב שניר, כשכבר הייתי מוכנה להתחבר לעבר והאזנתי בצמא לסיפורים הקשורים בוויז'בניק של פעם. רוז'קה חיה בארצות הברית ונשואה למי שיזם והיה מנהלו הראשון של מוזיאון השואה בווישינגטון.

דר' מישל, הרופא שטיפל בי בעת המשבר הנפשי שתקף אותי כעשר שנים לאחר נישואיי בסביבות גיל השלושים, בהיותי כבר אם לשתי בנות קטנות, אמר לבעלי באופן מפורש: "היא חייבת ללמוד. הצורך שלה בלימוד והתפתחות, הוא קריטי לקיום שלה". יתכן והצמא שלי לרכוש ידע היה קשור בעובדה שבילדותי לא ביקרתי בבית ספר. בפועל, מאז שנאמרו הדברים של דר' מישל ועד שיצאתי ללימודים חלפו להן כמה שנים טובות. כשהילדים גדלו והמצב הכלכלי השתפר, התחלתי ללמוד. הייתי כבר מעל גיל חמישים, כך שממבחי הבגרות הייתי פטורה ובשל התוצאות הטובות בבחינה הפסיכומטרית, ניתנה לי אפשרות לבחור בכל חוג שרציתי באוניברסיטת חיפה. לא היה לי עניין לזכות בתארים או לפתוח בקריירה, אהבתי את עבודתי בבית החולים כמזכירה רפואית.

הדבר אותו ביקשתי, היה להרחיב את אופקיי. מאז שאני זוכרת את עצמי בער בי הרצון להבין את המציאות בה אנו חיים, והוא שהוביל אותי אל עולם המחשבה הפילוסופית. מחשבה המאפשרת לשאול שאלות, שגם אם רובן נשארות פתוחות, לפחות הבנתי שאינני יחידה שהמציאות אינה מובנת לה...

13.9.1997

ביום חמישי האחרון הייתה בחינת הגמר האחרונה. ישבתי לי לבד, גברת באה בימים, בחדר ההרצאות הקרוב למזכירות החוג לפילוסופיה, כשלפניי השאלון על ויטגנשטיין – פילוסוף אוסטרי – בריטי ממוצא יהודי, שבתחילת דרכו הדהים את עולם הפילוסופיה בתורה מושלמת. מאוחר יותר הפך את הקערה על פיה ויצר תורה הסותרת את תורתו הראשונה, ובשל כך כונה

‘ויטגנשטיין המאוחר’.

במשך כשלוש שעות מילאתי שישה עמודים. לאחר מכן מסרת אותם למזכירות החוג. כשיצאתי מהבניין – איזו תחושת הקלה!

בשנות השמונים הייתי בשיא הפעילות שלי – היו לי חיים אינטנסיביים ביותר – לכל אורכן אני עובדת, לומדת, מנהלת בית, תומכת באמי בת התשעים, ומארכת את בנותיי עם משפחותיהן כשהיו מגיחות לביקורים מאירופה. הן היו נוחות אצלי בבית עם כל הכבודה, ואני הייתי משתדלת לתת להן ולנכדיי את מלוא תשומת הלב ולארח אותן בנעימים.

תשע שנים של התמודדות עם רעיונותיהם המורכבים של גדולי הפילוסופים, עם מבחני זיכרון, עם קשיי כתיבה, ובשנתיים האחרונות נוספה להן גם התמודדות עם כאב הגב. ועשיתי זאת!

עם כל הלחץ, עם כל הקושי, תקופת הלימודים הייתה לאחת התקופות הנהדרות בחיי: חמש שנות לימודי התואר הראשון וארבע נוספות של לימודי התואר השני הגיעו לסיומן. לעיתים זו חידה בעיניי כיצד עמדתי בכל אותן מטלות תובעניות של אותה תקופה. מה שהקל עליי – שהילדים כבר היו בוגרים: הבן בצבא והבנות עם משפחותיהן הצעירות, האחת בקופנהגן, השנייה בפריז.

הדר’ משה פרויד ז”ל, הבוס שלי ועמיתי לעבודה, שעמו הייתי מיודדת, עודד אותי בראשית תקופת הלימודים: “אל תדאגי, יהיה בסדר”. בשנת הלימודים הראשונה לקחתי חופשה ללא תשלום מעבודתי בבית החולים, במטרה להכיר את נוהלי הלימוד באוניברסיטה. די חרדתי מכישלון. בשנתי השנייה ללימודים עבדתי בבקרים בבית החולים, אך גם הצלחתי לבנות מערכת שיעורים בשעות הצהריים ואחר הצהריים – תמרגתי בין כל החובות שלי. אישי היקר, יוסף, אותו העמדתי פשוט בפני העובדה שאני יוצאת ללמוד, נתן לי גיבוי.

לא סתם נאמר כבר עד לזרא כי “כל ההתחלות קשות”, זה באמת היה קשה.

20.9.1997

האם אפשר לתרגם מחשבות לכתיבה מסודרת ומאורגנת? צדק ויטגנשטיין כשכתב כי ברגע שמנסים להכניס אותן בתבנית – וכתיבה זו הרי איזו תבנית של הגיון – המחשבות חומקות, ומה שאתה מעלה על הדף זה כבר לא בדיוק זה.

ובכן, הפשוט ביותר יהיה להתחיל לספר מן ההתחלה, אך מסתבר שכבר כאן, עם המידע הפשוט הזה, יש קשיים ומכשולים, כי מה שנאגר בזיכרוני, מסיבות מובנות שעוד יתבהרו, הודחק, נקבר, כמעט ועבר מן העולם: האם נולדתי בויז'בניק או באופטוב?

הפרטים המעטים שאספתי הגיעו אליי מאמא ומיעקב שניר (אז שיינר), ידידנו ויו"ר הקהילה של יהודי וייז'בניק. מיעקב למדתי שקהילת אופטוב הוציאה ספר זיכרון שנכתב ונערך בידי שארית הפליטה – הניצולים של אופטוב, ומן הראוי שאחפש שם את שמות ומקורות המשפחה. בעצם זו לי הפעם הראשונה שאני מנסה איכשהו "לארגן לי" את המשפחה שהייתה ואיננה, כי במשך שנים ארוכות לא כל כך רציתי לדעת, לא אודות שורשיי ולא אודות עברי.

* * *

עם לידתי קיבלתי שני שמות: טאובה – פסיה. אבל אני זוכרת את עצמי בשם טובצ'יה לוסטמן – בשם זה פנו אליי כולם. אין לי תעודת לידה ועל פי בדיקה שערך למעני פבל דנישבסקי, הנכד של מציליי הפולנים, אני לא מופיעה ברישומי האוכלוסין של אופטוב וגם לא של וייז'בניק – סטרחוביצה הסמוכה. כלומר: לפי הרישומים אני בעצם לא קיימת.

רק בשנים האחרונות, אחותי צפורה, המבוגרת ממני בשמונה שנים, סיפרה לי שנולדתי באופטוב. פייגלה היה שמה ופייצ'ה קראו לה כולם. היא נולדה באופטוב ב- 25 ינואר 1925 ונקראה כנראה על שם סבתא, אמא של אבא.

בעיירה אופטוב הפרנסה לא הייתה רבה. וכך, עוד בטרם נולדתי, החליטו אבא ואמא להגיע לעיירה הסמוכה וייז'בניק –

סטרובוביצה, על מנת לחפש בה אפשרויות לפרנסה טובה יותר. כנראה שלקראת הלידה חזרה אמי לאופטוב כדי ללדת בקרבת משפחתה, וכך נולדתי באופטוב, ב-13 לאוגוסט 1933, בקיץ.

השורשים שלנו משני צדי המשפחה הם מאופטוב, עיירה במרכז פולין, בקרבת העיר קילצה והערים הגדולות רדום ואוסטרובייץ. סבי, סבותי, הוריי והדודים, כולם גרו בעיירה הפולנית, הקטנה והדלה, יהודית ברובה, שניתן בנקל לדמיין אותה כאילו יצאה היישר מתוך ספריו של שלום עליכם – "שטייטל" של ממש. ברחובותיה דיברו אידיש והיהודים המקומיים קראו לה אפט. על המשפחה מצד אבא, אני יודעת מעט מאוד. אינני זוכרת שביקרתי אצלם וכפי שהבנתי מסיפוריה של אמא, היחסים בין המשפחות היו כנראה קרירים.

משפחתו של אבא התגוררה ברח' ווסקה (בפולנית: 'הרחוב הצר' – ul. Waska) ליד ככר השוק, ה-Rynek. סבא, חיים מרדכי לוסטמן, היה שען וצורף. הוא למד את המקצוע מאחד מבני המשפחה שלו – מקצוע משפחתי שנחשב לעיסוק מכובד. לסבא הייתה חנות צנועה, במיקום מרכזי בעיר, באזור המסחרי ליד ה'רינק' והכיכר המרכזית. משפחה בורגנית שהשתייכה למעמד הבינוני. אני סבורה שהיו דתיים ושמרו את המסורת כשאר יהודי העיירה באותה תקופה: הגברים כנראה הלכו בכיסוי ראש וביקרו בבית הכנסת, הנשים ניהלו בית כשר.

אבא, נתן (נוסן) לוסטמן, נולד ב-19 לספטמבר 1899. בגיל שלוש יש להניח שהלך לחדר – ילד חולמני בעל עיניים בהירות בלבוש מסורתי. בילדותו ודאי היו לו פאות ארוכות על לחייו וכנראה היה ברור לו כבר אז, כי כשיהיה גדול, יהיה צורף ושען כאביו.

כמה אחים היו לאבא? אין לי מושג. אמא וסיבותיה עמה, העדיפה לדבר על המשפחה שלה ומעט מאוד סיפרה על צד המשפחה של אבא. אם כבר הזכירה אותם, היה זה לרוב מלווה בנימה ביקורתית. גם אני לצערי, לא הרביתי לשאול. ידוע לי אודות אח אחד בשם לייביש פסח לוסטמן, שהסתבר כי

היה הסבא של מאיר לוסטמן בן-דודי, שלאחר המלחמה שהה בפרנקפורט עם אחותי בהכשרה לחיי קיבוץ, לפני עלייתם ארצה. ידוע לי גם שהיו להם שתי אחיות: האחת – מירל שמה, היגרה לארגנטינה, השנייה – לברזיל, או להיפך. אני לא זוכרת. הדבר קרה עוד לפני פרוץ המלחמה, כנראה בשנות ה-20.

אבי היה בעל מראה בהיר ואני דומה לו. באחת התמונות שקיבלנו ממשפחתו שבארגנטינה או בברזיל, אבא מרכיב משקפיים כמוני. גם הפה והאף דומים לי. ניתן לומר שהיה די נאה. על גב התצלום רשם כמה מילים בכתב ידו באותיות לטיניות לאחותו מירל.

יום בהיר אחד, לפני כשלושים שנה ואולי יותר, דודה מירל מברזיל או מארגנטינה נחתה אצלנו בסלון; אישה כבדה, בלונדית, עם מבט מעורפל משהו, אולי קצת אטום. לא כל כך הצלחתי ליצור אתה קשר, וזו לא הייתה רק בעיית השפה – האידיש שלא ששתי לדבר בה – היו לי לגביה דעות קדומות מסיפוריה של אמא על חכמתה שאינה רבה. דודתי מירל אכן לא נראתה ולא נשמעה חכמה ביותר... אבל היום, כשאני מנסה לתת דעתי על המעשה שעשתה – להגיע לישראל בגיל מבוגר למדי, במטרה לפגוש את המשפחה, כשזה ודאי עלה לה הון תועפות, שללא ספק לא היה לה – אני קצת מתביישת על כך שלא נתתי לה את היחס החם לו הייתה ראויה. זו הרי הייתה אחותו של אבא!

השם לוסטמן מופיע במקומות מעטים. באחד הימים נתקלתי באינטרנט במצגת תמונות על חיי היהודים במאה ה-18, וגיליתי משהו מעניין: בעיירה וולניצה (Wawelnica) הסמוכה לאופטוב, נראה בתצלום אדם בשם ישראל לוסטמן, עומד ליד נול ועוסק באריגה. בפניו של ישראל לוסטמן הבחנתי בקווי דמיון למשפחתו של אבא; הייתכן והוא אחד מבני המשפחה הרחוקים, ואולי אפילו אחד האחים של אבא...?

ה'רינק' - כיכר העיר אופטוב

סבי מצד אבי, חיים מרדכי השען
והצורף

הורי, נתן לוסטמן ואסתר לבית
קופרבלום, 1921

24.10.1997

אמא נפטרה לפני שבועיים בגיל תשעים ושמונה. טיפלתי בה תקופה ארוכה והייתי לצידה עד צאת נשימתה האחרונה, וזו – לאחר חמישה ימים של מאבק המלווה בייסורים על כל נשימה – פרוחה לה במין קלילות שפשוט לא תיאמן. פתאום ירדה עליה השלווה. מה הרגשתי? מה אני מרגישה עכשיו כשאני אמורה כביכול לשבת שבעה? היות וזה קרה בערב יום כיפור אזי לפי המסורת לא יושבים שבעה.

עם צאת נשמתה הוקל גם לי; נסתיים התסכול, פסקו הנשימות החורקות, הסתיים ההכרח להיות עדה למאבק חסר תקווה כשאני מרגישה משותקת מכדי לגייס את היכולת לפעול – הצורך להחליט אם להמשיך בעינויים שהטכנולוגיה המציאה מבלי לדעת מה היא ההחלטה הנכונה...

מרבית המאבקים הגדולים שלי הסתיימו: העבודה בבית החולים, האתגר האוניברסיטאי, החובות לאמא המלווים בתסכול, הכאב והצער על התנהלותה של אחותי. כל אלה הגיעו לקיצם. השלווה ירדה גם עליי, והעתיד צופן פתאום הרבה שעות פנויות. צריך לפתוח דף ריק ולמלא אותו מחדש בתוכן, כי אם לא, אשקע.

* * *

נחזור אם כן לאופטוב, למשפחתה של אמא. שם נעוריה של אמי אסתר היה קופרבולום (פרח נחושת). היא נולדה ב-1900, ועד כמה שידוע לי – באופטוב. סבתי מצד אמי נולדה בשנת 1878. שמה היה איידל, אדלה קופרבולום. את סבא לא הכרתי. אמי אסתר סיפרה שסבא חלה ונפטר ממחלת ריאות במהלך מלחמת העולם הראשונה. הוא נפטר באופטוב בגיל צעיר יחסית, בסביבות שנות השלושים שלו, והשאיר את סבתא לטפל בארבעה ילדים קטנים יתומים מאב. אני חושבת שאמא הייתה בתם הבכורה ולה אח בשם שלמה (שלוימה), ושתי אחיות שלא נישאו: שרה (סוז'יו) ורחל. כנראה הייתה גם אחות נוספת בשם לאה שנפטרה בצעירותה. אמי הייתה כבת עשר כשנפטר אביה. היא

סיפורה שלמדה בבית הספר שנים אחדות בלבד ובקושי ידעה קרוא וכתוב בפולנית. באידיש לעומת זאת, אמא קראה המון.

בקומת הקרקע של בית סבתי, בחזית הבניין, הייתה מאפייה שפנתה אל הרחוב והייתה מקור הפרנסה של המשפחה. מעל המאפייה, בקומה השנייה היו חדרי המגורים. בין המאפייה לקומת המגורים חיבר סולם פנימי.

אמא הייתה חוזרת ומספרת עד כמה היו חייה של סבתא קשים. על כך שהייתה קמה באמצע הלילה, וכשעיניה טרוטות משינה, הייתה יורדת בסולם מדירת המגורים היישר למאפייה. שם הייתה מקדימה להכין את הבצק ללחם וללחמניות, מתפיחה, יוצרת את הכיכרות ומכניסה אותן לתנור כדי שהשכם בבוקר הכול יהיה טרי ומוכן למכירה. לאמא היו סיפורים רבים על חייה שלה, שאף הם היו קשים: כיצד בילדותה, בהיותה הבת הבכורה, נאלצה לעבוד מבוקר עד ערב. גם לעזור לסבתא במאפייה וגם לעבוד בבית החרושת למברשות ומטאטאים והיא עדיין ילדה קטנה. אלה היו סיפורים שבזמנו העדפתי לא להקשיב להם, ודאי שלא לאחר שעליתי לארץ: מי רצה אז להזדהות עם אידיש? מי רצה לשמוע על יהודים מהעבר? העדפתי לשמוע את הסיפורים המאוחרים שלה, איך עם התבגרותה הצטרפה לתנועת 'פועלי ציון שמאל', כמה שזה היה מלהיב, ועד כמה הצטערה על כי לא התאפשר לה להמשיך ללמוד. זאת למרות שהדוד, יוסל אדלר, שהיה איש מוערך ואהוב עליה, שהצליח להגר לאמריקה עוד לפני פרוץ המלחמה, עודד אותה תמיד וחזר ואמר שאילו הייתה לומדת, ודאי הייתה מגיעה להישגים. הדוד אדלר אכן היה איש יקר ומיוחד וכנראה חיבב והעריך את אמא. מתוך בני המשפחה המעטים שהצליחו להגר לאמריקה, לקנדה, לארגנטינה ולברזיל, הוא היה בין הבודדים שהתכתב אתה בקביעות לאורך כל שנותינו בארץ.

16.1.1998

אבוי לבושה! מסתבר שספר הזיכרון של קהילת אופטוב נמצא אצלי מזה שנים ליד ספר הזיכרון של קהילת וייז'בניק. אני רק לא זוכרת אם אי פעם עיינתי בו ברצינות, עד כדי כך הצלחתי לברוח משם. שלפתי מהאצטבה התחתונה של ארון הספרים את הספר הכבד, גדול הממדים והמאובק, ובמשך כשעתיים דפדפתי בו: טקסטים באידיש, טקסטים בעברית, תמונות של פעם, של משפחות, גני ילדים, בתי ספר, תנועות נוער – חיים שלמים ותוססים שנגדעו ועלו בעשן של טרבלינקה. עדיין יש בי התנגדות, או אולי זאת הגנה עצמית בריאה, להתקרב מדי לאותו עולם שונעלם. נתקפתי עצבות: מי באמת ירצה להבין על מה אני כותבת? ילדיי ונכדיי מוזמנים להציץ בספר הזה. יש רבים כמותו, מכל קהילות פולין שהיו ואינן.

* * *

הוריי נישאו בסביבות 1923. אבא היה גדול מאמא בשנה. הוא נולד באופטוב בשנת 1899. במלחמת העולם הראשונה הוא היה בגיל גיוס, אך הצליח כנראה לחמוק מהצבא. מאמא שמעתי שרבים גויסו, אך היו גם ניסיונות לא מעטים של יהודים להשתמט מהשרות הצבאי שהיה מאוד קשה.

אמא הכירה את אבא באופטוב. היות ובא ממשפחה מבוססת יותר יכול היה להבטיח לה כלכלה יציבה. אינני יודעת אם שילם נדוניה נכבדה, אך הוא נחשב כנראה לשידוך ראוי.

אבא נחשב גם לאיש מאוד מעשי. בין השנים 1928–1929, טרם לידתי וכשלוש שנים לאחר לידת אחותי, התחולל בפולין משבר כלכלי, וזאת בעקבות המשבר הכלכלי הגדול שבארצות-הברית. מתוך תקווה לשפר את מצבו החליט אז אבא לנסוע לקנדה. יתכן שקיבל ויזה לקנדה כי הייתה לו שם משפחה מבני עירו. לדברי אמי הוא הגיע לטורונטו ונאלץ לעבוד שם ב"סדנאות יזע" כגהץ, מלאכה שנעשתה ברובה בידי מהגרים יהודים, ונחשבה לעבודת פרך בתנאים קשים. לדבריה, אבא מעולם לא היה חזק פיזית, ועבודה זו כנראה הייתה מעבר לכוחותיו.

אמי (במרכז) עם שתי אחיותיה, שרה ורחל לבית קופרבלום.

שלמה קופרבלום, אח אמי, אשתו קיילה ושני ילדיהם שאול ואיציק

שלמה קופרבלום, אבי נתן לוסטמן וחבר, אופטוב 1926

באותה תקופה אמה חיכתה באופטוב עם בתה הקטנה פייגלה. יש להניח שאבא השאיר לה די כסף למחיה, אך ודאי הרגישה בדידות, משום שבעלה היה רחוק מרחק בלתי נתפס. לאחר כשלוש שנים מתישות בקנדה, בשנת 1931, כשאחותי כבת שש ואני עוד טרם נולדתי, אבא חזר לאופטוב.

מכריו של אבא העידו עליו כי היה טיפוס אנליטי, ידע לנתח מצבים. כסוחר תכשיטים, צורף ושען, סבר כי עליו לעבור לעיירה הסמוכה וייז'בניק-סטרחוביצה, שם אולי יצליח לשפר את מצבם הכלכלי: "המקום גדול יותר ויש בו הזדמנויות שאין באופטוב. נוכל לקבל לקוחות מקרב הפולנים וניתן יהיה לקוות לפרנסה טובה יותר".

וכך, כעבור שנה לשובו מקנדה, אבי, אמי ואחותי עוזבים את אופטוב ונוסעים לחפש את מזלם בוייז'בניק-סטרחוביצה. וייז'בניק היא החלק העתיק של העיירה בו התגוררו כ-3000 יהודים, בעוד סטרחוביצה היתה כולה פולנית. רוב היהודים היו דוברי אידיש מסורתיים בדפוסים שונים של הקפדה על הדת. אחוז ניכר ביניהם היו בעלי מלאכה, סוחרים זעירים וגם שכבה דקה של אינטליגנציה ובעלי מקצועות חופשיים. הוריי מצאו בוייז'בניק קהילה מגובשת והכירו שם חברים רבים. אבא אהב לשחק פוקר עם החברים ועם השכנים, והנשים היו נפגשות ומפטפטות. בשנות ה-30 העיירה התאפיינה בפרחה תרבותית, בפעילות ציונית ערה, ורוב המפלגות ותנועות הנוער הציוניות הקימו בה סניפים. מתוכן בחרה אמה להזדהות עם האידאולוגיה הציונית-סוציאליסטית שבדומה לאופטוב, פרחה גם בוייז'בניק. זו הייתה עיירה תוססת ובה עיתונות יהודית, בית ספר יהודי "תרבות", תנועות נוער ותנועות ספורט - עולם ומלואו של יהודים.

כשנה לאחר מכן, בשנת 1933, הביאו הוריי צאצא נוסף לעולם - אותי. איש מתושבי וייז'בניק-סטרחוביצה לא לקח אז בחשבון, שכבר בעתיד הקרוב יופיע איזה היטלר וישבש את כל התכניות.

10.10.1998

בימים האחרונים, כשנשאלתי במפתיע: "אז מה את עושה עם עצמך?" נתפסתי בקלקלתי ומצאתי את עצמי מתגוננת ומנסה להצדיק וליפות את עצם קיומי. ואז אני מספרת על שעורי עזר בפילוסופיה שאני מעבירה לסטודנטים עולים המתקשים בשפה העברית, על לימודי הצרפתית שלי, על העזרה שאני מושיטה לבנותיי – מעשים הנחשבים בעיני הזולת.

אך מה לדוגמה באמת עשיתי במשך היום? קמתי לגמרי על צד שמאל, מתקשה לתפוס נשימה עמוקה, מיחושים בעורף ובעצם בכל הגוף, ועם ידיעה שזה לא יהיה היום הטוב שלי, אצטרך להפעיל את "דיקטטור העל" ולא לק עצמי לתפקד, לעשות דברים שבשגרה, והעיקר לא להיכנע ולשקוע חזרה במיטה בחיפוש מתעתע אחר משמעות הקיום, כי מכאן ועד לדיכאון, הדרך קצרה. בלית ברירה אני קמה, שותה ללא רצון את כוס המים על קיבה ריקה במטרה להפעיל את מעיי העצלים, פותחת את הדלת לראות אם הגיע עיתון הבוקר, שאכן הגיע. מעיפה מבט בכותרות שעסקו בתוצאות הבחירות האחרונות לעירייה ומוזגת לעצמי כוס תה. עשיתי כרגיל גם סלט. יוסקה שלי, קם גם הוא בפיהוק גדול. אנו אוכלים את ארוחת הבוקר ומחליפים כמה משפטים; קצת התייחסות לכותרות העיתון, קצת "איך ישנת? ו"מה תכניותיך להיום?" דברים שבשגרה.

טלפנה דינה. אישה צעירה ונאה שהייתה חלק מהצוות הסייעודי שטיפל באמא וכבשה את ליבי בעדינותה, ברגישותה ובשקט הנפשי שהקרינה על הסביבה. חלפה כבר שנה מאז שאמא נפטרה ואני עוד שומרת על קשר עם דינה ומודעת לכך שחייה קשים ואין לה עם מי לחלוק את מכאוביה. ברוסיה סיימה תואר של מהנדסת קירור אך לא הספיקה לרכוש ניסיון וכך הגיעה ארצה. היא חשה עצמה ברת-מזל על שמצאה עבודה בניגוב ישבנים לזקנים סניליים שרק מלהסתכל עליהם, אפשר לשקוע בייאוש. הוריה ואחיה בארה"ב, ואין לה ממי לקבל חיזוק או תמיכה כלשהי.

מה עוד עשיתי? הוצאתי את בגדי החורף מהארונות, וחלק מהם – מה שנכנס לקופסת הקרטון הגדולה שקניתי בדואר – שלושה ז'קטים טובים וכמה סוודרים, דחסתי לתוך הקופסא מתוך כוונה לשלוח לאירנה, לוייז'בניק שבפולין הרחוקה.

* * *

מה הייתה וייז'בניק בשבילי, אותה עיירה שאוצרת את זיכרונות הילדות המוקדמים ביותר? וייז'בניק שלפני ה"מבול"? ככל שאני מנסה להיזכר, וייז'בניק שלי הייתה לפני כל דבר אחר, אמא, אבא, אחותי הגדולה והבית. למרבה הפלא, הבית ברח' פילסוצקיגו 40 (שנקרא על שמו של הגנרל פילסוצקי, שעמד בראש המרד לעצמאות פולין והיה בתקופה מסוימת נשיא פולין) עדיין עומד על תלו. כפי הנראה היה זה הרחוב הראשי, והבית – בית עץ חד קומתי, ששלוש מדרגות מובילות לדלת הכניסה בחזיתו. מצד ימין הייתה הדירה שלנו, דירה בת שני חדרים בלבד. הבית לא היה גדול, אך בעיניי, ככל שהזיכרון מגיע, הייתה זו דירה גדולה ומרווחת, עולמי המוגן.

בחדר הראשון, מיד עם הכניסה לדירה, נראה מצד ימין חלון גדול, ולידו שולחן העבודה של אבא. משמאל, תנור לבנים לבן, שאפשר היה גם לבשל עליו וגם לאפות בו, ממלכתה של אמא. מחדר זה הובילה דלת לחדר השני, ובו שולחן אוכל גדול. לעת ערב הפך החדר גם לחדר שינה. בחדר זה היו שני חלונות, האחד פונה לרחוב הראשי, והשני חלון קטן גבוה, לכיוון החצר. במרחק מה מהשולחן ניצבו מיטות גדולות. האם לי ולאחותי היו מיטות נפרדות? האם כולנו ישנו יחד? אינני מצליחה להיזכר... בחדר זה היה גם קמין מצופה חרסינה לבנה, שהגיע כמעט עד לתקרה. קרוב מאוד לקמין עמד ארון ולידו שולחן לבן. אני זוכרת שהייתי מטפסת על השולחן, ממנו על הארון, ומהארון על התנור. אהבתי להתחבא במרווח הצר שהיה בין התקרה לתנור, ואז לשמוע את הקולות המודאגים המחפשים אחריי, או שאולי רק עשו עצמם מחפשים?

והיה גם חוץ – חצר שממנה השתרע שדה. בבתים מעטים בלבד

ה'רינק' של ווייז'בניק

בית משפחתי ברחוב פילסוצקיגו 40, ווייז'בניק

בווייז'בניק היו מים זורמים ושירותים. אני זוכרת סירי לילה, שאותם כנראה רוקנו בבוקר לבורות של השירותים בחצר. אהבתי לשוטט בחצר ובשדה, מבלי להתרחק. תוך כדי השיטוטים הייתי מגלה כל מיני "אוצרות" כמו ניירות כסף של סוכריות, שבירי זכוכיות מבריקים, פרחי שדה שגדלו פרא ועוד מציאות מסוגים שונים. אינני זוכרת חברים או חברות מלבד אולי בתו הנכה של השוער הפולני, שאת שמה כבר אינני זוכרת. היא גרה בחצר, במבנה שעומד שם עד היום, ועמה אהבתי מאוד לשחק.

לא העזתי להתרחק מהבית, ודאי לא יותר משלושה ארבעה בתים לכל כיוון. ובכל זאת, יום אחד, ואני אולי בת חמש-שש, אני שומעת מפנית שער סגור ברחוב שלנו קול הקורא לתשומת לבי. אני מתקרבת ורואה דרך חרכי השער איש המביט בי ותוך כדי כך עושה תנועות משונות. הסתכלתי בסקרנות, אך לא עצרתי. הרגשתי איכשהו שזה מעשה "מלוכלך" ומעורר סלידה שלא מדברים עליו.

מכל הזיכרונות, הנפלא מכולם היה "פז'יגודה" ("הרפתקה" בפולנית) – שמו של הקולנוע הבלתי נשכח מול ביתנו בווייז'בניק, שנתן לי מעט אופק אל עולם אחר ובו רבצתי ימים תמימים. "פז'יגודה" היה מן קולנוע שכונתי קטן, רק לחצות את הכביש ואני באולם הקולנוע, בתוך עולם קסום שתמיד העדפתי אותו על זה שמחוצה לו. עם כבוי האורות הייתי שוכחת מכל הסובב אותי, ויכולתי להמשיך ולשבת שם לנצח, עד שהיו צריכים לגרור אותי משם בשכנועים או בגערות.

אחד הסרטים הבלתי נשכחים מ"פז'יגודה" היה הסרט "הלקה" (Halka), שנעשה על פי האופרה הפולנית המפורסמת של מוניושקו. העלילה מספרת על בן טובים, אציל ואולי סטודנט, שמגיע לכפר ומנהל הרפתקת אהבים עם בת הכפר היפהפייה. היא כמובן מתאהבת בו נואשות, וכשמגיע זמנו לעזוב את הכפר הוא עוזב גם אותה. מרוב ייאוש היא מפילה עצמה מסלע גבוה לתוך הנהר. כשבני הכפר מוצאים אותה, הם משים אותה מן הנהר ונושאים את גופתה על כפיים אל הכפר.

ההזדהות שלי עם גיבורת הסרט הייתה כה מוחלטת, שהמשכתי את הסרט גם בבית. עם סיום הסרט חזרתי הביתה וכנראה לא היה בו איש. הוצאתי וילון או סדין מאחד הארונות, נשכבתי על הרצפה, שמתי את שני הפמוטים של אמא למראשותיי על הרצפה וכיסיתי את עצמי בסדין. כך שכבתי בסבלנות ללא תנועה. כשחזרו הוריי, הם גילו אותי מתחזה למתה מתחת לסדין ולא הבינו מה קרה. מה הייתה תגובתם כבר אינני זוכרת, אך את הסרט והמשכו בבית, לא הצלחתי לשכוח לאורך כל השנים שעברו מאז.

פסח 16.4.1999

אני מעתיקה את מספרי הטלפון שלי לספר חדש, וזה משול לסתימת גולל על חלק מן החיים. מספרי טלפון שהיו חלק בלתי נפרד מחיי במשך שנים, כמו מספר הטלפון של אמא והמטפלות שלה, מקום העבודה, המרצים מהאוניברסיטה, חברים שכבר אינם. כל שם והאסוציאציות שלו. המספרים שלא רוצים להיפרד מהם, מעתיקים אותם לספר החדש מתוך ידיעה ברורה שלא יהיה להם כל שימוש בעתיד, ועדיין... הכמות הנמחקת של המספרים שאינם רלבנטיים, עולה לאין שיעור על אלה שמתווספים. הפעילות מצטמצמת...

פסח מתקרב. זמן טוב לניקיון וסדר.

* * *

מכל החגים בוויז'בניק זכור לי בעיקר חג הפסח, חג האביב. עם תחילת הפריחה וריח הלילך המבשם, היו קונים לנו בגדים ונעליים חדשות לכבוד החג. אני זוכרת נעלי לכה שחורות מבריקות, ושמלה או שתיים שהתאימו לימי הקיץ. למרות שהיה עדיין קריר מדי ללבוש אותן, לא הייתי מוכנה לוותר ולבשתי אותן אפילו כשהיה לי קר. וכמה שמחתי במעיל הירוק ומעיל הפרווה הקטן בצבעי לבן ואפור שקנו לי וכה הלמו אותי. הייתי אולי בת שש אך אחותי קינאה על שלה קנו רק מעיל אחד ולי שניים, וטענה די בצדק, כי אבא אוהב אותי יותר (כעסים שכנראה לא היו משוללי

בסיס, אך היא לא הייתה מוכנה להיפרד מהם לאורך כל חייה).
לא זכורים לי טקסים דתיים מיוחדים מלבד הדלקת נרות השבת של אמא, ואף לא אם נלקחתי אי פעם לבית הכנסת. אמא שמרה על כשרות כמו רוב בתי היהודים בפולין, ורגעים נעימים היו לנו בימי שבת וחג, כשאבא היה חוזר מבית הכנסת ומפזם ליד שולחן האוכל הגדול את "אבינו מלכנו".

21.4.1999 יום העצמאות ה-51, מלון שורש

אני מתארחת במלון "שורש" המוקף הרים, ליד ירושלים. החדר עם נוחיות מינימלית ולא מעבר לזה, אך הפיצוי הוא המרפסת הקטנה, שעל המעקה שלה מתעופפות יונים כבנות בית, האוויר הצלול, נוף ההרים הירוק והשקט.

אני פה "על תקן" מקבלי פיצויים מגרמניה, ולבד. עדיין לא זיהיתי שיש מישהו מבין אורחי המלון עימו יכול להיות לי דיאלוג. הבחנתי במספר זוגות של ניצולי שואה זקנים אפילו ממני. אני "משדרת" ריחוק ואני שואלת עצמי – מדוע? האם זו הזיקנה שלהם?

הם מדברים בבלייל שפות: שתי הנשים שיושבות מימיני בחדר האוכל מדברות הונגרית. האישה מאחורי מייעצת לבעלה ללא הפסק מה כדאי לו לאכול – הכול בפולנית מתובלת ביידיש – התעסקות יתר בבריאות, כמי שנאחזים בזוטות כדי למלא את החיים בתוכן.

לאחר שהפכתי והפכתי בשאלה, הגעתי למסקנה שאולי זו נמיכות הרוח שמרתיעה אותי, איזו עליבות שנוכחת כהד מהעבר הרחוק, אשר לאורך השנים ניסיתי להרחיק מעצמי ומסתבר שעדיין מתדפקת על חיי. העבר אוחז בנו ואינו מרפה. אחרי הכול, פרויד הדטרמיניסט כנראה צדק בטענתו, כי מה שקובע הן שנותינו הראשונות. מהן אין מנוס.

אורחי המלון האחרים הם תיירים שבמשך היום מטיילים באזור, וכמובן בירושלים האטרקטיבית לנצח. שלשום הופיעה כאן קבוצה קולנית של כעשרים איש שעוררה את סקרנותי. גילם נע בין שישים לשבעים. הגברים חבשו כיפות והנשים כובעים. הם

נראו בעיניי כחבורה מלוכדת שמעין אינטימיות שורה עליה. הם דיברו ספרדית בקול רם ואי אפשר היה שלא להרגיש את החיוניות בעצם נוכחותם, הסתקרנתי. בדרך למעלית ביקשתי מאחת הנשים לומר לי מי הם. ובכן, הם קבוצת חברים עוד מארגנטינה, שעלו ארצה לפני מספר שנים. רובם גרים בשכונת רמות בירושלים. הם חברים עוד מאז ומקיימים מפגשים קבועים. היא עצמה ילידת גרמניה ובשנת 1939, לפני פרוץ המלחמה, היא ומשפחתה הצליחו לברוח מגרמניה. עכשיו הם כאן ובניגוד לקבוצות ניצולי השואה, מקרינים חיוניות, תחושת ערך עצמי ואופטימיות. קנאתי בתחושת השייכות הקבוצתית שהפגינו, חברים אינטימיים של שנים. לידם אני מרגישה כל כך תלושה, תמיד מלווה בתחושת אי שייכות. ודאי יש לתחושה הזו הסברים "מלומדים", אך מה זה עוזר?

בארבע אחר הצהריים הרגשתי שאינני יכולה עוד, ואם לא אחליף כמה משפטים עם מישהו אאבד את יכולת הדיבור. נכנעתי וירדתי לקפטריה. לא הייתה שם נפש חיה חוץ מהמוזג, איש צעיר עמו אני פותחת בדברים. עם המשפט הראשון, המבטא נשמע לי כרוסי. מה עושה כאן בחור צעיר? עובד כשכיר במלון. מסתבר שאינו רוסי, הוא מברזיל – פזורת עם ישראל המופלאה. הבחור מספר ש"עשה עליה" לפני כשמונה שנים. היה קצת בקיבוץ, הסתובב פה ושם, ועכשיו כשנתיים הוא כאן ומרוצה למדי. לפעמים עובד במשרד ולפעמים בקפיטריה, לפי הצורך. כשהיה ילד הוריו עלו לארץ, החזיקו כאן מעמד שנה וחזרו לברזיל. אמו ילידת פורטוגל והאבא מפולין, או אולי ההפך, כבר אינני זוכרת.

תוך כדי שיחה עם המוזג בקפיטריה הופיע אחד הזקנים. קטן, כפוף, חבוש כובע מצחייה, "מאלה הנמצאים כאן על תקן מקבלי הפיצויים" – אמרתי לעצמי. כשביקש קפה, הוא נשמע לי מאוד בטוח בעצמו, תקיף ודובר עברית טובה, הסתקרנתי שוב. הוא לקח את הקפה והתיישב ליד שולחן סמוך, וכשעברתי לידו עם הקפה שלי, פלטתי במתכוון: "משעמם כאן". הזקן קלט את המסר והזמין אותי לשבת ליד שולחנו. שאלתי אם אשתו לא תכעס והוא ענה שהם כבר מזמן עברו את השלב הזה. מסתבר שטעיתי בניסיון

לייחס מאפיין בולט כלשהו לקבוצת מקבלי הפיצויים. תוך כדי השיחה הוא נראה כבר פחות זקן ויותר כאדם שיש בו עניין. ככל שלומדים להכיר את הפרט, מבחינים בשוני וברב גווניות והצורך לקטלג את האחרים על פי הנראה לעין בלבד, הופך למכשול.

24.4.1999 מלון שורש

מסתבר גם, שהאיש הקטן הוא בעלה של השמנה הגדולה, ויושב מאחוריי בחדר האוכל. האיש מתגלה כדברן גדול, ומתחילת שיחתנו מנסה להרשים אותי בהישגיו ומעלליו. מתוך חמשת משפטיו הראשונים כבר ידעתי שהיה בעל דרגה גבוהה בצבא קבע, עדיין בקשר הדוק עם המוסדות הצבאיים ומייצג אותם. הוא יו"ר כאן ויו"ר שם, נשלח כיו"ר משלחת צבאית לפולין ומציג את עצמו בפניי כ"איש חשוב", חבר של צ'יץ', ועוד כהנה וכהנה. תוך כדי המונולוג, לא שלח לעברי אף לא שאלה אחת. באותה קלות שניסיתי לקטלג אותו בקבוצת מקבלי הפיצויים, אפשר לקטלג אותו ביתר דיוק בקבוצת השאפתנים הקטנים, בעלי הדחף להוכיח לכל העולם עד כמה בעצם הם גדולים. למדתי מכך שאת ניצולי השואה לא ניתן להכניס לתבנית אחת, וכי קיים בהם גיוון, בככל חברה אנושית.

בחזרה לפילוסופיה ולפסיכולוגיה: כנראה הצדק עם אלה הטוענים שאנו משליכים את עולמנו הפנימי על המציאות הסובבת, והעולם הפנימי הוא משהו שנבנה רבדים, רבדים. מתוך ההתנסויות שלנו בעבר, אנו מגלים שהסביבה לא בדיוק תואמת את ההתנתות המחשבתיות שלנו, ואם אתה מספיק רגיש וכן עם עצמך להודות ששגית, אתה לומד ומגלה עולמות חדשים. לחיזוק טעותי, הכרתי עוד אדם מקבוצת מקבלי הפיצויים שגר לא רחוק מביתי בכרמל ונמצא כאן ללא אשתו. איכשהו הגענו לרעיון שיהיה יותר נעים לשבת יחד ליד שולחן אחד. להבדיל מהאיש הקטן הוא דווקא גבוה, בן גילי, "מתוחזק" היטב ונראה צעיר מגילו. אך בניגוד לאיש הקטן, מתגלה כאיש שיחה משעמם וצפוי, כך שליד השולחן לא נהיה לי יותר מעניין. בכל זאת מצאתי לו

נקודת זכות חשובה: הוא אוהב לטייל, כך שאתמול ערכנו טיול משותף מסביב למושב, השקפנו על הנוף המקסים והיה נחמד. תחושת הבדידות פחות חריפה וכבר אינה מעיקה כקודם, ועכשיו אני יכולה להפנות את הכוחות להמשך הכתיבה.

* * *

אבא סיפק לנו פרנסה טובה. בעיירה דיברו עליו כעל מי "שיש לו ראש". כנראה ידע לעשות חשבון נכון של ה"זלוטים" – הכסף הפולני. דיבר אידיש ופולנית, וייתכן שידע קרוא וכתוב גם בשפות אחרות. הוא היה נוסע לוורשה וקרקוב וקונה שם סחורה. אמא בישלה, אפתה, ניהלה את הבית, וגידלה אותנו. היא הייתה פסיבית למדי והשלימה עם מציאות מסוימת בה אבא היה מפרנס טוב, וקיומה היה מובטח. הייתה שמנמונת ונמוכת קומה, ודאי לעומת אבא שהיה מאוד גבוה. בעיירה קראו לו "הגבוה".

עקב היותו קצר רואי הרכיב משקפיים ואת עבודתו עשה לאורו של החלון, כשהוא יושב ליד שולחן העבודה הגדול. אני זוכרת את להבת המבער וניחוח הבנזין אותו אהבתי להריח, מתבוננת בו בסקרנות כשהוא בונה, מתקן, מקטין ומגדיל טבעות. היו לו המון אבני חן שאהבתי להסתכל ולגעת בהן. אלה היו הרגעים הנעימים עם אבא, כשהייתי יושבת או עומדת לידו ומסתכלת כיצד הוא עובד.

לפעמים כשהתעוררתי מאוד מוקדם בבוקר, אהבתי לעמוד ליד החלון של אבא בו הוצגו לראווה תכשיטים ושעונים, ולהסתכל על העוברים ושבים ברחוב – פועלים פולנים שהיו בדרכם לעבודה במפעלי הפלדה והתחמושת. לפעמים הם היו עוצרים ליד חלון הראווה של הצורף לוסטמן. למראה הדמות שלי בחלון תהו אם זו ילדה או בובה, ואז היו עורכים ביניהם התערבות: אם הדמות תזוז – סימן שזו ילדה, ואם לא – זו בובה. את הסיפור הזה שהתגלגל בין בני עירי סיפרה לי גם אחותי, והוסיפה שהווייז' בניקאים כינו אותי 'שירלי טמפל', על שמה של ילדת הפלא ההוליוודית של שנות השלושים.

הרגעים הפחות נעימים עם אבא היו כשהיה נועץ בי את עיניו

הכחולות וכועס שאינני אוכלת את מה שהוגש לארוחה. זה היה הסייט שלי: אני זוכרת את עצמי יושבת ליד שולחן האוכל הגדול, מול צלחת עמוסה, ואני חייבת לאכול. כולם מצפים שאוכל ואבא שולח בי מבט מאיים. מהמבט שלו בלבד, האוכל היה נעמד לי בגרון. בעיקר שנאתי את מרק העוף עם תפוחי האדמה ואת עיגולי השומן הצפים בו – עם התפריט הזה ידעתי שאני אבודה. ארוחות הצהריים היו סייט מתמשך החוזר על עצמו.

מה שכן אהבתי לאכול – אלה היו דובדבנים ותות שדה, כיסונים ממולאים באוכמניות ובעיקר את העוגיות הפריכות שאפתה אמא. אחותי סיפרה שהייתי מתעוררת באמצע הלילה ומבקשת: "צ'סטקלך מיט תיי" כלומר: עוגיות ותה באידיש. לאחר שנים אמא סיפרה שבעצם גדלתי על עוגיות ותה ומלבד אלה כמעט ולא אכלתי כלום.

את המכות הנאמנות שחטפתי מידי של אבא אני זוכרת מתקרית אחת, הקשורה בבתו הנכה של השוער הנוצרי שגר בביתן בחצר, איתה אהבתי לשחק. ייתכן ולפני פרוץ המלחמה היה זה לכבוד לו, לשוער, שאני משחקת עם בתו, אך לאחר מכן התהפכו היוצרות. השוער לא ראה בעין יפה שבתו משחקת עם יהודייה, וכנראה היה מגרש אותי מקרבת ביתם. אבי הגאה והפגוע, שבתו האהובה לא נמצאה ראויה לשחק עם בת השוער (איש בור וגס רוח), אסר עליי להתקרב לביתו. אני, אולי מפני ששעמם לי ואולי כי אהבתי לשחק דווקא עם אותה ילדה נכה, הייתי מתעלמת מהאיסור. יום גשום וקר אחד, עמדתי ליד דלת ביתו האסורה של השוער וחיכיתי שיינתנו לי להיכנס, מה שכמובן לא קרה. עמדתי ליד הדלת עד שמישהו מהשכנים החזיר אותי הביתה, רטובה עד לשד עצמותיי. העניין הובא לידיעתו של אבי. מרוב תסכול וכעס, אבא איבד שליטה ואני חטפתי ממנו מכות נמרצות ובלתי נשכחות בישבן. לא זכור לי ששבתתי לשחק עם אותה ילדה נכה. מה גם שזמן מה לאחר מכן, עברנו לגור בביתה של משפחת וינוגרד, שעמד בהמשך הרחוב שלנו.

והייתה כמובן אחותי הגדולה ממני בשמונה שנים, פייצ'ה, שאותה אהבתי והערצתי. פייצ'ה הייתה כבר ילדה גדולה שהלכה לבית ספר פולני, ובשלב מאוחר יותר גם לבית ספר "תרבות", בו למדו גם עברית, ואילו אני – לא זכיתי אפילו לכיתה א'. פייצ'ה ידעה לצייר מאוד יפה, לדקלם מהזיכרון שירים של המשורר הפולני מיצקביץ', ואני הייתי מקשיבה מלאת התפעלות ומשוננת אותם בעל פה יחד איתה. השיר האהוב עליי ביותר היה על מלך אשור דריווש ומלחמתו ביוונים. בזמנו, מלבד את המלים כשלעצמו, לא הבנתי מתוכנו של השיר דבר, אבל עד היום אני יכולה לדקלם חלק מאותו שיר, בפולנית כמובן...

פייצ'ה אחותי הייתה נערה מאוד מוכשרת ואמביציוזית, ולא רק זאת: היא הייתה חכמה ופיקחית, בעלת אופי חזק ועיקש, וגם נאה. היו לה המון חברים וחברות ונוכחותה בסביבה הבטיחה לי הרבה תכונה ועניין. אלא שהיא לא כל כך אהבה את נוכחותי בסביבתה. כנראה, שללא כל כוונה מצדי, באופן כלשהו הייתי מפריעה לה. הייתי ילדה קטנה ויפה, ולאחר שבמשך שנים אחותי הורגלה להיות המרכז, הופעתי גזלה ממנה את תשומת הלב שאותה קיבלה כמובן מאליו. היו לה טענות קשות כלפי ההורים על שלא הכינו אותה נפשית לעובדה שלאחר שמונה שנים כבת יחידה, תיוולד לה אחות. היא לא הייתה מוכנה לכך. היא הייתה מאוד מאושרת באופטוב, שם הייתה הנכדה הבכורה במשפחה. הסבתא, הדודים והדודות – כולם אהבו ופינקו אותה, והמעבר לוויז'בניק היה טראומטי עבורה. ידוע לי כי הופעל עליה לחץ רב מצד אבא להצטיין בלימודים כדי להוכיח את כישרונותיה ויכולותיה למורים הפולנים האנטישמים. גם היא עצמה שאפה לכך. דווקא משום היותה יהודייה היה בה דחף להצלחה, ואכן הייתה תלמידה מצטיינת.

אמא הייתה מספרת לי כי פייצ'ה נולדה עם מזג רע. כתינוקת בכתה המון ותבעה ממנה תשומת לב רבה. אני, לדבריה, הייתי ההיפך המוחלט. נולדתי ילדה טובה בכל המובנים, נוחה, יפה, נעימה, משתפת פעולה וחיביבה על כולם. יחד עם זאת הייתי גם שובבה לא קטנה.

ברחוב שבו גרנו עברו הרבה כרכרות ועגלות רתומות לסוסים. האם עברו שם גם מכוניות? כנראה מעטות, אינני זוכרת. אנו הילדים, היינו נתלים באחורי הכרכרה או העגלה מבלי שהעגלון יבחין בנו, וכך מחליקים כברת דרך כשהכרכרה סוחבת אותנו. קרה גם שהעגלון הבחין בנו, ואז היה מניף לאחור את השוט הארוך ומצליף בנו. זה לא היה "נעים" ולכן נאלצנו להתנתק במהירות מהכרכרה, כך שלעתים הסיפור היה נגמר בברכיים חבולות, בהן טיפל אבא במומחיות.

קופץ לראשי זיכרון חביב מאותה ילדה שובבה: אני חולה, ודר' קרמז', הרופא היהודי שלנו אותו חיבבתי, בא לביקור בית. דר' קרמז' זכור לי כאיש נאה ורגוע, בעל ידיים עדינות, שפם משיי קטן וקול מאנפף. ברגע שניסה לבדוק אותי, הייתי בורחת ממנו ומתחילה לקפץ על המיטות, בעוד אמא גוערת בי ומנסה להשפיע עליי לשבת במנוחה. הוא השאיר בי זיכרון מאוד עדין ונחמד, אך במרוצת הזמן גם הוא נעלם מעולמי עם רבים אחרים מיהודי העיירה.

אך הדבר האהוב עליי מכול בכל וייז' בניק הייתה כמובן אמא. אהבתי את מגעה הרך, הריח, החיבוקים, השקט שלה. רציתי להיות קרובה אליה ככל שרק ניתן. מה שלא אהבתי וגרם לי תמיד אכזבה קשה היה כשהייתה מלשינה עליי בפני אבא על שלא הייתי ילדה טובה, בעיקר בענייני אוכל. גם לא אהבתי כשלא קיימה הבטחות. הבטחה אחת שלא קוימה, ופגעה בי קשות, הייתה הבטחתה שלא תעזוב את הבית ותמיד תישאר לישון לידי.

לילה אחד, כשאני כבת ארבע-חמש לערך, התעוררתי ולא היה איש בבית. אני זוכרת את עצמי עומדת על שולחן העבודה של אבא, נצמדת לחלון הפונה לרחוב ולא מפסיקה ליבב מגעגועים ופחד שמא אמא לא תחזור אליי. ניתן לומר שזה אחד מזיכרונותי המוקדמים ביותר.

17.6.2000

השינה המבורכת!

עם הגישושים הראשונים של קורי היקיצה אני כואבת ומצטערת על הפרידה מהשחור שבו אני נבלעת ומפסיקה להתקיים; באיזו שקיקה אני צועדת עם ערב לעבר המיטה, מניחה את הראש על הכר ויודעת שתוך דקה, דקותיים, אצלול לתוך תהומות השינה. אני נעלמת ויחד איתי העייפות ממאבקי היומים. ההירדמות מתוקה לי והיא מזור לתחלואיי. אך לפני שאני נרדמת, תוקפים אותי כהרגלם ההרהורים.

* * *

ספטמבר 1939, גרמניה פולשת לפולין, ואני בת שש ושבועיים. מה יכלה בת שש להבין ממה שקורה סביבה? כמובן שהבנתי מעט מאוד, אך לעומת זאת חשתי סדרי החיים משתבשים. חשתי את האיום על קיומנו כיהודים: את החרדות של הוריי ושל היהודים האחרים וגם את התגובות האנטישמיות העוינות של הפולנים סביבנו.

היות וסטרוביצה הייתה יעד להפצצות גרמניות בשל מפעלי הפלדה והתחמושת שהיו בה¹, החליט אבא להעביר אותנו לאופטוב, בה החיים היו מעט יותר בטוחים. מצאתי את עצמי באופטוב אצל הסבתא איידל-אדלה. אינני זוכרת איך הגעתי לשם ואם אבא, אמא ואחותי היו איתי – כל זה נמחק. אני גם לא יודעת כמה זמן נשארתי שם: שבועות? חודשים? אני נוטה לחשוב כי לא יותר ממספר שבועות. מה שאני כן זוכרת הוא, שהבית של סבתא היה בית פינתי, בן שתי קומות בו גרו הסבתא והדודות, ובחצר הפנימית הייתה המסגרייה של הדוד שלמה, אחיה של אמא. לדוד שלמה הייתה אישה בשם קיילה ולהם שני ילדים,

¹ ב-1.9.1939 הפציצו הגרמנים את וייז'בניק-סטרוביצה, ובפרט את אזור בתי החרושת ובתי היציקה. תושבים רבים, יהודים כפולנים, נמלטו לכפרי הסביבה. הצבא הפולני בנה מערך הגנה סביב בתי החרושת לנשק ובמשך ימים אחדים הצליח לעצור בעד הגרמנים, אך ב-9.9.1939 נפלה העיר. כבר למחרת הכיבוש החלו מעשי התעללות ביהודים. בערב יום כיפורים פרצו גרמנים אל בית הכנסת, הוציאו את המתפללים לרחוב במכות ובאלימות

שאלו כבן שמונה ואיזיק כבן שש.
אינני מצליחה להעלות לנגד עיניי את הפנים של אף אחד מהם.
אני רק יודעת שהם היו, ויש גם תמונות ספורות המעידות עליהם
ועל חייהם.

מאופטוב יש לי זיכרונות בודדים שעליהם אוכל לומר בוודאות
כי הם שלי בלבד ולא סופרו לי על ידי מישהו אחר. אלה תמונות
שאינן להן כל קשר למשפחה, ואם אעצום את עיניי, גם היום הן
יצוצו ללא כל מאמץ.

זיכרון ראשון הוא המקווה המקומי, שהיה ממוקם מול החצר בה
הייתה המסגרייה של הדוד שלמה, ובעיניי אז, נראה מאד גדול. בין
החצר לבין המקווה הפרידה תעלה די עמוקה שבה זרמו מי
המקווה. אני זוכרת את עצמי עומדת יום אחד בחצר, מסתכלת
לכיוון גדת התעלה שממול, ורואה על קיר התעלה שני עכברושים
גדולים עם זנבות ארוכים. הסתכלתי כמהופנטת. היה זה מראה
שכמותו טרם ראיתי בחיי הקצרים, והעכברושים השאירו עליי
רושם בליימחה.

זיכרון שני, שגם הוא נשמר לאורך כל השנים, הוא בור גדול
ועמוק שנפער באדמה, כנראה בעקבות פצצה שהוטלה בשדה
ממטוס גרמני, לא רחוק מהחצר של סבתא. עמדת שם עם קבוצת
אנשים וילדים והבטנו לתוך הבור העמוק זמן רב, עד שהלכנו
משם.

לאחר זמן מה חזרנו מאופטוב לווז'בניק. את תחילת המלחמה
אני מתארת ביומני כך: "בהיותי כבת שש, אני זוכרת זאת מצוין,
פרצו לעירנו וויז'בניק-סטרחוביצה חיילים גרמנים שגולגולות
מתים מוטבעות על כובעיהם. הם החלו להתפרע בעיר, ערכו
חיפושים בבתי היהודים והיו אוסרים אותם בהזדמנויות
ובתירוצים שונים. יום אחד, פרצו לביתנו, ערכו חיפוש ועצרו את

והעלו באש את בית הכנסת. באוקטובר החלו הגרמנים להפעיל לתועלתם
את בית החרושת לתחמושת, המפעל צורף לתשלובת מפעלי הרמן גרינג.
ב-23.11.1939 הוקם ה"יודנרט" - שירות הסדר היהודי, ומדי יום נשלחו
בעזרתו כמה מאות יהודים לעבודות בעיר ובכפרי הסביבה. בתחילת 1940
נצטוו יהודי העיירה לשאת סרט זרוע לבן שעליו מגן דוד כחול.

אבא, בטענה שמצאו בכליו סכרין וזה אינו חוקי. אבא היה עצור בגסטפו מספר שבועות, לחצו עליו שיודה כל מיני הודאות (כך סיפר לנו אחר כך) ואיימו שיהרגו אותו. לבסוף שיחררו אותו. את שמחתנו לבואו הביתה, איש לא יוכל לתאר. כך הרגשתי את תחילתה של המלחמה.”

כל שאני מצליחה לזכור מאותו יום שבו אבא חזר הביתה מהמאסר הוא: אבא חיוור מאד, אולי קצת מזוקן, ודאי לא מגולח, מחבק אותי בשקט. לא זכורה לי שמחה קולנית, אך כן זכור לי, שבאותו מעמד אכלתי לחם שחור עם חתיכות שומן אווז מטוגנות (גריבן באידיש) שהיו לי מאד טעימות.

אחד הזיכרונות הקשים מתחילת המלחמה היתה התלייה הפומבית בכיכר השוק של ווייז'בניק. על עמוד תלייה משותף נתלו בשורה כשמונה אנשים, ואת כל אנשי העיירה הכריחו לצפות במחזה, כנראה גם את הילדים. אני לא זוכרת מה הרגשתי ומה הייתה תגובתי, אך מראה התלויים המתנדנדים על החבל עם הלשון בחוץ, מלווה אותי עד היום. שנים חשבתי שהתלויים היו יהודים, ורק לאחרונה למדתי שאלה היו אנשי מחתרת פולנים.

כשהגרמנים החליטו על הקמת גטו ליהודים², נאלצנו לעבור לבית משפחת וינוגרד, שהיה באזור הגטו ובהמשך הרחוב שלנו. בית וינוגרד היה בן שלוש או ארבע קומות, אני חושבת שהיה הגבוה ביותר בווייז'בניק של אז. הווינוגרדים היו משפחה מהאמידות בעיר; האבא, לייביש, היה איש גבוה ונעים (מאוחר יותר הסתבר לי שהיה לו אח בפלשתינה). האמא שרה גדולה ושמנה שאותה לא חיבבתי. היו גם שני בנים; מילצ'ו כבן שש-עשרה, ודובצ'ו, בלונדי תוסס כבן חמש-עשרה, ושתי בנות; הבכורה גולדה – גולדז'יה כבת שבע-עשרה, ולאה – לייצ'ה, כבת

² ב-1940.2 הועברו יהודי ווייז'בניק-סטרחוביצה לגטו פתוח שהוקם בכמה סמטאות באזור השוק בווייז'בניק. על תושבי הגטו הוטל עוצר שהחל מן השעה תשע בלילה ועד חמש בבוקר. על אף שהגטו לא גודר, נאסרה היציאה ממנו ללא רישיון מיוחד. אבל פולנים היו רשאים להיכנס לתחומו מה שאיפשר ליהודים לקנות מהם מזון. לצאת מגבולות הגטו היה

שתים-עשרה – אהובת לבי. לאה הייתה מבוגרת ממני במספר שנים ואני כל הזמן נשרכת אחריה. היא הייתה היחידה שנתנה לי תשומת לב, חיבקה, נישקה וחזקה, והייתה לי כעין אמא ואחות גדולה. לאה לא הייתה יפה או בעלת תכונות מיוחדות, אפשר לומר שהייתה אפילו מעט פלגמטית, אך זה היה כנראה הדבר שנזקקתי לו: חיבה, אהבה ורגיעה. מכל משפחת וינוגרד הצליחו לשרוד רק הבנות.

למרות הצפיפות, דווקא אהבתי את חיינו בבית וינוגרד. באחד החדרים היותר גדולים בביתם, הצעירים היו עורכים מסיבות ריקודים לצלילי פטיפון. רקדו טנגו, ולס, פוקסטרוט. אני הייתי מסתובבת בין רגלי הרוקדים, מסוחררת מהמוזיקה, ונישאת על גלי התלהבותם של אותם צעירים. תססו בהם ההורמונים והם רצו ליהנות מנעוריהם. למרות האווירה המתוחה והמאיימת המצב עדיין היה נסבל. כך הרגשתי אני, הילדה בת השמונה.

אני זוכרת זוג צעיר כבני שמונה-עשרה, שהגיעו לווייז'בניק, כנראה מאחת הערים הגדולות, אולי לודז' או קילצה, ורקדו באחת מאותן מסיבות שערכו הצעירים. הם נראו כל כך יפים בעיניי – המראה שלהם, הלבוש וההתנהגות, היו מאוד שונים מבני גילם הווייז'בניקאים הפרובינציאליים. כשהם רקדו, לא ניכר בהם כל מאמץ, הם נראו כמרחפים כשחן מיוחד של העיר הגדולה נסוך עליהם.

האם הם שרדו? אפילו את שמותיהם אינני זוכרת.

היות ונאסר על היהודים לקנות בחנויות של הפולנים, נמנע מהם לקנות את העוגות האהובות עליהם בקונדיטוריות הפולניות. העוגות האהובות ביותר בווייז'בניק היו ה"נפוליאונים" – אותן פלטות פריכות של בצק צרפתי ממולאות בקרם וניל, עליהן פוזרה אבקת סוכר. הן נמכרו רק בקונדיטוריות פולניות

מאוד מסוכן. עם תחילת הגירושים ב-1942 במחוז רדום, הציפו את הגטו פליטים יהודים בתקווה שהעבודה במפעלי התחמושת בסטרובוביצה תציל אותם מגירוש. בגטו פתח היודנראט מטבח ציבורי שחילק מדי יום 600 ארוחות לנזקקים – בעיקר מרק ולחם.

באזור האסור ליהודים. יום אחד חשקו אחדים מדיירי הבית באותם "נפוליאונים" וחיפשו דרך להשגתם. היות ונראיתי כילדה פולנייה, בלונדינית עם עיניים כחולות, הוחלט לעשות בי שימוש להשגת המטרה הנחשקת. האמת שדי פחדתי, ורק לאחר שכנועים הסכמתי להישלח לקונדיטוריה הפולנית לנסות לקנות אותם.

כשהגעתי לקונדיטוריה, נעמדתי מול הדלפק הגבוה שבקושי יכולתי לראות מעבר לו. כשפנתה אלי המוכרת ושאלה במבט עוין; "מה את רוצה?" גמגמתי את מבוקשי בלב פועם מפחד. היה לי ברור שהמוכרת יודעת היטב שאני יהודייה וגם יודעת שאסור לי לקנות בקונדיטוריה פולנית. האם קיבלתי את ה"נפוליאונים" הנחשקים, או אולי ברחתי משם בלעדיהם? כבר אינני זוכרת. אבל תחושת הפחד על שהעזתי להימצא במקום האסור עלי, הוא אחד הפחדים הראשונים בהם התנסיתי.

סיפורי הגטו לא מסתיימים בבית וינוגרד. הגרמנים המשיכו לצופף ולרכז את היהודים עוד ועוד. בזמן כלשהו, בקיץ 1942, הועברנו לאזור אחר, קרוב למחסום פסי הרכבת. גרנו אצל משפחת שטיינבאום שכללה אב, אם ושני בנים בגיל ההתבגרות. אני מקווה שיסולח לי ב"בית-המשפט של מעלה" על שאיני זוכרת את שמותיהם הפרטיים, למרות שאני זוכרת את משחקי התופסת איתם בעלית הגג. איש מהם לא שרד. היה גם איזה סבא זקן, שלא ידעתי אפילו אז לאיזו משפחה הוא שייך. גם משפחת וינוגרד האמידה עם כל ילדיהם עברה לגור אתנו בדירה של שטיינבאום וכך הצטופפנו אז שלוש משפחות בדירה של שני חדרים ומטבח.

בחדר אחד רוכזו המיטות של המשפחות. במיטה שלנו ישנו הוריי ואני. האם אחותי ישנה איתנו או עם הבנות של משפחת וינוגרד? אינני זוכרת. פרטיות ודאי כבר לא הייתה. אני זוכרת את עצמי מתעוררת באמצע הלילה לקול רחשים מוזרים ומחפשת את אמא. אני מוצאת אותה בחושך רוכנת על אבא, ובחוש של ילדים מבינה שאל לי לגלות להוריי שאני רואה אותם. הם היו רק בני ארבעים ומותר היה להם לעשות אהבה.

בחדר השני, בו שולחן האוכל הגדול, הייתה פינה מבודדת של הסבא, שתוחמה באמצעות פרגוד. רוב הזמן הפרגוד היה סגור והסתיר את המיטה עליה שכב, אך מבעד לפרגוד עלו לעתים קרובות גניחות, שיעולים וקולות ריקה שאת פשרם לא הבנתי. כל אלו היו חלק מסביבתי הטבעית באותם ימים.

ליד אותו שולחן אוכל גדול נהגו דיירי הבית להתקבץ ולשחק קלפים. היות והיה צפוף נהגתי לשבת על ברכי המשתתפים כשאני עוקבת אחר משחק ה"רמי", שאת כלליו כבר למדתי. ישבתי לא מעט על הברכיים של דובצ'ו בן החמש-עשרה, הבן הצעיר של וינגרד, שתוך כדי משחק הקלפים, נסתר מעין רואים, נהנה למזמזם אותי מתחת לשולחן. זה לא הפריע לי, אבל גילו אותנו וקמה מהומת אלוהים. אני לא בדיוק הבנתי על מה ולמה. מה כאן לא בסדר? במשך כמה ימים לאחר הגילוי, נאלצתי לטבול את העכוז בתוך קערה גדולה עם מים סגולים בנוכחות האחרים, וזה היה מבייש. ומה קרה עם דובצ'ו? איך טיפלו בו? אין לי צל של מושג. דובצ'ו המסכן – נער מתבגר שתסס מבריאות והורמונים, עלה בעשן של טרבלינקא או אושוויץ. לא טרחת לברר איפה בדיוק, ומה זה משנה בעצם?

אירוע נוסף שאני זוכרת מהתקופה בה גרנו אצל משפחת שטיינבאום, עולה לנגד עיניי כמתוך ערפל; אמא בוכה בהיסטריה ומאיצה בי לרוץ אחרי אבא שהלך לדבריה לאזור האסור ליהודים, ואם ייתפס שם, כל הסיכויים שיירו בו. "אין זמן להסברים, אבא יצא רק עכשיו וצריך לתפוס אותו לפני שיתרחק ויהיה מאוחר מדי". בלי לשאול שאלות נוספות רצתי לכיוון אליו הלך אבא וכנראה גם הצלחתי להחזיר אותו, אני בת התשע – "גיבורה" כבר אז!

לימים הגיעה אליי הרכילות על מה היה כל הסיפור: נודע לאמא שאבא פלירטט כנראה עם גולדז'יה, אחותו של דובצ'ו, שהייתה גדולה רק בשנה מאחותי. כשאמא תפסה אותו בקלקלתו, התעוררה מהומה שלמה. אבא כנראה החליט שבדרך אובדנית זו יפתור את הקונפליקט ואת רגשות האשם...

גולדז'יה – היום זהבה בת השמונים ושלוש, גרה בבית-אבות לא רחוק מביתי, ולא מזמן ביקרתי אותה שם. תוך כדי הביקור ניסיתי בין השאר לגשש אצלה, אם יש בסיס אמיתי כלשהו לסיפור הפיקנטי הזה על אבא. חשבתי לעצמי: מה כבר יכול להיות, אחרי כל ההיסטוריה "ההרואית" שמאחורינו. בגיל שמונים ושלוש, אין לה כבר הרבה מה להפסיד אם תאמת לי את הסיפור, וכך אולי אצליח ללמוד ממנה משהו על האבא שבקושי הכרתי. אך כצפוי, המוסכמות החברתיות של אז ניצחו. היא הכחישה בתוקף כל קשר רומנטי עם אבא והתחמקה מלדון בנושא. התאכזבתי אך מנעתי מללחוץ עליה.

* * *

בחצר הבית בו גרה משפחת שטיינבאום, הייתה גינת ירק קטנה, ועבורי היא נשארה בלתי נשכחת. באותה חצר הצלחתי למצוא חברה פולנייה, ובין שאר המשחקים היינו עושות בינינו "החלפות". מחליפות בינינו שמלות של בובות. אני לא זוכרת שהיו לי בובות, ואולי כן הצלחתי לארגן לעצמי איזו בובה סמרטוטית, או שאלה היו הבובות הערומות הקטנטנות, שאפשר היה לפרק להן את הרגליים, הידיים והראש, כי היו מחוברות באמצעות גומייה עגולה דקה בתוך הגוף. אם משכו חזק מדי בידיים או ברגליים, הגומייה הייתה נקרעת – והבובה יצאה מהמשחק.

באחד הימים הצלחתי להגיע לקופסת האבנים הטובות של אבא, שכה אהבתי להסתכל ולגעת בהן. חשבתי לעצמי שהן ודאי ירשימו את החברה החדשה שלי, ואוכל "לסחור" בהן תמורת שמלה לבובה. בינתיים, על מנת להבטיח שהקופסה תישאר לרשותי בכל עת, החלטתי לקבור אותה בגינה בחצר, כי הרי כך נוהגים עם "אוצרות".

עברו כמה ימים שקטים ללא אירוע מיוחד ואז, "התפוצצה הפצצה!" צעקות, ויכוחים, חשדות והאשמות בגניבה את כל דיירי הדירה, מי גנב את קופסת האבנים הטובות של אבא, שערכה – בעיקר באותה תקופה קריטית – היה ללא ספק גבוה ביותר:

ערובה נגד רעב כי אפשר היה תמורתן לקבל מצרכי מזון חיוניים אצל הפולנים. ואני, מרוב פחד ורגשות אשם, לאחר שהבנתי את חומרת המעשה שעשיתי – שתקתי. כמובן שרצתי לחצר במטרה לחפור ולהוציא את הקופסה ובדרך כלשהי לנסות להחזיר אותה למקומה, אך ראה זה פלא! הקופסה נעלמה. חפרתי וחיפשתי ואין. אין לי מושג מי יכול היה לקחת את קופסת האבנים הטובות, האם מישהו שעקב אחריי לקח את הקופסה? ייתכן. ואולי פשוט לא הצלחתי למצוא את המקום המדויק שבו הוטמנה. מרוב אימה על מה שאחטוף שתקתי כדג. השארתי מאחוריי שורה של חשודים, אך פחדתי פחד מוות לגלות את הסוד. הוא נשמר אצלי כל השנים. אפילו כשאמא כבר הייתה מאד זקנה ובאמת כבר לא הייתה חשיבות לכל העניין, חששתי לספר לה, שמא הדבר יצער אותה ותכעס.

והיו גם סיפורי הסוכריות. האוכל באותם ימים כבר לא היה בשפע, אבל עדיין היה. מצרכים כמו ביצים, חלב וחמאה היו קשים להשגה. אני זוכרת שהיו שולחים את אחותי האמיצה לכפר להשיג אותם למרות הסכנה שבדבר. היות וממילא לא אהבתי לאכול, לא זכור לי שהרגשתי רעב, אבל ככל הילדים אהבתי דברי מתיקה. סוכריות כבר היו מצרך נדיר ומבוקש ביותר. איכשהו אבא היה מצליח להשיג מפעם לפעם מאותם ממתקים נחשקים, והיה מחלק לנו מהם במשורה כל פעם סוכריה אחת. את השאר מחביא בכל מיני מקומות סתר. באותם ימים הוריי כבר יצאו לעבודה במפעלים שבסביבה, ולרשותי עמד אם כן, זמן בלתי מוגבל לחיפושים אחר אותן סוכריות. לא קרה אפילו פעם אחת, שלא הצלחתי לגלות את המחבוא. אחד המחבואים המועדפים על אבא היה בתחתית המיטה, בין הקפיצים למזרון. אך שלא כמו עם האבנים הטובות, עם הסוכריות נזהרתי שלא להיתפס, וכל פעם הייתי "גונבת" רק סוכריה או שתיים, ומחזירה את שאר "האוצר" למקומו, שלא ירגיש.

האירועים שהזכרתי, התרחשו בעיקר במרחב מוגבל, במשפחה, בבית, בחצר. אך היה גם סיפור רחוב שהשאיר לי צלקת על המצח

לשנים רבות. יום אחד מצאתי את עצמי ברחוב, קרוב לבית, וקבוצת ילדים פולנים התחילה להציק לי, לרוץ אחריי וליידות בי אבנים. איך הם ידעו שאני יהודייה? כנראה בשל האזור בו גרנו, או כפי שעוד אלמד בעתיד הלא רחוק, שלילדים, כמו לכלבים, יש "חוש ריח" מיוחד. אחת האבנים פגעה לי במצח שהתנפח כולו, עין אחת כמעט נסגרה בגלל הנפיחות, והיה חשש שמא נפגעה, אבל זה עבר. נשארה רק הצלקת על המצח, זיכרון מוחשי מהפולנים, שרובם אכן היו אנטישמים וברוח זו חינוכו את ילדיהם. בתקופת הגטו הפתוח היה עדיין מגע בין היהודים לפולנים: עבדו יחד במפעלים והיו גם קשרי מסחר. מי שעדיין היה לו רכוש כלשהו, סחר עם הפולנים. הקשרים היו כמובן אסורים, אך ההורים הכירו חלק מהעובדים עוד מלפני התקופה הגרמנית, והסחר הזה עזר להם לשרוד.

באותם ימים, כפי שאני זוכרת אותם, החיים היו עדיין נסבלים, לפחות עבור אלה שהיו להם אמצעים כלשהם. לא היו גדרות, היהודים הלכו לעבודה, עדיין גרו בדירות, גם אם בצפיפות, והחשוב מכל – המשפחות חיו יחד. עם זאת, אני חושבת שהאנשים כבר ידעו כי הם חיים על זמן שאול. ייתכן והשמועות על טרבלינקה הצליחו להגיע אלינו. אפילו אני בת התשע חשתי את המתח והאיום סביבי, כשהמלה "וישדלניה" – (Wysiedlenie) "גירוש" בפולנית – חוזרת וחוזרת יותר ויותר לחיינו. מתי זה יקרה? בעוד חודש? שבועות? ימים? ומה זה אומר? ובפרט לגביי? מה יקרה לאחר הגירוש?

כך אני מתארת את התקופה ביומני: "כולם פחדו מהגירוש, והוריי, מתוך דאגה לי, החלו לדבר ביניהם על כך שימסרו אותי למשפחה פולנית. היות ואני דומה לילדים פולנים, שערי בהיר ועיני כחולות, אוכל להתערב בהם. למחשבה כי יהיה עלי להיפרד מאמא, אבא ואחותי, הייתי נתקפת פחד וחשבתי שאין גרוע מכך".

הלחץ שהופעל על המשפחות היהודיות עלה בהדרגה. כל פעם נחתו גזרות אחרות, אבל הן לא נגעו לי. כל עוד הייתי עם אמא

ואבא, באופן יחסי ובמושגים של אז, חיי היו טובים. לאבא כנראה עוד היה רכוש, ולא ידעתי עדיין מה זה רעב אמיתי. עד 1943, מלבד העדר בית ספר והעדר חיי תרבות, חיי היו נסבלים. למדתי מה שלמדתי מחיי הרחוב ומחיי המשפחות שגרנו איתן.

ההחלטה למסור אותי למשפחה פולנית הייתה למעשה של אבא. הוא שיצר את הקשר עם הגב' דנישבסקה שהייתה לקוחה שלו. נדרשו לכך כמובן הכנות רבות שעליהן לא ידעתי דבר. מכל מאות המשפחות היהודיות בוויז'ניק היו אולי ארבע או חמש משפחות שהיו מוכנות למסור את ילדיהם למסתור אצל נוצרים ועד היום מעסיקה אותי המחשבה, מהיכן היה לאבא האומץ לתת אמון באישה זרה שתשמור עליי ותדאג לי. איך בכלל ראה את הנולד ולקח סיכון כזה?

7.10.2000

תחושת דחיפות מלווה אותי – לעיתים דוחקת יותר ולעיתים קצת מרפה – שהזמן מתקצר ואני חייבת, ממש חייבת למלא את הזמן הנותר הזה בדברים משמעותיים. מה שקורה הוא ההיפך המוחלט כי התחושה הברורה היא, שאני מעבירה את הזמן המתקצר והיקר כל כך, בזוטות של מה בכך, דברים של סתם שלא חשובים כלל. כל יום אני מתוודעת למשהו חדש; שאת ערימת הספרים שסביבי, וכל אותם ספרים אחרים שוודאי ארצה לקרוא בעתיד, כבר לא אספיק לקרוא. שמיום ליום השפה שלי מתדלדלת וכבר אינני מצליחה לדלות מתוך הזיכרון את שמות האנשים, המקומות והאירועים באותה קלות שעשיתי בעבר. העיניים נחלשות...

זוה מפחיד.

15.11.2000

עם היקיצה, כשעדיין הכול חשוך וישן סביב, אני מנסה לדחות את פקירת העיניים, אבל זה לא עוזר. המחשבות הלא רצויות, המטרידות, המכעיסות, מתחילות לטרטר בראש ומביאות אותי

למצב של ערות כמעט מוחלטת, המבהירה לי ללא שום ספק; את שוב כאן. אני מתגוננת ומנסה להיאחז ולו רק במחשבה נעימה וטובה אחת, וזה לא כל כך מצליח לי. ואני אומרת לעצמי: "יש לך שלושה ילדים מוצלחים וארבעה נכדים מקסימים", וכמו במנטרה, אני חוזרת על שמו של הקטן שבהם: "סתוי, סתוי", מנסה להיאחז בשמו ובפניו החמודים והיפים, אבל הם נמוגים, והנה אני שוב עם עצמי ומתחילה להשלים עם המחשבה שהשינה עזבה אותי סופית ולא אוכל כבר לשוב אליה. צריך להתחיל יום חדש.

אז מה עושים? מה אני עושה היום? קרש ההצלה השני – הפחות מוצלח מהשינה, הוא העשייה. אם יש תכנית של עשייה, שאולי אצליח לעמוד בה, אפשר להתחיל את היום. בין שאר המטלות שחייבים למלא, נמצאת גם המטלה להמשיך בכתיבה.

* * *

הוריי התחילו לשתף אותי בתוכניתם לגבי העתיד, ועם כל הבנתי שנשקפת לי סכנת חיים – קיוויתי שהפרידה מהבית והמשפחה לא תתממש. אולם, כפי שכתבתי ביומן: "לפתע, במהירות שלא תאמן, נפוצה השמועה המאיימת, שהגירוש צפוי בעוד כמה ימים, וכבר מחר עלי לעבור למשפחה הפולנית".

באו לקחת אותי. היה ערב, חושך. בדירה של שטיינבאום הופיעה אישה גבוהה ורזה, התלחשה עם אבא ואמא, ונאמר לי שזאת הגב' דנישבסקה שתיקח אותי אליה לתקופת מה: "את צריכה להיות ילדה טובה ולעשות מה שאומרים לך".

ההכנות לקראת רגע הפרידה נעשו כבר כמה ימים קודם. בין היתר לימדו אותי את התפילה הפולנית (Pacierz), שכל ילד פולני יודע בעל-פה ולהצטלב.

האשה לקחה צרור של חלק מבגדיי. זכור לי שאבא התווכח איתי ורצה שאלבש מעיל, בעוד אמא תולה לי על הצוואר שקית קטנה, ואומרת לי לא להיפרד ממנה. מה היה בשקית? כנראה עוגיות, דברים טובים שאהבתי, אך גם תכשיטים בעלי ערך. בימים הראשונים שמרתי על השקית קרוב לגופי, היא הייתה מעין קשר מוחשי לאמא, אך לאחר זמן מה היא פשוט נעלמה.

כך אני מתארת ביומני את הפרידה: "בצער רב נאלצתי להשלים עם גורלי, ועם מה שהועיד לי. הלכתי עם הפולנייה, לקחתי את כל הדברים, נפרדתי מהוריי ומאחותי ביאוש גדול, ובליבי חשבת ש"שאתגע".

* * *

כאן מסתיים פרק בחיי, שניתן להגדירו כ"חיים נורמליים" של ילדה יהודייה. אמנם בצל האנטישמיות, הגטו, המתח והצפיפות, אך עדיין ילדה עם משפחה מגוננת וסביבה מוכרת. מכאן ואילך מתחיל פרק במלחמת ההישרדות שאני חייבת לעבור לבד. הכול סביבי חדש, מסוכן ומאיים, ועליי ללמוד מהר את המציאות החדשה שנכפתה עליי. בחושים דרוכים אני אמנם לומדת, ולומדת מהר, כי הרי בכך תלויים חיי.

Moszek Leior Sajtelbaum
sotia Sitla pochodzi
z Gustinawow z Polski
z miasta Opatowa, pow
Opatowski. Jest adres
Brazylia Rio de
Janeiro

Mirla Gustinaw
pochodzi z Polki miasta
Opatowa pow Opatowski.
Adres: Argentyna
Buenos Aires.

פתק בכתב ידו של אבא אותו נתן לגב' דנישבסקה, ובו שמות
וכתובות אחיותיו בברזיל ובארגנטינה למקרה שאיש לא יבוא
לקחת אותי בסיום המלחמה.

9.5.2001

החלטתי להתאבד לאחר יום הולדת ה-70 שלי. אני מחכה שבני אסי יתחתן – לא "מכובד" ללכת לחופה עם סטיגמה של אמתאבדת. יש ימים שאני תוהה אם עוד אחזיק מעמד, ימים ושעות של עייפות רבה, כאבי גוף, כאבי נפש, חוסר תכלית וראיית העתיד, כל אלה מאיצים בי להקדים את המעשה.

הרעיון, הדחף לכך, לא נולדו היום. העניין הזה מלווה אותי לא מעט שנים. אני זוכרת איך נתקפתי בפניקה לפני צאתי לפנסיה, כשהתברר לי, שאני מתנתקת מהמקור הנגיש ממנו אוכל תמיד ובקלות לקבל מרשם לגלולות כאלה או אחרות. היות וחששתי כי יפוג תוקף הגלולות ואולי יאבדו את כוחן להשפיע, מצאתי מקור חדש והמלאי מתמלא. המחשבה שאוכל להיות אדון למעשי – מתי שרק אחליט – יש בה נוחם רב והיא מעניקה לי בינתיים כוח להמשיך בחיי.

נותרה הבעיה המוסרית: איך יתקבל המעשה ובמי הוא עלול לפגוע. האם ההתאבדות היא תוצאה של חולשה או גילוי של אומץ? השאלה הזאת, כפי שמעמידים אותה בדרך כלל, אם אני חושבת על כך, אינה נכונה. זה לא או ש... או ש... משום שלדעתי היא שניהם יחד.

חולשה? כן. אין בי יותר כוח להמשיך את המאבק הסיזיפי חסר התכלית, לקום כל בוקר, לחזור על פעולות השגרה ולצפות ללא כלום ולמחר, שוודאי לא יהיה טוב יותר.

אומץ? גם נכון. כי בכל זאת נדרש גם אומץ לעשות מעשה בניגוד לטבע וללכת לקראת הבלתי נודע שאין ממנו חזרה.

בינתיים הכול מתוכנן, ואפילו הדילמה המוסרית לא מציקה לי. אני לא עוזבת איש שמאוד זקוק לי. ילדיי בוגרים, פרידתי מהם רק תהווה להם זריקת עידוד ליתר עצמאות. בנורית זה אולי יפגע יותר מאשר באחרים. התקרבנו מאוד לאחרונה. אבל גם היא צריכה להתבגר. דפי ואסי בדרך, בסופו של דבר יעברו לסדר היום וימשיכו את חייהם.

הדילמה היא עם בן הזוג, ואת החשבון איתו אעשה כאן ועכשיו. ליוויתי אותו עד גיל 74. בעוד שנתיים, כשאהיה בת 70 הוא יהיה בן 76. לא רע. אם תאבון החיים שלו כל כך גדול, הוא יכול להמשיך בלעדיי. לי זה קשה.

בוודאי ירגיש בחסרונם של שירותיי, אבל, לכך יש מוצא. שיתחיל להוציא מאותם חסכונו שאגר בבנק. אפשר להביא לו פיליפינית או כל עזרה אחרת, הוא ישרוד. יהיה קצת בודד? אולי. חייתי בתחושת בדידות כל החיים. בסופו של דבר הרגשות מתעמעמים והוא יסתגל. לכן, גם הדילמה המוסרית שלי פתורה. מה שנותר זה לעשות את המעשה בצורה אלגנטית עד כמה שניתן ולא מעוררת מהומה. אני מקווה שיהיו לי הכוחות לכך ואוכל לתכנן את הדברים בחוכמה ובצורה יעילה.

10.3.2002

לפעמים הייאוש ותחושת המוות הקרב, תוקפים ברגעים הכי בלתי צפויים. שלושת הנכדים כאן, הכנתי את עוגת יום ההולדת של אוריאן, עם התותים והקצפת, אני מתאפרת לקראת המפגש עם כל "החמולה", נאכל צהריים בים. לכאורה – לא יכול להיות טוב יותר ובכל זאת, באמצע האיפור, אני חשה את הצורך הדחוף להעלות את תחושת המוות הקרב על הנייר: אני לא בטוחה שאחזיק מעמד עד שאהיה בת 70 או עד שאסי יינשא. אני עייפה וכואבת. הכול, כל המטלות הופכות יותר ויותר קשות לביצוע, אני רוצה לנוח, להשתחרר מהכול, לא לחשוב, לא להרגיש, לא להיאבק יותר, כי מה התכלית? התחנה הסופית במילא כבר קרובה, אז למה להתעקש ולקום כל בוקר, כשכל פעולה הופכת לנטל. יכולת ההנאה כמעט וכבר לא קיימת. אם יישאר עוד זמן, אולי בכל זאת אתיישב ואכתוב.

* * *

בחושך הלכתי עם האישה הפולנייה מרחק די הגון, לעיירה האחרת. בשעת לילה הגענו לביתה של ה"דודה" – "צ'וצ'יה"

בפולגנית. כך הוסכם שאקרא לה. הגענו בחושך לבית לא גדול של שתי קומות. הדירה של ה"דודה" היתה בקומה השנייה, והיו בה שני חדרים. משפחת דנישבסקי כללה מלבד "הדודה", את בעלה, שתי בנות מתבגרות ובן: ינקה היותר מבוגרת, בעלת שיער שטני ששמרה על ריחוק ממני, לילקה הצעירה, שהייתה כהת שער ובעלת מזג חמים ושמת, והיה גם הבן ריסיק כבן שתים-עשרה. עד היום לא ברור לי אם בני הבית ידעו מראש על בואי, או ש"הדודה" החליטה הכול על דעת עצמה. המשפחה קיבלה אותי לתוכה, אך ללא שום ספק הייתה גם הסתייגות מנוכחותי, שהרי איימה על שלומם וחייהם. היה עליהם לקחת חלק בהעמדת הפנים כלפי השכנים. הומצא סיפור כיסוי שאני בת משפחה מעיירה אחרת, שמסיבה זו או אחרת – כבר אינני זוכרת את כל פרטי האליבי – הגיעה לביקור ממושך. בחדר המרכזי שהתגלה מיד עם הכניסה לדירה, היו פינת המטבח ושולחן האוכל. עם הגיענו פנתה "הדודה" לחדר שמימין והשאירה אותי בחדר אליו נכנסנו. מהחדר שמימין אליו נכנסה, נשמעו קולות נרגזים, וויכוח שאינני שומעת את תוכנו, אך מבינה שקשור בי. האם המשפחה שמעבר לדלת לא הובאה בסוד בואי? האם הם הועמדו בפני עובדה מוגמרת?

ה"דודה" חוזרת אלי, מעמידה שלושה כיסאות יחד ליד שולחן האוכל, שמה עליהם שמיכה ואומרת: "זה מקום השינה שלך". אינני זוכרת אם ישנתי אותו לילה, אך מיום המחרת, התחילו חיי החדשים.

30.4.2002

מאז הפגישה האחרונה עם הקבוצה ב"עמך"³, אני לא מפסיקה לנהל מעין דיאלוג פנימי עם עצמי, ואינני בטוחה שהתעסקות היתר הזאת, הלא רצונית, היא טובה לי. כשהגעתי ל"עמך", אמרה לי בתי נורית: "אמא, יהיה לך מעניין".

³ ארגון לתמיכה נפשית וחברתית בניצולי שואה ובמשפחותיהם.

מתוך הפגישות שהיו לי עד כה עם הקבוצה למדתי פחות או יותר את הדינמיקה ומה מצופה ממני. הבנתי שאם אני רוצה להפיק רווח רגשי מהפגישות – חשיפה היא מעין תנאי חיוני לתהליך. מפעם לפעם, כשנוצרה איזו סיטואציה הקשורה לשואה, בין אם זה בענייני פיצויים, יום השואה, סרט וכדומה – הטרידה אותי הדילמה הבלתי פתורה, האם בכלל כדאי לגעת שם.

מצאתי את עצמי תקועה עם שני סימני שאלה.

הראשון: בגילי המופלג, האם באמת כדאי לי לגרד את הצלקות שלעולם כנראה לא יגלידו? עד עכשיו הסתדרתי איתן לא רע, אולי לא בדיוק חיים אידאליים, אך האם יש כאלה בכלל גם אצל מי שלא חוו שואה?

השני: ואם אגיע למסקנה שאולי כדאי, לא נראה לי שאוכל לעשות זאת במסגרת הקבוצה הנוכחית, שרוב משתתפיה כבר דנו וחוו את סיפור השואה שלהם, ואני, לא ממש נגעתי שם, והסיפור גם לא פשוט. בשלב הזה היה לי ברור שלא ארצה להיפתח בפני כל אנשי הקבוצה עם קורות חיי.

9.5.2002

בבית חולים 'כרמל', בו עבדתי עשרים שנה כמזכירה רפואית, לא מצאתי לנכון לספר על העבר שלי. אולם לבתיה, אחת העובדות הסוציאליות בביה"ח, נודע באופן כלשהו שהשואה היא חלק מעברי. בתיה עצמה הייתה ניצולת גטו ורשה. באחד הבקרים פנתה אליי וסיפרה לי אודות קיומו של כנס שבמרכזו ילדים ניצולי שואה.

באותה תקופה עבדתי, למדתי, ולמרות היותי כבר קרובה לששים, חשתי שאני פורחת וחיי מלאי עניין. כשבתיה הציעה לי לבוא לאותו כנס ואמרה: "בואי, יהיה לך מעניין", הופתעתי והשבתי לה: "מה פתאום אני? בתיה, מה לי ולזה?" אך היא התעקשה והוסיפה "מה אכפת לך, בואי".

וכך, ב-22.9.92 נסענו ברכבת לאוניברסיטת תל אביב, שם התקיים הכנס ביוזמת "המרכז הישראלי לתמיכה נפשית

וחברתית בניצולי השואה והדור השני" תחת הכותרת: "ילדים בשואה אז ועכשיו". זה היה אחד הכנסים הראשונים של ילדים, ניצולי שואה. אילולא בתיה, לא היה כל סיכוי שאגיע לכנס כזה, וזאת משום שלא היה לי כל קשר עם ניצולי שואה ולא עם גופים כלשהם הקשורים בניצולי שואה.

הכנס התקיים באמפיתיאטרון של האוניברסיטה והשתתפו בו כמאה חמישים ניצולי שואה. הם נראו לי כאנשים רגילים, כמו בתיה וכמוני, בגילאים שבין שישים לשבעים וכפי שהסתבר, כולם עם רגשות מעורבים לגבי הנושא. מזדהים ולא מזדהים. הכנס, ובעיקר הדברים שנשאו פרופסור דסברג וד"ר דורסט, גרמו לי ללא שום התראה מוקדמת ומבלי שאספיק להרהר במה שצפוי לי בהמשך, להיחשף לרגשות שהיו חבויים בי עמוק עמוק, לאורך כל השנים מאז שאני בארץ.

ד"ר נתן דורסט התחיל לדבר עלינו – הילדים שלא מוכנים לצאת מן הארון. פרופ. דסברג דיבר על "אסיפה ציבורית של אנשים עם סודות" – מה שנשמע כדבר והיפוכו, אך הוא לא יכול היה למצוא הגדרה יותר קולעת לגבי מה שהרגשתי ונשאתי כל השנים – וכך אפיין את הסודות:

"...כילדים רכים הופרדנו מהורינו בחטף, בפתאומיות וללא הכנה מראש, הופרדנו מביתנו ומילדותנו ונחשפנו לאיומים נוראים. איומים שהורינו לא היו מסוגלים להגן עלינו מפניהם, רובנו בקושי זוכרים את הורינו... אחדים מאתנו שרדו מהמחנות, רובנו הוחבאנו במקומות מבודדים, בשנוי שם, זהות ודת, דכאנו את געגועינו וסתמנו את הפה. זה היה שעור ארוך בהישרדות."

ואכן, הפה שלי היה סתום לאורך כל השנים. דחיתי מעצמי ומכל הסובבים אותי, את כל הקשור בעבר שלי עד לאותו כנס. לפתע, באמצע הנאום, לא יכולתי יותר לשבת ולהקשיב לדבריו של הנואם, הרגשתי מחנק בגרוני וברחתי מהאולם. כל אותם רגשות מודחקים גאו ועלו, ופרצתי בבכי קולני ובלתי נשלט. חיפשתי פינה שקטה שם המשכתי להתייפח ללא בושה. אותו כנס עורר אותי מהתרדמת המלאכותית שניסיתי (בהצלחה לא מבוטלת) לחיות בה שנים רבות, והבנתי לראשונה, שלא ניתן יותר לברוח

מהעבר, ובעצם גם לא צריך – לא עשיתי שום דבר רע להתבייש בו, להיפך, יתביישו אלו שכך עשו לי. הייתה זאת הפעם הראשונה שהתחברתי רגשית לעבר שלי.

אני חושבת שהפסיכולוגיה יכולה להוכיח שילדים מקבלים כל מציאות, מנסים ללמוד אותה ולהסתגל אליה, ולו גם המציאות הקשה ביותר. הם מנסים לשרוד ולהפיק מכל מציאות את מה שאפשר. מבלי להיות מודעת לכך, אימצתי כנראה את האמונה שיש מחר גם בתקופות הקשות. כבר כילדה, ניסיתי לראות את "חצי הכוס המלאה", אך מה שכנראה עזר לי בין השאר לעמוד בקשיי ההישרדות, הוא מושג פסיכיאטרי מוכר וידוע הקרוי 'הדחקה'.

12.5.2002

אני יושבת בעיניים עצומות ומנסה להעלות את אותן חוויות בלתי נשכחות המלוות אותי עד עצם היום הזה. "החוויות הפולניות" שנחרטו עמוק והפכו לחלק ממני. ודאי התגעגעת מאד הביתה, ובעיקר לאמא, אך עם חלוף הזמן הרגש דהה. החיים החדשים זימנו לי אתגרים חדשים להתמודד אתם. ידעתי היטב שאני שם בחסד, והשתדלתי מאד עם כל חוכמת תשע שנות חיי, להיות ילדה טובה ולא לעשות בעיות.

* * *

בימים הראשונים להיותי אצל המשפחה הפולנית, הוריי שמרו איתי על קשר. שלחו לי אוכל ומיני דברים ששימחו אותי. כמובן שהתגעגעת מאוד, אבל במידה מסוימת הבנתי עד כמה חמור המצב ואין ברירה אחרת.

שולחן האוכל שבפינת המטבח, שעל הכיסאות העומדים לידו ישנתי, היה מלא פשפשים. בלילה הם היו לפעמים נושרים עליי, וכל פשפש מעוך היה מפיץ ריח מגעיל ביותר. אך מה יכולתי לעשות? האם יכולתי להתלונן בפני מישהו? בהתחלה כשרק הגעתי, ילדי השכנים, סקרנים כדרך הילדים, היו

שואלים אותי שאלות ואף היו משחקים אתי בחצר. אך ככל שחלפו הימים השאלות התמימות הפכו לחקירות. הייתי אמנם בלונדינית כחולת עיניים, צלב על הצוואר, וידעתי את ה'פציז' בעל-פה, אותה תפילה שכל ילד פולני יודע, אך למרות כל אלה התחלתי להרגיש שחושדים בי. עם כל החזות הנוצרית שלי לא הייתי אחת מהם, והילדים, בחוש המיוחד שיש לילדים, הרגישו זאת. הם טמנו לי מלכודות בנוסח שאלות שונות אודות תפילות נוצריות המוכרות לכל ילד נוצרי, ואני, בתירוצים שונים ניסיתי להתחמק מאותן חקירות. הרגשתי שזה מאיים עליי ופחדתי. כשסיפרתי ל"דודה" על החקירות שעורכים לי הילדים, היא החליטה שסיפור הכיסוי שלי עלול להתגלות, ולכן נאסר עליי לצאת החוצה. בקרב דיירי השכונה הפיצה את הידיעה שחזרתי למשפחתי, לעיירה ממנה באתי, ולי הסבירה כי מעתה עליי להסתתר מעיני זרים ולא לצאת יותר מהבית.

בחדר הגדול בו ישנתי היה חלון שפנה לכיוון הרחוב ודלת למזווה, מעין מחסן קטן. מאז שהילדים חשדו בי, אסור היה לי אפילו להתקרב לחלון, שמא יבחינו בי מבחוץ, ואם במקרה עברתי לידו, התכופתי לרצפה.

מימין, בחדר השני, היו קמין וארון בגדים גדול – הרהיט אותו לא אוכל לשכוח – כי מאחוריו הסתתרתי אין ספור פעמים, לפעמים שעות ארוכות. המרווח הצר שבין הקיר לארון, היה המפלט שאליו רצתי במהירות, אם משהו הופיע לפתע, כגון שכנה, או חבריו של ריסיק. לפעמים היה הביקור קצר, ולפעמים ארך שעות, ובעיניי נמשך כנצח. בעיקר אם אלה היו ילדים. כל כך רציתי לשחק איתם, עד שלפעמים הייתי מסתכנת ומגרדת את קיר הארון, כדי שירגישו בי ויגמר הסיוט. אבל גירדתי בשקט. אותנו חלק בי ששמר על חיי, הורה לי לא להקים רעש. המרווח הצר שבין הקיר לארון היה מאד צר ולא איפשר לי לשבת או לשכב, רק לעמוד. אך מה שהכי הכאיב לי ואמלל אותי, היתה התחושה שכאילו פסקתי מלהתקיים. בחדר השני שיחקו ילדים, החיים התנהלו כרגיל, ואילו אני הפכתי לאוויר. אני – שאמא כל כך אהבה ופינקה – לא קיימת יותר.

שכונת עובדי מפעלי הנשק והתחמושת הפולנים בסטרחוביצה בה התגוררה משפחת דנישבסקי

ביתה של משפחת דנישבסקי בו הוסתרתי.

שני מקומות מסתור נוספים, נוחים בהרבה מהמסתור שמאחורי הארון, היו המזווה – מעין מחסן קטנטן ובו גרוטאות וסמרטוטים – ועליית הגג.

המסתור במזווה קשור באחד הסיוטים היומיים שאי אפשר היה להימנע מהם, והוא – עשיית הצרכים. באותם ימים רחוקים לא היו שירותים בבתים, וגם לא מים זורמים. השירותים – צריך עץ קטן ובו מושב מעץ מעל בור באדמה – היו בחצר, ולכן מחוץ לתחום הנגישות שלי. מכאן שעשיית הצרכים הייתה עבורי (וגם עבור הדנישבסקים) בעיה רצינית. היות ולא יכולתי לצאת לחצר, נאלצתי לעשות את צרכיי בבית. וכך אני מתארת את הריטואל היומי הזה ביומני: "כשדלי השופכין היה מלא בזבל, הייתי מוסיפה את "המנה" שלי, ואז היו הדוד או הדודה מוריקים את הדלי לבית השימוש שבחצר. בהתחלה הייתי מתאפקת, לא היה נעים לעשות את צרכי בפני כולם, וזה גם הסריח. היו גם הערות על "גודל המנה" שלי וזה היה סיוט". אני זוכרת בעיקר את הבושה ועד כמה הרגשתי מושפלת. ולפעמים "המנה" אכן הייתה גדולה, כיוון שהייתי מתאפקת – וודאי שלא מאכילה מרובה כי אוכל רב כבר לא היה. איש כבר לא ביקש ולא דרש ממני לאכול. אך עם הזמן הפכה האכילה לעונג המפצה על כל הדברים האחרים שנמנעו ממני. אפילו המרק הפך לטעים.

יום אחד, כשהמשפחה יצאה מן הבית לשעות רבות, נאלצתי לבלות במזווה זמן רב, ועשיית הצרכים הפכה לבעיה דוחקת. ובכן, הראש היהודי של בת התשע מצא פתרון. באותו מזווה היו גרביים ישנות זרוקות, ואני החלטתי שגרם כזאת תגאל אותי מן המצוקה... לאחר מעשה, זרקתי את הגרב עם "התכולה" דרך החלון העליון הקטנטן החוצה. מרוצה מתחושת ההקלה והפתרון שמצאתי, לא עלה בדעתי שהגרב הזאת תנחת בדיוק על מפתן הכניסה לבית. כשהדנישבסקים חזרו ומצאו את "המתנה" שלי על סף דלת הכניסה, הם עלו הביתה מאוד מודאגים. השאלות וגם הרעיונות, מי יכול היה להניח צואה על סף ביתם העסיקו אותם ללא הרף. ובעיקר, מה הייתה כוונתו של אותו איש? האם התכוון

להזהיר אותם ממהו? ואולי לאיים עליהם? העניין די הפחיד אותם. ואני, כמו בסיפור קופסת האבנים הטובות של אבא שנקברה בחצר של שטיינבאום, נאלמתי דום. הפחד שמא חטאי הגדול יתגלה, גבר על כל השיקולים האחרים.

אך כשהייתי מסתתרת בעליית הגג ממש חגגתי. לא היה אכפת לי לבלות שם שעות, בעיקר לאחר שגיליתי כמה ספרים שבעזרתם לימדתי את עצמי לקרוא פולנית. הספר אותו קראתי שוב ושוב, עד שכמעט ידעתי אותו על-פה, היה ספרו הנפלא של סנקביץ' "בישימון ובערבה". מסופר בו על שני ילדים, סטס ונל, ועל ההרפתקאות מסמרות השיער שהם מתנסים בהן באפריקה המסתורית. לי זו הייתה חגיגה! בעזרתם הייתי מתנתקת מהמציאות העגומה שלי, ועל כנפי הדמיון לוקחת חלק בהרפתקאותיהם בין עצי הבאובב הענקיים בהם הסתתרו. המציאות בחברתם הייתה ללא ספק הרבה יותר נסבלת.

והיו גם ערבי חורף ארוכים וקרים, בהם "הדוד" ישב וסיפר לנו סיפורים. את תוכנם כבר אינני זוכרת – חלקם היו על מלחמת העולם ה-1 שבה השתתף – אך מאד אהבתי להאזין לו. הייתי יושבת מרותקת, חוששת לזוז, שמא יפסיק את שטף דיבורו.

אצל הדנישבסקים, הייתה זו פעם ראשונה בחיי בה הרגשתי שאני רוצה לאכול מבלי שיפצירו בי, אך לא מעזה לבקש תוספת, כי ודאי לא יראו זאת בעין יפה.

במעורפל אני זוכרת את סעודת חג המולד, את עץ האשוח, כדורי זכוכית צבעוניים, גזירי נייר של מלאכים שמנמנים עם כנפיים. האם קיבלנו מתנות? הרבה כבר נמחק מהזיכרון. אולם זכר אותה סעודה נשאר אתי לאורך ימים ובעיקר, טעם בשרה של הארנבת. היה לה טעם גן-עדן. שנים אחר כך, חיפשתי בבשרים שונים את טעמה של אותה ארנבת, אך לשווא.

האוכל באותם ימים כבר היה ממש במשורה ולעתים תכופות למדי לא הרגשתי שבעה.

אחד הדברים שהוסיפו לפחדים ולביטחון המעורער שלי אצל הדנישבסקים, היו הלחששים מהחדר השני, כשהמשפחה שכבה לישון. היה קשה לשמוע דברים ברורים כי הדלת הייתה סגורה, אך

לפעמים הייתי שומעת קטעי דיבורים הקשורים בי ובגורלי. מה שלא שמעתי בשלמות, השלים הדמיון. ידעתי שנוכחותי מסכנת את כל המשפחה. לפעמים משיחות אגב שמעתי כיצד נתפסו ילדי יהודים ונרצחו. שמעתי על הלשנות ותהיתי לא אחת מה יעשו בי. האם יגרשו אותי? יסגירו אותי? בעיקר הפחיד אותי ריסיק, שהציק לי בהערות אנטישמיות ארסיות. בלילות חשבתי שאני שומעת את קולו מהחדר השני אומר שצריך להיפטר ממני ודברים דומים ברוח זו. האחרים נהגו בי באופן יותר אדיש, ואילו ה"דודה" הייתה לפעמים נחמדה כלפיי. ללא ספק כולם מאד פחדו שמא לשינו עליהם והם ייתפסו.

למרות שהייתי עדיין ילדה צעירה, כלל לא בכיתי בתקופה הזו, אך גם לא צחקתי. הייתי עצובה ומדוכאת ועסוקה בהבנת המציאות החדשה; איך שורדים.

יום אחד, חזרה ה"דודה" מהעיר וסיפרה שהתחולל ה"גירוש" – הוריי ואחותי הועברו למחנה עבודה לא רחוק. היה זה מזל גדול, כי בצורה זו גדלו סיכוייהם להישאר בחיים. הצטערתי ושמחתי כאחד. הצטערתי על כי היה גירוש, ושמחתי על כי הוריי ואחותי ניצלו ממנו. היות וגברה הסכנה להחזיק אותי – היו שמועות רבות על גילוי ילדים יהודים שהוסתרו אצל נוצרים – שהייתי הרבה בעליית הגג, ומשם לפעמים הייתי רואה מרחוק את האסירים היהודים הולכים מהמחנה לעבודה במפעלים. כמובן שלא יכולתי לדעת לאן הם מובלים, אך מאוד רציתי להיות איתם. ידעתי שביניהם נמצאת אולי אמא.

ערב אחד, במפתיע, הופיעה אחותי. היא נראתה שונה ממה שזכרתי, גבוהה ורזה יותר, וגם חיוורת ומתוחה מאד. הופעתה

⁴ הגטו בסטרובוביצה חוסל ב'אקציה הגדולה' ב-27.10.1942; עם שחר פשטו על הגטו שוטרם גרמנים ומשמרות של אוקראינים, בפיקודו של איש הס"ס ואלטר בקר. בסיוע השוטרים היהודים הוצאו מבתיהם 4,000 יהודים שנמצאו בגטו ורוכזו בכיכר השוק. בסלקציה הופרדו מתוכם כ-2,000 איש כשירים לעבודה, שפוזרו בין מחנות העבודה באזור סטרובוביצה: סטרלניצה, מיובקה וטרטק. שאר היהודים – בעיקר נשים, ילדים וקשישים, הובלו ברכבת למחנה ההשמדה טרבלינקה.

משפחת דנישבסקי: עומדים - הבן רישוד (ריסיק), והבת אירנה.
יושבים - ה"דוד" וה"דודה"

הפתאומית הפחידה את המשפחה. היא לא הביאה עימה כלום עבורי. ומאיפה?! הרי גם להם בקושי היה משהו. יציאתה הבלתי חוקית מהמחנה סיכנה את כולם, והיא ידעה זאת. לו נתפסה אצל הדנישבסקים – היו הורגים את כולם. מטרת בואה הייתה כמובן לבדוק אם עודני חיה, מעשה אמיץ מצידה, ומעטים היו מוכנים לנהוג כמוה. מה הרגשתי אני באותו מעמד? אני זוכרת רגשות מבולבלים; מצד אחד שמחתי, הנה עדות לכך שלמישהו אכפת ממני עד כדי הסתכנות שכזו, מצד שני זו לא הייתה אותה אחות שזכרתי. היא מאד התבגרה והשתנתה. אני לא זוכרת חיבוק או נשיקה. היה איזה ריחוק בינינו. פתאום הייתה לי כזרה והרגשתי אכזבה. הופעתה החיצונית אותתה לי שהעבר נעלם, ועתה יש משהו אחר. אחותי דיברה והסתודדה בעיקר עם ה"דודה" ואני כאילו איננה. היא לא התייחסה אליי ולא סיפרה לי דבר. עוד באותו לילה נפרדה מאתנו.

לאחר עשרים ושמונה שנים בהן לא דיברנו בינינו, סיפרה לי אחותי ציפורה, בלי להזיל דמעה, דברים שלא יכולתי לדעת. היא סיפרה שלאחר הגירוש הוקמו שלושה מחנות עבודת כפייה.⁵ כל מי שהצליחו להשיג כרטיס עבודה, והיו מסוגלים לעבודה, עבדו במפעלי התחמושת והמחצבות. כל כוח העבודה הצעיר של וייז'בניק הועבר לאותם מחנות כפייה, בהם התנאים היו קשים מנשוא.

אבא ואחותי קיבלו מקום עבודה מוסדר במחנה העבודה במיובקה (Majowka) אך לא אמא. היא, שהייתה מועמדת לגירוש והשמדה בטרבלינקה, ניצלה בעזרת שוטר יהודי בשם יחיאל קורנבלום, שהיה מאוהב באחותי, והועברה למחנה עבודה בשם טרטק (Tartak) שהיה מנסרה.

וכך היא ניצלה: עם התקרבות הגירוש, שהקהילה כבר ידעה כי הוא בלתי נמנע (ואני כבר אצל הפולנים), החליט אבא, שיהיה זה מן

⁵ באוקטובר 1942 הקימו הגרמנים ליד מפעלי הנשק בסטרחוביצה שלושה מחנות עבודה גדולים, שעבדו בהם יותר מ-3,000 עובדי כפייה, בהם גם היהודים מווייז'בניק-סטרחוביצה שנבחרו לעבודה.

התבונה אם אחותי תיאות להתחתן עם אותו שוטר. הוא מאוד רצה שהשידוך יצא לפועל כיוון שלמטרה היהודית היו הטבות מפליגות, והחשובה שבהן, לדאוג שבני משפחתם לא יישלחו להשמדה, אלא יועברו למחנות העבודה בסטרובוביצה. לפי הגיון זה, אם אחותי תינשא לאותו שוטר יהודי צעיר, אז עתידה של משפחתנו יהיה גם הוא מובטח. אבל אחותי שלא אהבה אותו – סירבה בתוקף. היא תיארה בפניי באופן חי וציורי, כיצד יום לפני הגירוש החתן המיועד ואביו באו להוריי – שגרו אז עם משפחת וינוגרד אצל משפחת שטיינבאום בגיטו – כדי לחתום על "התנאים" לשידוך, וכיצד היא ברחה מן החדר בריצה, ובדרך ליד הדלת הפכה דלי מלא מים.

למחרת היה הגירוש. קורנבלום הבן, כשראה את אמא צועדת בקבוצת אלה המיועדים לגירוש, הוציא אותה מן השורה והעביר אותה לקבוצה, שהייתה מועמדת לעבודה במחנה טרטק. בכך הציל את חייה.

עוד סיפרה כי אבא חלה בטיפוס. מגפת הטיפוס השתוללה שם בשל התנאים הסניטרים הירודים, הכינים וחוסר התזונה. לדבריה טיפלה בו מדי יום כשהייתה חוזרת מהעבודה, עד כמה שאפשר היה כי תרופות לא היו. כשאבא שכב קודח וגוסס חזר והזכיר את שמי. היא חשבה שאם תוכל לספר לו שאני חיה, זה יעזור לו להתאושש. ואז ציפורה האמיצה – למרות שנראתה כיהודייה כי שערה היה כהה ומקורזל – החליטה על דעת עצמה לבקר אותי אצל הדנישבסקים. אסור היה לצאת מהמחנה, אולם אפשר היה לשחד את השומרים האוקראינים. גרמנים כמעט ולא היו שם, מלבד כמה מפקדים ובעלי תפקידים, כמו מנהלי המפעלים.

* * *

כתשעה חודשים הייתי אצל הדנישבסקים. יום אחד, אמרה לי ה"דודה" שהיא עומדת להעביר אותי למחנה העבודה בו נמצאים הוריי. הדבר תואם כנראה מראש עם אמא (אבא כבר לא היה אז בין החיים, אך לא סיפרו לי) ונדרשו הכנות שעליהן לא ידעתי דבר. למרות הגעגועים לאמא, כבר התחלתי להסתגל לחיים אצל המשפחה הפולנית, על כל העיוות שבהם. בהדרגה עברתי תהליך

של השלת הזהות היהודית ואי-רצון להזדהות עם החלש והנרדף. במקום זה התחלתי להפנים את "הפולניות", שהייתה אז בעיני הרבה יותר אטרקטיבית ובטוחה. והנה, חיי שוב עומדים בפני שינוי שלא הייתי בטוחה שאני רוצה בו.

היה זה יום אביב ב- 1943. הדודה הלבישה אותי בבגדי אישה מבוגרת, ובשעת בוקר מאד מוקדמת, יצאנו למקום העבודה של היהודים. בחוץ היה עדיין אפור וקריר וליוותה אותי תחושה מוזרה של הליכה במרחב הפתוח. הייתה זו הפעם הראשונה מזה כשנה שיצאתי החוצה לאוויר הצח. הכול נראה לי מאוד משונה, לאחר קרוב לשנה של חיים בדירה סגורה ושעות ארוכות במסתור, הרגשתי מעט מסוחררת וצעדיי היו מהוססים.

"הדודה" האיצה בי שאלך יותר מהר וביקשה שאשמור מרחק ממנה, כך שלא יקשרו בינינו במקרה ואתפס. הלכנו מהר, כמעט רצנו. הגענו בשלום למקום המיועד ושם לקחה אותי ביד אסירה יהודייה שלא הכרתי. לפתע ראיתי מרחוק את אמא, אך היא לא ניסתה להתקרב אליי, כי חששה מהשומרים. האישה שלקחה את ידי הסבירה לי כי אכנס למחנה יחד עם משמרת העובדים הראשונה ולא עם אמא. שיהיה עליי להיטמע בין השורות, להיראות גבוהה ואם יהיה לנו מזל, לא ירגישו בי ליד השער. שתי האסירות שמימיני ומשמאלי, הניחו את ידיהן מתחת לזרועותיי, וככל שהתקרבו לשער הכניסה למחנה, הרימו אותי מעט על מנת שאראה יותר גבוהה. בדפיקות לב הגענו לשער המחנה והצלחתי להיכנס פנימה מבלי שירגישו בי. הייתי בפנים!

גם היום אני זוכרת היטב כי לפני כניסתי למחנה, הגענו קודם לאזור העבודה של האסירות היהודיות שנקרא "שלאקה" (משמעות המילה לא מובנת לי עד היום), מקום בו חצבו ובו נערמה עופרה. שם הושיבו אותי על אחת מערמות העופרה לצד האסירות העובדות, ואמרו לי לחכות. את אמא ראיתי מרחוק, אך אסור היה לי להתקרב אליה.

יכול להיות ששיחדו את השומרים ליד השער, אינני יודעת. אולי אחותי היא זו שהייתה מעורבת במעשה, אין לי מושג על כך. באותם ימים בהם נרקמה התכנית, חייתי אצל ה"דודה" הפולנייה

שלי, מנותקת מהמשפחה, וגם ילדה – בקושי בת עשר. מה שראיתי וחוויתי היה דרך עיניה של ילדה. בכל אופן הרעיון להעביר אותי למחנה היה של אמא ואחותי. ברור היה להן כי כבר מסוכן להחזיק אותי אצל המשפחה הפולנית. אחותי סיפרה שאחת המורות שלה בעבר, גילתה לגברת דנישבסקה, כלומר ה"דודה" שלי, שמישהו מהשכנים זיהה אותי כבתו של לוסטמן, אותו הכירו הפולנים מקשרי מסחר עמו.

באותו זמן התחלפו מפקדי המחנה, המפקד העוזב היה גרמני נוקשה וסדיסט, ותחתיו הגיע אדם יותר נוח, מה שכנראה הקל את הברחתי לתוך המחנה. בסך הכול באותה תקופה נשארו ארבעה מחנות עבודת כפייה של יהודים בכל המרחב של פולין: לודז', פלאשוב, קילצה, ואנחנו – סטרחוביצה.

20.7.2002

עוד יום מאותם הימים... הבוקר, בעשר, אני בקושי גוררת את עצמי מתוך המיטה. בארבע בלילה התעוררתי – השלפוחית. אחר-כך כבר לא כל כך נרדמתי. מחליטה סופית לקום וב-5.45 אני כבר עושה את הצעדה היומית שלי שלא הייתה קלה, בעיקר בגלל הלחות. בשבע, כשאני חוזרת, החתולים כבר מחכים לארוחתם, וגם הסלט ממתין למישהו שיכין אותו. כביסה מלוכלכת נדחסת למכונה, ומה אכין לארוחת הצהרים? אסי ואסנת מגיעים, והזמנתי גם את נורית ויונתן. כלים מלוכלכים למדיח, הכביסה על החבל, ופתאום העייפות משתלטת עלי וגם כאבי הגב. "האדון" שלי בקושי קם, ומתחיל בסדרת התלונות הרגילה: "הזעתי בלילה, הסדין הסתבך לי, היה לי קר או חם, משהו הפריע לי לישון, כאב לי כאן ושם..." אני סופגת את התלונות עם מעט מאד אמפטיה.

לאחר שנחתי קצת הוקל לי, ואני מתחילה עם הבישולים. הידיים מתרוצצות ימינה ושמאלה. אני מתכסה זעה, חם לי, ויוסקה מסרב להפעיל את המיזוג. על סף פיצוץ אני מגיבה בכעס: "איך אפשר להיות כל כך אטום וחסר רגישות למי שלידך? יש גם גבולות ליכולות שלי, הרי גם אני כבר לא בת עשרים וקשה לי עם

כל המטלות". מה כבר ביקשתי – להפעיל את המיזוג? התגובה מצידו לא מאחרת לבוא: "לאט לאט מתגלה האופי האמיתי שלך". כשאני שואלת: "מהו?" הוא יורה לעברי: "תלכי לפסיכיאטר, הוא יגיד לך, סעי לפולניה... סעי כבר..."

לא היה לי מובן למה יוסף התכוון. האם הכוונה הייתה – סעי כבר ואז אני סוף סוף נפטר ממך, או "סעי כבר" מתוך ביקורת: "במילא את תמיד עושה מה שאת רוצה – עוזבת אותי כהרגלך בחוסר התחשבות..." אין טעם לשאול ולברר, הוא לא יגיד לי מה הוא באמת חושב. הוא לא אמר לי את זה בגיל עשרים ושמונה ולא בארבעים, ומעולם לא הרגשתי שהוא ממש גלוי אתי. אך הנה, בשעת כעסו, בכל זאת מתגלה טפח. אמר מי שאמר, כמדומני מקרב חז"לנו: "האדם ניכר בכיסו, בכוסו ובכעסו".

התחושה היא, שהכעס האדיר שאצרתי בתוכי במשך שנים הולך ומתפוגג. אני מתמתנת, לומדת לא להגיב, מפסיקה להרגיש נאטמת, נעשית אדישה. להתרגז? מה הטעם? כי אז אתה מעניש את עצמך. הרעיון חכם והגיוני, הצרה היא שאנחנו לא בדיוק חיים בחלל ריק. המגע עם הזולת הוא חיוני, וגם אם הוא לא אידיאלי, אומרים לי שהוא עדיף על להיות לבד. כנראה שזה נכון.

ואולי הוא צודק בעצם? למה לא להיכנע כמוהו לחולשות, להיות קצת פסיבית, ושהצמחים במרפסת יבלו, והחתולים יתפגרו, וקצת לכלוך אף פעם לא הזיק לאיש, ואפשר לשבת שעות מול הטלוויזיה "ולהתבהם", ובגיל שבעים לשים פס על הכול וכולם, כולל הילדים, הנכדים וכל השאר.

* * *

אני מנסה לברר לעצמי, מה היה בעצם אותו מקום עבודה של היהודים בסטרוחוביצה?

אמנם הייתי חלק מהחיים שם, אך בהיותי רק בת עשר, שדה הראייה שלי ויכולת ההבנה היו מאוד מוגבלים. שנים רבות הייתי דולה מתוך סיפורים של אחרים, עד שלבסוף הצלחתי לבנות לעצמי משהו עובדתי על מקומה המיוחד של העיירה וייז'בניק בהיסטוריה של השואה. גם על מחנות העבודה ליהודים

בסטררוביצייה למדתי רק בשנים האחרונות, כשהתחלתי לנסוע עם תלמידי התיכון, במטרה לעשות להם היכרות עם העבר המפואר, אך גם הנורא, של יהדות פולין. קראתי את ההיסטוריה של יהודי וייז'בניק על מנת לספר אותה לתלמידים, ובדרך זו גם אני למדתי משהו. מסתבר שהיה יותר ממחנה אחד.

בסטררוביצייה היו כאמור מפעלי פלדה עם תנורי היתוך, מחצבות ומנסרות. הגרמנים ידעו זאת ולכן כבר בתחילת המלחמה הפגיזו את האזור. בהמשך, צבא הרייך ייצר שם רובים ותותחים לשימוש, וכך הוקמו שם מחנות עבודה ליהודים – כוח עבודה טוב של יהודים צעירים לחיזוק המאמץ המלחמתי הגרמני, וכל זה בזיל הזול, כמעט חינם.

רובם היו יהודי קהילת וייז'בניק הסמוכה, שנבחרו לעבודה וניצלו, לפחות זמנית, מהגירוש להשמדה בסתיו 1942. אולם היו ביניהם גם קבוצות של יהודים מעיירות אחרות ממחוז ראדום, ואפילו עובדים שהגיעו ממחנות רחוקים יותר מאזור לובלין.

* * *

אני קוראת על ולטר בקר, שוטר בגמלאות בן 75, שהועמד לדין ב-1972 בבית המשפט בהמבורג על תפקידו בחיסול הגטו היהודי בווייז'בניק, חיסול שבסופו כ-4,000 יהודים נשלחו אל מותם בתאי הגזים של טרבלינקה וכ-1,600 יהודים הועברו לשלושה מחנות עבודת כפייה בסטררוביצייה הסמוכה. בפסק הדין מ-1972 קבע השופט שעדות ראייה היא "הראיה החלשה ביותר" שאפשר להציג בהליך המשפטי, שכן על העד "האידיאלי" להיות "צופה מנותק".

בקר זוכה מן האישומים.

החלטת בית המשפט בגרמניה, אתגרה את פרופסור כריסטופר בראונינג (Christopher Browning) היסטוריון אמריקני, מחשובי ההיסטוריונים של השואה, שגילה עניין מיוחד בנושא מחנות העבודה של היהודים בפולין. הוא החל לחקור את מציאות המחנות בסטררוביצייה ופרסם את מסקנותיו בספר: "זיכרון של הישרדות במחנה כפייה בווייז'בניק-סטררוביצייה", בהוצאת

יד ושם.⁶

מספרו עולה תמונה מעוררת השתאות של קהילה המנסה לשמור על קיומה בתנאים שבהם חברה אנושית אינה יכולה להתקיים בשום אופן. "מתוך העדויות הרבות עולה מאבק יומיומי להישרדות אל מול סיכויי הצלחה נמוכים ביותר, מאבק שקשה לסווג אותו כהתנגדות, אך הוא מדגים תחכום, כושר הסתגלות והתמדה עיקשת", הוא כותב.

בספר זה מצאתי למעשה את ההסבר לשאלה המטרידה כיצד נשארנו בחיים – אני, אימי ואחותי – יחד עם קבוצה גדולה יחסית של ויז'בניקאים.

ספרו של פרופ. בראונינג מתבסס בעיקר על עדויות ראייה. העדים הם 292 ניצולים, המעידים על השנים הראשונות של תחילת המלחמה וגם על ראינות אותם ערך בעצמו. הוא מדגיש: "מסה קריטית של עדויות שאפשרה לי לבדוק אותן אלו מול אלו, ולהפיק מסקנות סבירות באשר למהימנות ולהיכתנות. אם אפשר לנסות ולכתוב היסטוריה על פי מקורות שבהם העדים מנסים בדרך כלל לשקר... קל וחומר שאפשר לכתוב היסטוריה על פי מקורות שבהם העדים מנסים בדרך כלל לספר את האמת."

פרופסור בראונינג מנציח את השואה הפונקציונליסטית המסיטה את מרכז הכובד מהיטלר ומתמקדת במבנה הרייך השלישי ובמוסדותיו. הפונקציונליסטים אינם מנקים את היטלר מאשמה, אולם סוברים כי גורמים רבים אחרים היו מעורבים ב"פתרון הסופי". ההיסטוריה של יהודי ויז'בניק יכלה להסתיים בדיוק כמו ההיסטוריה של מאות קהילות יהודיות בפולין שגורשו להשמדה בקיץ – סתיו 1942. אולם בסטרחוביצה הצמודה לוויז'בניק פעלו כאמור מפעלי תחמושת בבעלות קונצרן בראונשווייג הגרמני, חברה בת של מפעלי הרמן גרינג – ואלו הצריכו ידיים עובדות החיוניות לתעשיית המלחמה. ל-1200 הגברים ו-400 הנשים, שהוצאו מתוך הטרנספורט שנשלח

⁶ כריסטופר ס' בראונינג. "זיכרון של הישרדות במחנה כפייה בוויז'בניק – סטרחוביצה", תרגמה מאנגלית: מיכל אלפון, הוצאת יד ושם, 2012.

הנהר קמינה

מחנה העבודה

מפעל הפלדה

מפעלי סטרוביצה

לטרבלינקה כדי לשמש לעבודת עבדים, לא היו סיכויים רבים לשרוד.

את כל זאת כמובן שלא ידעתי אז, כשה"דודה" הביאה אותי אל ה"שלאקה", המקום בו נערמה העופרה.

* * *

ברגע כניסתי למחנה דרך השער, נגלה לפניי מרחב ריק, גדול למדי. האם נראה בעיניי גדול כי הייתי קטנה? או שבאמת היה מרחב ריק גדול?

המחנה היה מחולק לשניים. מחנה הנשים מצד שמאל, והגברים מימין – לא זכור לי שאי פעם ביקרתי בו. אמא ואני היינו בצריף גדול ובו דרגשים ללא מחיצות ביניהם. לכל דרגש שתי קומות. אמא ואני היינו למעלה. היות ולא היו שום מחיצות בין הדרגשים, הכול היה גלוי.

עוד לפני הברחתי למחנה היה לי חשד שעם אבא משהו לא בסדר, שאולי לא אמצא אותו. שמעתי את "הדודה" מתלחשת עם בעלה ומזכירה את "פאן לוסטמן", וכבר אז לבי ניבא לי רעות. כשהגעתי למחנה ויכולתי לדבר עם אמא ואחותי, הדבר הראשון ששאלתי היה: "איפה אבא?" אמי ואחותי הסתכלו אחת על השנייה וגמגמו שלקחו אותו למחנה עבודה אחר, לשידלובצה. הרגשתי שמשקרים לי, אך לא חקרתי, רציתי את אבא בחיים.

עם הגעתי למחנה, כולם שמחו לבואי. בימים הראשונים, אנשים שהכירו אותי מהבית, היו ניגשים אלי בפליאה, מנסים לדובב ואולי גם למשש אותי. הייתי רק אחת מתוך ילדים ספורים ששרדו את הגירוש. הילדים האחרים שהיו אתי במחנה, היו ילדיהם של היודנראט. אנשי היודנראט ידעו מה עומד להתרחש ובתאום עם הגרמנים, דאגו לחיי משפחותיהם וילדיהם מראש. הם העבירו אותם למחנה יום לפני הגירוש של שאר יהודי וייז'בניק לטרבלינקה. כך שהייתי אחת מתוך כחמישה ילדים בלבד שנותרו בחיים בעירנו. מלבדנו היו במחנה רק מבוגרים המסוגלים לעבודה קשה, גם זקנים לא היו.

בתחילה לא אהבתי את קרבתם של האנשים במחנה. היה בהם

משהו שדחה אותי. בשום אופן לא רציתי להיות כמותם. למרות ניסיונות השכנוע של אמא, סירבתי להיפרד מהצלב שעל צווארי. הרגשתי עצמי זרה ולא שייכת בין האנשים האלה – הייתה זו הפעם השנייה בה החלפתי זהות והרגשתי יותר נוצרייה מיהודייה.

איפה היה הדרגש של אחותי? אני לא חושבת שהייתה איתי ועם אמא על אותו דרגש. לאחותי היה אז חבר, שוטר יהודי בשם ראוף וסיפורו הטרגי – הפך לטרגדיה של אחותי, ממנה, אני חושבת, מעולם לא התאוששה.

ראוף היה מקסים בעיניי, לבש בגדיי שוטר ונעל מגפיים יפים. היו לו שפם דק, עיניים ממזריות, משהו שמזכיר את השחקן ארול פלין. אחותי בת השמונה-עשרה הייתה מאוהבת בו מעל האוזניים – אהבתה הראשונה. הוא הגיע לסטרווביצה מעיר אחרת – כרבים אחרים – לעבוד במפעלי התחמושת והפלדה.

בוקר אחד, כשאני מסתובבת לי במחנה, ניגש אלי שוטר מבני עירנו, וילצ'ק הצעיר שמו. אולי מתוך כוונה להיות נחמד אליי, או כל סיבה אחרת בלתי מובנת, הוא פנה אליי ואמר: "את יודעת שאבא שלך כבר לא חי?" גם אם רציתי להמשיך באשליה שאבא אולי חי – וילצ'ק השוטר סיפק לי את העדות הסופית למותו של אבא. הוא היה אמנם בחור יפה וגם שוטר, אך חכם גדול כנראה לא היה. לא זכור לי שעשיתי מזה עניין, עובדת מותו של אבא כבר נחרטה אצלי חודשים לפני כן, גם אם איש לא סיפק לי הוכחות למותו.

לאחר שנים, כשכבר הייתי נערה, אמא סיפרה לי כיצד אבא מת. מסתבר שלפני הגירוש, אבא בחושיו החדים החביא דברי ערך, כנראה זהב ואבנים טובות, במקום סתר בביתנו. כשהמצב במחנה נהיה קשה והאוכל לא הספיק, אבל עדיין אפשר היה לסחור עם הפולנים איתם עבדו במפעלים, אבא החליט להסתכן, לצאת מהמחנה ולנסות להגיע לביתנו להוציא את "האוצר" שהחביא. על מנת לצאת מהמחנה נזקק לעזרה ושיתוף פעולה של המשטרה היהודית והשומרים האוקראינים.

הוא שיחד והכניס בסוד העניין מכר – שוטר יהודי, וכך הצליח

ציפורה ('פייצ'ה) אחותי

השוטר ראוף, אהובה של אחותי

קציני צבא גרמנים בווייז'בניק

קבוצת עובדים בחזית כור ההיתוך בסטרחוביצה

לצאת מהמחנה ולהגיע למחבוא. אבל הוא נתפס. הייתה הלשנה. אמא לא ידעה לספר מה בדיוק קרה עד לחזרתו למחנה, אבל כן ידעה לספר שהרביצו לו מכות רצח. לקח לו זמן רב להתאושש מהן, אך רוחו כבר לא התאוששה. הוא איבד לגמרי את רצון החיים, כך סיפרה.

זמן מה לאחר התקרית הזו חלה. מגפת הטיפוס שהשתוללה במחנה דבקה גם בו. לא הייתה אנטיביוטיקה וגם לא תרופות אחרות שיכלו אולי לעזור, ומעבר לזאת, כך חזרה אמא ואמרה כל פעם שדיברה על כך, הוא לא רצה לחיות יותר והיה אומר לה: "את החזקה, את חייבת לשרוד למען הילדה". הייתה לו מיתה קשה, והיא הייתה לידו כל הזמן. אמא חזרה וסיפרה איך גסס במשך כמה ימים ולילות, עד שהוציא את נשמתו.

לאחר שאחותי חזרה לדבר אתי (בתום ה"ברוגז" הגדול שנמשך עשרים ושמונה שנים), היא סיפרה גרסה שונה ביחס לקורות אבא ועל כל מה שקשור ב"אוצר" שהחביא בבית: באותה תקופה, כשאני אצל ה"דודה", היא ואבא היו יחד במחנה "מיובקה" ואילו אמא הייתה במחנה "טרטק". לא היה ביניהם קשר.

לפי דבריה של אחותי, הסיפור התחיל עוד לפני הגירוש, באותו בחור מהמשטרה היהודית שחזר אחריה, והיא דחתה את חיזוריו. הסתבר כי היה המשך לסיפור: כשאמא הייתה במחנה טרטק, היא פטפטה בפני משה קורנבלום, אביו של המחזר – שניהם כזכור היו שוטרים ביוזנראט – על האוצר המוחבא של אבא. לפי דבריה, רווחה אז שמועה במחנה, כי מי שיש לו רכוש מוסתר, יורשה לצאת מהמחנה בליווי שומר אוקראיני, להביא את הרכוש למחנה, ואז בעל הרכוש יתחלק עם השומרים ויוכל לקבל חלק מאותו רכוש. אבא התפתה. באחד הערבים יצא עם שומר (או שומרים אוקראינים), וכשהגיע הביתה וחיפש במקום בו הטמין את הכסף והזהב, הוא לא מצא שם דבר. ה"אוצר" נעלם. הסתבר כי מישוהו הקדים אותו, והיחיד שידע על כך, היה כנראה אותו שוטר משה קורנבלום, מחותנו המיועד – החשוד העיקרי בגזל ה"אוצר" בעינייה של אחותי. האוקראינים, מרוב אכזבה, הכו את אבא מכות

אכזריות ביותר. הם טענו שהוא הונה אותם, ומי שהציל אותו ממוות בטוח, היה שוב בנו השוטר של אותו משה קורנבלום – "הבוגד" לפי דברי אחותי – שבמקרה היה נוכח שם. ועוד סיפרה בדומה לאמא, כי מאז אותו מקרה רוחו של אבא נשברה.

כשאבא חלה בטיפוס, היא זו שטיפלה באבא הקודח שהיה כולו מכוסה כינים, כיבסה עבורו והאכילה אותו. בסיפורים ובמעשים שלא יאומנו, בעזרת פרוטקציות ותחנונים, הצליחה להעביר את אמא ממחנה טרטק למחנה "מיובקה", כדי שתטפל באבא. אבא כבר היה חלש ולא נאבק במחלה, ובאותו ערב, כשהגיעה לדנישבסקים, אבא כבר היה במצב של הזיות וחזר כל הזמן על שמי. אחותי חשבה שאם תוודא שאני חיה ותספר לו על כך, הדבר אולי יפיח בו רוח חיים.

לאחר כמה ימי גסיסה קשה, הוא נפטר.

ראוץ, חברה של אחותי, בעזרת אדם נוסף, קברו את אבא מאחורי הגדר ליד ה"סלעים", מקום שלא הכרתי, אך אסירי המחנה הכירו היטב.

זה הסיפור – קצר ועצוב.

אבל אז, במחנה, שיתפתי פעולה בהונאה. לא התאבלתי עליו, ולא הבנתי את המשמעות של להיות ילדה בלי אבא. רק בגיל שלושים, כשהגעתי לטיפולו של הפסיכיאטר ד"ר מישל, חוויתי באיזה אופן מסתורי את האבדן והתאבלתי עליו – על האבא שלי והסבא של בנותיי הקטנות.

עד היום אינני יודעת היכן קברו את אבא ומעולם לא היה לי קבר להתאבל לידו. אבל היום אנחנו הרי כבר יודעים, שהוא היה רק אחד מתוך ששת המיליונים, ובסופו של דבר נותרה לי אמא וגם אחות, כך שהייתי בת מזל. אז – זה היה מזל מאוד גדול!

אולי בשל האירועים שעוד עמדו להתרחש, כל אותה תקופה במחנה בסטרוביצה, נחרטה לי בזיכרון כתקופה רגועה יחסית, כמו קיץ חמים. תקופה שקטה. לא זכור לי שהרעב הציק לי, או שהתעללו בי או התאכזרו אלי. רק מאוחר יותר למדתי שגם בסטרוביצה אנשים מתו מרעב, מהזנחה ומהתעללות.

קרוב לשנה הייתי במחנה העבודה – ילדה קטנה בעולם של מבוגרים.

בבוקר, הנשים, וגם אמא ואחותי, היו יוצאות עם כל האחרים לעבודה, בעוד אני נשארת ומעבירה את הזמן סתם כך. מסדרת את הדרגש שעליו ישנו, ואחר כך נשארת לבד בצריף הגדול, או מסתובבת במחנה הריק. היות והיו במחנה עוד כמה ילדים של היודנראט, שמהם הגרמנים העלימו עין, יכולתי להיחשב כאילו אחת מהם. לא זכור לי קשר עם אותם ילדים. היה ילד אחד שמנמנן, מיטק, הבן של מישהי בשם לולה, אולי אשתו של רופא השיניים. זכור לי רק במעורפל, שהם התגוררו בצריף קטן באמצע המחנה.

לאט לאט התחלתי להסתגל למחנה, להתבונן סביבי ובאנשים, בעיקר בנשים איתן חיינו בצריף הגדול ואת חלקן הכרתי מהעיירה שלנו. באמצע הצריף עמד תנור עגול קטן ממתכת ואולי שניים. החיים הקשים במחנה לא כל כך העסיקו אותי. הדברים שכן העסיקו אותי היו אלה שנגעו בי אישית.

למרות ההפרדה בין מחנה הגברים למחנה הנשים, לפעמים היו באים גברים מהמחנה שלהם לבקר את החברות או הנשים, בצריפי הנשים. אני זוכרת גברים מוויז'בניק שהכרתי, שהיו באים לבקר ולנוח ליד הנשים על הדרגש, הכול בגלוי. אם היו מגעים יותר אינטימיים, וכנראה היו, הזוגות חצצו עם איזה סדין או שמיכה. בלילות חמים, היינו מוציאים את המזרונים החוצה, וכשמזג האוויר היה טוב, הנשים פרסו את השמיכות וישנו בחוץ, כי בפנים אכלו אותנו הפשפשים והפרעושים. לפעמים אפילו היו שרים. כמו שכתבתי ביומני כילדה: "זה היה הרבה יותר טוב מאשר אצל ה"דודה"."

הקיץ חלף וגם החורף, אך איני זוכרת שבעיית הלבוש הטרידה או העסיקה אותי. שבתיה להיות הילדה של אמא וזה היה העיקר. במשך היום סתם הסתובבתי במחנה. לא ידעתי דבר לגבי מצב המלחמה, רק שאנחנו נמצאים במחנה, המצב קשה, אבא איננו וצריך ללמוד להסתדר במצב הקיים. אמא עבדה בעבודה פיזית קשה מבלי להתלונן; היא לא הייתה מפונקת. לאחר שאבא נפטר,

בלית ברירה היא הפכה למעשית ותכליתית יותר. צריך היה לשרוד.

באותה תקופה, אחותי הייתה מאוד עסוקה עם החבר שלה – אהבתה הראשונה. ככל יתר הנשים גם היא עבדה, אך אינני יודעת באיזו עבודה. גם לא התעניינתי – לא ידעתי מה עושים אנשים בעבודה. הייתי ילדה בת עשר שמסתובבת במחנה ופרספקטיבה רחבה לא הייתה לי.

בצריף הקטן של רופא השיניים היו חוברות מצוירות ששבו את לבי. מאד אהבתי להיות שם ולקרוא בהן. כמו כן, היה במחנה שומר אוקראיני שכנראה התחבבתי עליו, ואמא כינתה אותו בשם קוז'ו. אני זוכרת אותו כאוקראיני לא כל כך צעיר, לא יפה, נדמה לי שאפילו פזל, אבל בעל מזג נוח, שהיה מושיט לי את ידו, ויד ביד היינו מסתובבים במחנה. אמא נהגה להתלוצץ ולומר שקוז'ו מאוהב בי. עם הקשר המחודש ביני לבין אחותי, היא סיפרה לי על תחילת ההכרות ביני לבין אותו אוקראיני. לדבריה, בערבים ובלילות השומרים האוקראינים היו מסתובבים במחנה, וביניהם גם קוז'ו. באחד הערבים הוא ראה אור בוקע מאחד הצריפים, וכשנכנס לבדוק, הוא מצא אותי קוראת ספר לאור נר מתחת לכיסוי. זה כל כך נגע לליבו, שמאז היה מביא לי מפעם לפעם משהו לקרוא. כך סיפרה לי.

כזכור, לא הלכתי כמו כל ילד רגיל בגיל שש לבית-ספר בצורה מסודרת. בין השנים 1939–1945, לימדתי את עצמי קרוא וכתוב, בעזרת ידע בסיסי של האלף-בית הפולני שלמדתי בשיעור אחד או שניים. שעורים אלה, הספרים המעטים שמצאתי בעליית הגג של הדנישבסקים, והחוברות שסיפק לי מדי פעם במחנה קוז'ו האוקראיני, עזרו לי להשתלט על השפה הפולנית. הייתי ילדה סקרנית ואהבתי לקרוא.

ההחמרה במצבנו התרחשה לאורך זמן. בהדרגה התנאים הלכו ונהיו יותר ויותר קשים. ואז או שאתה נשבר או שאתה מתחסן ולומד לעמוד בקשיים, לומד להסתדר. אמא הייתה חוזרת מהעבודה ומבשלת מרק חם לגברים שעוד היה בידם לשלם

תמורתו. את המוצרים היא השיגה במסחר עם הפולנים במפעל, ובכסף שהרוויחה מהגברים הרעבים לצלחת מרק, הייתה אולי קונה לנו מעט לחם. אמא וגם האחרים למדו להסתדר למרות התנאים הקשים והבלתי אפשריים. לדעת "להסתדר" היה המפתח להשרדות.

* * *

בספרו על מחנות עבודת הכפייה בסטרחוביצה, מתאר פרופ. בראונינג תמונה מורכבת של מאבק להשרדות: "הקמתה של כלכלה מחתרית מורכבת במחנות של גרמנים, לצד שיטת שוחד עם הפולנים שהיו נכונים לשתף פעולה, מצביעה על האופן שבו אפילו הקורבנות נטולי הכוח מצאו דרכים יצירתיות לממש מידה של עצמאות". אחד העדים הגדיר כך את קשיי הקיום היומיומי שהיו נחלתם של האסירים: "אם עזרת למישהו זה היה בדרך כלל על חשבוננו של מישהו אחר".

מי שקורא את תיאורי הזוועה של רומן פריסטר, סופר וכתב "הארץ" בעבר, שכנער היה גם הוא אסיר בסטרחוביצה, מבין שמה שהתרחש שם היה מזעזע: תנאי הקיום בצריפים, עבודת הפרך ליד תנורי היתוך הפלדה הלוהטים, החיים בצל מגפות, אקציות החיסול שנערכו מספר פעמים, ובהן נורו חולים ואסירים שכשל כוחם להמשיך – זה היה גיהנום. אבל אני, הילדה, לא ראיתי את הדברים האלה. ראיתי רק את חצי הכוס המלאה ועבורי זה לא היה גיהנום: קודם כול, היה לי את אמא! יכולתי שוב להיות ילדה של אמא.

למרות התקופה המצטיירת כרגועה יחסית עבורי במחנה בסטרחוביצה, הייתי מודעת באופן מסוים לסכנה המרחפת מעלינו. זו לבשה שמות כמו: סלקציה או קולדיץ, שרוט, אלטהוף – שמות מפקדי המחנה הגרמנים או סגניהם, שהיו מבצעים את הסלקציות. אבל הם איכשהו היו רחוקים ממני, ולא לקחו חלק בחיי היום יום שלי אותם אני זוכרת במעורפל.

* * *

לאחר כשלושה חודשים במחנה הופיע החבר של אחותי, וסיפר כי תפסו את האסירים מקילצה, שהיו במחנה שלנו וניסו לברוח. כעת כנראה יוציאו אותם להורג. כעבור מספר שעות הם הובלו דרך המחנה, נשמעו מספר יריות והבורחים שכבו על האדמה דוממים. לידם עמדו הרוצחים וצחקו. הבריחה לא השתלמה.

יום אחר פשטה שמועה שתהיה "סלקציה" – יערכו חיפושים אחר זקנים, ילדים וחולים. כולם פחדו. אלה שכבר לא היו כל כך צעירים, ניסו להיראות צעירים יותר, מי שהיה חולה היה מצטבע ומנסה להראות בריא. כולם יצאו מהצרפים, נעמדו בשורות וחיוכו ברעדה למה שיקרה.

הגרמנים הופיעו בכמה משאיות והתפזרו בשטח. לפתע, אנחת רווחה – לא "סלקציה" כי אם חיפוש בתוך הצרפים אחר דברים אסורים. כעבור מספר שעות חזרנו לצרפים, תשושים מהתרגשות, וצנחנו כל אחד על הדרגש שלו. תודה לאל, הפעם זה עבר בשלום.

החיים אמנם חזרו למסלולם הרגיל לתקופת מה, אך שוב פשטה השמועה המאיימת, שהקפיאה לכולם את הדם בעורקים – כן תהיה "סלקציה". הידיעה התפשטה ובמחנה התחילה התרוצצות ומהומה. כולם רצו לדעת מתי ואיך תהיה ה"סלקציה". צעירים, זקנים, ילדים, חולים, כל אחד רץ על מנת להיודע איך ומה. והנה זה קרה, תוך זמן קצר הגיע קולדיץ, מפקד המחנה, אותו איש שמן ונורא, יצא מהמכונית והתחיל להצביע באצבעו לכל מיני כיוונים. הבנתי את העומד להתרחש והחלטתי לרוץ בכיוון בניין המשטרה היהודית. קיוויתי שראוף, החבר השוטר של אחותי, יוכל לעזור לי להסתתר. הוא אכן היה שם, תפס אותי ביד, הכניס אותי לתוך הבניין והעלה אותי לעליית הגג. מצאתי את עצמי בעליית הגג עם עוד כמה אנשים וילדיהם. הצעקות, היריות והתכונה הרבה בחוץ הפכו לזעקה נוראית. בעליית הגג הקשבתי לזעקות, לא ידעתי אם אמא שלי נמצאת עדיין במחנה, ואם עוד אי-פעם אראה אותה. לפתע שמעתי רעש של ירייה ליד הראש, והסתבר שאיזה אוקראיני, כשבדק אם יש אנשים בצרף, ירה ליתר בטחון, ובנס

הקליע לא פגע בי למרות שעבר ממש ליד ראשי. שוב ניצלתי. המשכנו לשכב כך דוממים. דאגתי רק לאמא. השקט הפתאומי שלאחר המהומה גרם לנו בהלה גדולה עוד יותר. חשבתי שאולי לקחו את כולם, ואיש לא נשאר עוד במחנה. לפתע הוזז הקרש מתחתינו, הופיע ראשו של ראוף, שהודיע לנו כי הכול נגמר ואפשר כבר לצאת. הוא לא ידע מה עם אמא. רצתי החוצה והנה פתאום ליד השער, אני רואה את אמא'לה היקרה והיא צועקת אלי; "את בריאה? את בסדר?". התחבקנו ולא נפרדנו עד הגיענו לצריף. שם שכבנו עייפות ומותשות מהתרגשות. כך נגמרה עוד "סלקציה".

עברו מספר חודשים והנה נפוצה השמועה שעומדים לחסל את המחנה.

ואכן, תוך זמן קצר השמועה התאמתה ואנו הועברנו למחנה אחר בתחושה מוזרה שעומדים להתרחש דברים לא טובים. האסירים היו מאוד מודאגים ונוצר מתח רב במחנה.

במחנה החדש הצריפים היו חדשים ולהם ריח של עץ שזה עתה נוסר. המעבר נערך בחיפזון רב וכנראה שלא את כל החפצים מהמחנה הקודם העברנו. אני זוכרת חרדה ובהלה מדבקת. לא היה מה לאכול, ושם כנראה התחלתי להרגיש לראשונה רעב רציני. בימים הראשונים לא היה לחם, אך קצת עוד היה לנו מהמחנה הקודם.

אינני זוכרת כמה זמן שהינו במחנה הזה, אך זה לא ארך יותר משבוע, שבועיים לכל היותר. אולי אפילו רק ימים ספורים. לא יודעת. מחנה זה, ששמו היה שטש'לניצה (Strzelnica) – "מטווח ירי" בפולנית – היה מקום מטווח עוד לפני המלחמה, בו נוסתה תחמושת שייצרו במפעלי התחמושת בסטרחוביצה. המקום הוקם בפאתי יער, ואני זוכרת את עצמי בימים הראשונים מסיירת, לומדת את המקום ואפילו מצליחה לשכנע את השומר האוקראיני ליד השער שייתן לי לצאת לשיחים הסמוכים כי ראיתי שם תותי יער. שם גם מצאתי שיחי פטל אותם טרפתי בהנאה. היה נפלא לטייל מחוץ לגדר התיל. כמובן שלא העזתי להתרחק מדי משער המחנה.

ביומיים האחרונים בשטש'לניצה נודע לאנשים שהמחנה יחוסל. הם רק לא ידעו מה בדיוק יקרה איתם. האם גם אותם יחסלו יחד עם חיסול המחנה? הייתה פניקה והיסטריה המונית. אנשים העלו רעיונות שונים, דובר גם על בריחה כי הכל ידעו שכבר אין מה להפסיד. אוזני היו כרויות; שמעתי, חשתי והבנתי הכול. הסתבר שלראוף, החבר של אחותי, היה אח שהתחזה לגרמני או שהיה במחתרת הפולנית – אינני זוכרת ואולי גם לא ידעתי אז במדויק – ובעזרתו היינו אמורים לברוח מתוך המחנה. תכנית שמשום מה לא התממשה.

ואכן בלילה, יומיים לפני חיסול המחנה, התחילה בריחה המונית. כל הלילה רעמו מכוונות הירייה, ומי שלא לקח חלק בבריחה, כמונו, רעד מפחד בתוך הצריפים. איש לא עצם עין ולא היה לנו מושג מה קורה מחוץ לצריפים. רק בבוקר, כשהותר לנו לצאת, ראינו את הזוועה. רבים נורו ליד גדרי התיל. אחרים שכבו פצועים והתחננו לעזרה, אך נאסר עלינו לגשת אליהם. בין ההרוגים היה הילד של איינסמן מהיודנראט, בן גילי. זיהיתי אותו שוכב ליד המחראות. הייתה תחושה שזה הסוף. הוחזרנו לצריפים ולמחרת בבוקר מוקדם, הובילו אותנו בשורות מרחק מה מהמחנה, שם חיכו לנו קרונוות של רכבת משא – בדיוק אותם קרונוות כפי שרואים בכל הסרטים על השואה: דלת הזזה אמצעית ובצדדים למעלה, שני חלונות קטנים מסורגים.

הוכנסנו לתוך הקרונוות, חיכינו וכעבור זמן מה הרכבת זזה. לאן? אני חושבת שלאנשים רבים כבר לא היו שום אשליות. הם כבר שמעו על טרבלינקה, מיידנק ואשוויץ, הם רק לא ידעו לאן ולאיזו מטרה מובילים אותנו. וכך אני מתארת את המסע הזה ביומני: "הקרונוות נעו על המסילות במהירות, אך איש לא אמר לנו לאן אנחנו נוסעים. הגענו לתחנה ראשונה, הרכבת עצרה. לפתע, בלילה, שמענו צרחות מאחד הקרונוות של הגברים. מה קורה שם? לא ידענו. שמענו שבאחד מקרונוות הגברים נדחסו אנשים רבים והם החלו להיחנק. לצרחות האלה לא היה סוף. ישבנו כל הלילה בפחד נורא, איש לא העז לזוז. כל תזוזה הייתה מסוכנת. היינו חייבים לשבת ולשתוק. באחת התחנות הבאות נודע לנו

שמובילים אותנו לאושוויץ. לחיים או למוות? את זאת לא ידענו.
לפתע נעצרו הקרונות והגענו למקום".

* * *

בשנת 1944 הייתי בת אחת-עשרה.

שנת 1944 הייתה שנת ניצחונות גדולים לרוסים: פריצת ההסגר על לנינגרד, כיבוש אוקראינה המערבית בין הנהרות דנייפר ודנייסטר וחצי-האי קרים, הבקעת קו-אנרהיים מצפון ללנינגרד, כיבוש מחדש של כל ביילורוסיה ודרום-מזרח פולין עד לנהר ויסלה, כיבוש רומניה, אסטוניה, ליטא ורוב לטביה, חלקן המזרחי של יוגוסלביה, הונגריה וסלובקיה, ושטחים בצפון פינלנד. ב-6 ביוני 1944 ועד 30 ביוני התחוללה הפלישה הקרקעית הדרמטית של בעלות הברית לחופי נורמנדי.

ב-20 ביולי 1944 נעשה ניסיון להתנקש בחיי היטלר בבונקר הפיקוד שלו בפרוסיה המזרחית. הוא רק נחבל, והוציא להורג באכזריות רבה את כל החשודים במעשה, ובהם קצינים רמי דרג. ב-29 ליולי 1944, נשלחנו לאושוויץ – בירקנאו.

* * *

ברכת שלנו לאושוויץ, ראוף, החבר של אחותי, עלה לקרון "המכובדים" עם כל היודנראט, השוטרים והפונקציונרים – קרון שלתוכו נדחק מי שרק יכול, מתוך תקווה, שבקרון כזה הגרמנים לא ייגעו. אך למרבה האירוניה, דווקא קרון זה הפך למלכודת מוות. בקרון זה, כמו גם בשאר הקרונות, היו רק שני חלונות קטנים מסורגים, ורבים נחנקו בו מחוסר אוויר. לא ברור מה התרחש בקרון זה שרבים בו נחנקו למוות. יש המספרים כי נעשה שם חיסול חשבונות בין אסירי מיידנק לבין היודנראט והשוטרים הוותיקים של מחנות סטרחוביצה.

עם חיסול מחנה ההשמדה מיידנק, כנראה בתחילת 1944, הגיעו אסירים ממיידנק לסטרחוביצה. אלה היו כפי הנראה אסירים משופשפים בעלי ותק. בבואם לסטרחוביצה הם מצאו פתאום היררכיה שאולי לא ציפו לה: שוטרים יהודים, יודנראט, ופונקציונרים ותיקים. עם המציאות החדשה הזאת הם כנראה לא

היו מוכנים להשלים. זה אולי מסביר חלק ממה שהתרחש באותו קרון. ראוף, לרוע מזלו ומזלה הרע של אחותי, מצא שם את מותו. היות והוא היה גבר צעיר וחסון מותו מהווה תעלומה. האם נחנק או שחנקו אותו האחרים? על מה שהתרחש באותו קרון יש גרסאות שונות, אך מה שזכור לי הן זעקות האימה שבקעו ממנו, והרציף באושוויץ עליו נערמו הגוויות שהוצאו מאותו קרון.

3.5.2005

בפגישה האחרונה ב"עמך" הועלה על ידי השם אושוויץ, כסמל למטען שאני נושאת איתי מכל השואה, וההשלכות שלו לגבי המשך חיי. לא הוטרדתי כל כך מאי ההבנה שיצרתי בקבוצה, כמו מהחיטוט האובססיבי של האחרים, מה משמעותו של השם אושוויץ לגבי, והאם אי פעם ניסיתי להבין ולהזדהות עם הילדה שהייתה שם ולגעת לעומק בהיסטוריית השואה הפרטית שלי.

* * *

הורידו אותנו מהקרונות לרציף הבטון בשעת בוקר מאוד מוקדמת, אור הבוקר רק הפציע והיה קר. עמדנו קפואים והסתכלנו סביבנו. ראיתי לפני מרחב אפור עצום, ובתוך כל האפור הזה, גדרי תיל רבים ומגדלי שמירה עם זקיפים. מרחוק נראתה דמות בודדת מגולחת בבגדי פסים. חשבנו שהיא מטורפת, היא נראתה מאוד מוזרה. מאוחר יותר הבנו שאלו בגדי האסירים.

בניגוד לתיאורי הגעת טרנספורטים לאושוויץ שרואים בסרטים, ובהם המון רעש והיסטריה, פקודות של גרמנים ונביחות כלבים, אצלי נחרטה בזיכרון דווקא הדממה, כעין דממת מוות. ההיגיון אומר שוודאי חילקו לנו פקודות, ה"ראוס" וה"שנל" ("החוצה" ו"מהר" בגרמנית) ודאי נשמעו, אך אני כחירשת – לא שומעת אותן יותר. ייתכן גם, כי משום שהיינו יוצאי מחנות עבודה, מנוסים ומאולפים, ידענו מה מצפים מאתנו. הגרמנים לא היו צריכים להאיץ בנו יותר מדי. את המרחב מאחורינו לא ראיתי, הקרונות הסתירו אותנו. לפנינו על הרציף רק ראיתי את הגוויות שגלגלו מתוך הקרון של היודנראט, ממנו בקעו זעקות השבר תוך כדי המסע. גם את הזעקות האלה אני כבר לא שומעת, אבל יודעת

שהן היו, והן היו זעקות אימה מחרידות.

כשאני מנסה להיזכר, אני מרגישה כמו בסרט אילם, אין קולות, רק מראות. כנראה שהמראות הוויזואליים נחרטים ביתר עוצמה ונשארים אתנו לזמן רב יותר, אך גם הם דוהים עם הזמן ונשארות תמונות בודדות שאנו מנסים לחבר ביניהן. בתיאורים שלי ביומן בהיותי בת שתים-עשרה, יש יותר חיים ממה שאני מסוגלת לתאר היום.

פקדו עלינו לצעוד. הלכנו, ולפתע שמענו מוסיקה, נגינת טנגו: אסירים מנגנים בבגדי פסים. התקדמנו לעבר בניין גדול, אמרו שזה הקרמטוריום. כולם ידעו מה פירוש הדבר. עוד שמעתי אומרים כי ימיתו אותנו בגז. הובילו אותנו לתוך בניין וכשנכנסנו, הנשים שהיו שם הורו לנו להתפשט. ואז נתנו לנו לשתות מים. תהיתי; אם בכוונתם להרוג אותנו, למה נותנים לנו לשתות? התפשטנו ונדבקתי לאמא. בדקו אותנו ואת הראשים בחיפוש אחר כינים. היו כינים, לכן סיפרו אותי קצר קצר, אבל השאירו קווצת שיער קטנה מלפנים, מעין פוני.

מתי הוכנסנו נשים רבות ביחד לתוך המקלחת? לפני בדיקת השיער או אחריה? מה הרגשתי? פחדתי? הזיכרון מתעתע או אולי ההדחקה המבורכת והחכמה מחקה לי את התחושות, אני לא זוכרת וטוב שכך.

חילקו לנו בגדים ללא שום התאמה למבנה הגוף. נראינו מגוחכות ומצחיקות ללא הכר. במעורפל אני זוכרת שקיבלתי שמלונת משובצת בצבעי כחול-ירקרק וחצאית בד עם קפלים ("פליסה").

משהו לנעול ודאי קיבלתי אך זכורה לי בעיקר החצאית, משום שכעבור יומיים תפרתי ממנה חזייה לאחותי. למרות שהייתי רק בת אחת-עשרה, היו לי ידיים טובות, וידעתי לתפור. מניין היה לי חוט ומחט? אין לי מושג. אלו היו מצרכים נדירים ויקרים באושוויץ.

עוד באותו היום העבירו אותנו למחנה הנשים A lager – בלוק 25 שהיה מלא נשים ומאוד צפוף. דחקו אותנו ארבע נשים לדרג

ירידת נוסעי הרכבות לרציף באושוויץ

הגעת הרכבות לאושוויץ

האסירות מובלות לבלוק לאחר הבדיקה

ההפרדה בין הגברים לנשים ולילדים

האסירות עומדות לספירה לפני הבלוק

השינה על הדרגשים בצריפי הנשים

אחד. אמא ואני באותו דרגש, ואני חשה רעב נוראי שכמותו מעולם לא חוויתי קודם. כבר בסטררוביצה בימים האחרונים כמעט ולא היה מה לאכול. בדרך לאושוויץ, שארכה שלושה ימים, לא קיבלנו כל אוכל. גם באושוויץ במשך היומיים הראשונים לא חולק שום מזון, כך שייסורי הרעב שיגעו אותי. מאז, הרעב הפך לבן לווייה קבוע. אמנם לא באותה חריפות כביומיים הראשונים, אך הוא היה הנושא העיקרי שהעסיק אותי – וללא ספק גם את כל האסירים האחרים – יומם ולילה. איך מרגיעים את הרעב המציק ללא הרף ומצליחים לארגן גם לאמא משהו לאכול? ייתכן ומה שהציל אותי באותם יומיים ראשונים באושוויץ מלהשתגע מהרעב הנוראי, היה תפוח אדמה קטנטן בקליפתו, חצי נא, שמצאתי על הדרגש מתחת למזרון הקש הדק, אותו כנראה החביא מי שהיה על אותו דרגש לפנינו.

איך אפשר לתאר כזה רעב על בטן מלאה?

4.9.2005

עם כל הפסקה בכתיבה, קשה לי יותר לחזור ולהמשיך. אני מגלה שיש בי – מלבד הקושי שבכתיבה עצמה ומציאת המילים הנכונות לתאר את שהיה – גם התנגדות חזקה לחזור ל"שם", אני פשוט לא רוצה! אבל מצד שני, הרי הבטחתי לך נורית בתי שאכתוב, ובעצם באופן סמוי הבטחתי זאת גם לעצמי.

* * *

הבלוק היה מחולק לארבע "שטובות" – אגפים – שהיו למעשה פרוזדורים ארוכים ומשני הצדדים דרגשים של שתי קומות. הדרגש שלי היה ב"שטובה" הראשונה מצד ימין, ואותו חלקתי עם אמא, גברת הלשטיין ובתה בת השבע פלוניה. בסוף ה"שטובה" שלנו היה חלון מאד קטן, ואילו בסוף ה"שטובה" שמצד שמאל, דלת. מאחוריה היו כנראה שירותים, אך עלינו נאסר להתקרב לשם. מה שקורה מאחורי אותה דלת מצד שמאל, מאד סיקרן אותי, כי לפעמים היו באים גברים – תופעה מאוד נדירה – כביכול אנשי תחזוקה, ואז היו מסתגרים שם מאחורי הדלת עם

ה"קאפואיות" והפונקציונריות השונות. האסירות התלחשו שהם מתייחדים שם. גם אם הייתי רק בת אחת עשרה, הבנתי במעורפל מה מתרחש שם מאחורי אותה דלת.

מיד עם הכניסה לבלוק היו מצד שמאל ומצד ימין שני חדרונים. האחד היה של ה"בלוק-אלטסטה" – משגיחה, אחראית הבלוק. השני של ה"קאפואיות" ושל ה"שרייברין" – הרשמת, מי שעשתה את כל הרישומים והחישובים של האסירים (כי איך אפשר להתעלל, להרעיב ולרצוח בני-אדם בלי לשמור על רישום מדויק?). מכל ה"קאפואיות" וה"שטובן-אלטסטה" זכורה לי בעיקר אלזה, אחראית ה"שטובה" שלנו.

אלזה, הייתה צעירה יהודייה מפולין. היה לה קול צרוד, אולי משום שלא הפסיקה לצרוח ולאיים עלינו כל היום. שערה היה כהה קצר ומסולסל, והיא הייתה מניפה את אלת הגומי ומכה בעיקר את אותן מסכנות, שלא למדו את הלקח והעזו לבקש עוד טיפת מרק. אז הן היו חוטפות ממנה מכות רצח. אלזה הייתה אכזרית, ללא ספק.

* * *

אך נפתלות ומופלאות הן דרכי הגורל ואלזה צצה לפני בפתאומיות ליד הדלפק בקופת-חולים, סניף אחד-העם בקיץ 1948. הזעזוע שלי היה אדיר, הייתי בהלם. היא לא זיהתה אותי, אך אני מרוב התרגשות כמעט הפסקתי לנשום. לא ידעתי מה לעשות עם עצמי; הייתי אז נערה בת חמש-עשרה, שמזה כמה חודשים התחילה לעבוד בקופת חולים. אלזה עמדה בתור לקבלת מספר לרופא ומילאו לה כרטיס חולה עם כל הפרטים. ליד האשנב עבדו שתי פקידות מבוגרות והיה גם מזכיר הסניף. הם ותיקי הארץ, גם אם אספר להם משהו ממה שהיה "שם", מה הם כבר יבינו? כך חשבתי לעצמי. ב-1948, ותיקי הארץ לא כל כך "התלהבו" לשמוע את הסיפורים שלנו. אולי לא האמינו בהם. ואנחנו, ניצולי השואה – "הגיבורים הגדולים" של שנות האלפיים – שיתפנו פעולה ושתקנו. אולי ניסיתי לומר משהו לפקידות אחרי שאלזה הלכה... אולי אמרתי שהיא פושעת... אך מה אפשר היה לעשות?

לאחר יום העבודה כשחזרתי הביתה נרגשת, סיפרתי לאמא, וכעבור זמן מה גם לציפורה אחותי. ציפורה נתקפה זעם ורצתה להביאה לבית המשפט. אך המדינה רק קמה ולהגיש תביעה משפטית כנראה היה מסובך. לכן חשבה לתבוע אותה למשפט חברים בהסתדרות העובדים "הכול יכולה" באותם ימים. אני כבר לא זוכרת את הפרטים, אך כן זוכרת במעורפל מעמד שבו בכינו מרוב התרגשות, ומכל הסיפור לא יצא דבר. התחקיתי אחריה, גיליתי שהיא גרה בנווה שאנן והקימה משפחה. אבל, יש גם המשך לסיפור על אלה, כנראה שלא הכול שחור ולבן. יש גם הרבה גוונים נסתרים ביניהם.

3.10.2005

בשנת 2001, כשנסעתי לראשונה לפולין עם משלחת תלמידי התיכון "הר וגיא" שבגליל העליון, חזרתי נרעשת ונרגשת. ביקרתי באושוויץ וגם בסטרחוביצה, ואף נפגשתי עם משפחת מצילי הפולנים.

צילמתי המון, והחלטתי לשתף בחוויה את שרידי הווייז' בניקאים שגרים בחיפה ובאזור. חיפשתי ומצאתי את פְּלוֹנִיָה הלשטין, שותפתי הקטנה לדרגש, בבלוק 25 בבירקנאו. היא שרדה עם אחותה הגדולה, וגרה בקרית מוצקין. כשפְּלוֹנִיָה, אישה נאה, נמרצת ופעלתנית, הגיעה למפגש, החלפנו זיכרונות וחוויות. תוך כדי השיחה עלה גם שמה של אלה, ואז, להפתעתי המוחלטת, פְּלוֹנִיָה פלטה בהתרגשות: "היא הצילה את חיי. בזכותה אני חיה!". נדהמת האזנתי לסיפור של פְּלוֹנִיָה. מסתבר שבשלב כלשהו להיותנו בבלוק 25, פְּלוֹנִיָה חלתה מאד, וכשכולנו נאלצנו לצאת החוצה ל"אפל" (לספירה), אלה הסתירה אותה בתוך הבלוק. אילו פְּלוֹנִיָה במצבה הייתה יוצאת מהבלוק ל"אפל", היא בוודאי בשלב ראשון הייתה מועברת ל"רוויר" ("בית החולים") ומשם הדרך לקרמטוריום כבר הייתה קצרה. אלה, שביזכרוני נחרטה כסמל הרשע, הפכה למצילת חייה של פְּלוֹנִיָה. מסתבר שלאמת יותר מן אחד, תלוי מאיזו זווית מסתכלים, אכן

עם תלמידי ביה"ס התיכון "הר-וגיא" שבגליל העליון, באושוויץ-ברקנאו

בלוק 25, מחנה הנשים A-Lager בבירקנאו - אני מראה לתלמידים את הדרגש עליו ישנתי עם אמי.

– רשומון!⁷

* * *

כשרק הגענו לבירקנאו, מפקד המחנה הורה להפריד בין הצעירות לבין האימהות עם הילדים. היינו בטוחות כי לא ישאירו אותנו בחיים. כי מה התועלת שתהיה להם מכמה ילדים? גם בתוך הבלוק מיד הפרידו בין קבוצת האימהות עם הילדים, לבין כל שאר האסירות שהגיעו מסטרחוביצה. בעוד שהצעירות, שהיו כוח עבודה, זכו לקעקוע של מספר על הזרוע, אנחנו – הילדים והאמהות – לא נמצאנו "ראויות" לכך. הדבר היה מדאיג, משום שהצביע על ארעיות היותנו אסירות באושוויץ, ועל כך שבהזדמנות הראשונה נהיה מועמדות לעלות בעשן. הגורל משום מה רצה אחרת. היות ובאותו יום ובימים הבאים אחריו הכבשנים לא פעלו, מסיבה שלא ידענו, יתכן שלא היה כדאי להפעילם בשביל מספר כה קטן של ילדים, כך שבינתיים נשארונו בחיים, וגם לא קיבלנו מספר. את הקעקוע המיוחל קיבלנו כעבור מספר שבועות. קעקעו לי מספר קטן ונחמד על הזרוע... A-27 אלף, מספר אחד לפני או אחרי אמה.

בגיל 14 הגעתי לארץ עם המספר חרוט על היד. כשהתחלתי לעבוד בקופת חולים, אנשים הצביעו על המספר, שאלו שאלות וגרמו לי מבוכה ורוגז. לא ידעתי איך להתמודד עם החקירות האלה, מה גם שכל כך רציתי להיות ולהיראות כ"צברית", והמספר הארוך הזה תמיד הסגיר אותי. קיץ, כולם רואים את המספר ושואלים: "מה זה?" הדבר גרם לי אי-נוחות ובושה, המבוגרים לא הבינו עד כמה, והצעירים קישרו את זה עם הגלות. זאת לא הייתה תקופה שנשארו את ניצולי השואה על כפיים.

⁷ "רשומון" הוא סרט קולנוע נודע של הבמאי היפני אקירה קורוסאווה, שהופק בשנת 1950. הסרט מתאר פשע של אונס ורצח מבעד לעיניהם של ארבעה עדי ראייה. אך ארבע העדויות סותרות זו את זו והצופה מגיע למסקנה כי אין אמת אחת ויחידה.

בגיל 15, בלי להודיע לאמא, ניגשתי לאחד הרופאים שאיתם עבדתי במרפאת קופת חולים ברחוב החלוץ 47 בחיפה, כירורג בשם ד"ר נויבאור, וביקשתי שיווריד לי את המספר. והוא כדרך הכירורגים וגם כדרך ה"יקים", ללא דיבורים מיותרים – חתך, תפר, והשאיר לי צלקת מכוערת המלווה אותי עד עצם היום הזה. עם יד חבושה ותלי על הצוואר, אך מאושרת שנפטרת מהסימן המסגיר את "פשעי", חזרתי הביתה וסיפרתי לאמא מה עשיתי. לאחר מכן, כשאנשים שמו לב לצלקת המכוערת ושאלו מה קרה? הייתי ממציאה סיפורים. וכך התחילו והמשיכו השקרים וההכחשה הגדולה של העבר ה"אפל" שלי.

ההכחשה הייתה עד כדי כך מוצלחת, ששכחתי לחלוטין את המספר, וכשאמא נפטרה, לא עלה בדעתי לראות את המספר שלה, כך שעד היום אינני זוכרת מה בדיוק היה המספר שלי באושוויץ. אצל חברתי פלוגניה המספר חקוק על הזרוע עד היום – A-27639. למרות שהיא צעירה ממני בארבע או חמש שנים, לדבריה היא זוכרת יפה את המעמד בו קעקעו לנו את המספרים. היא טוענת שזה היה ביום כיפור. מפליא! לכן, המספר שלי חייב להיות קרוב למספר שלה, אולי A-27625, משהו במספר הזה כאילו מוכר לי.

21.10.2005

סיימתי לקרוא את ספרו של פרימו לוי "הזהו אדם", ובא לי לזעוק בפני כל מי שמוכן לשמוע. העולם הבלתי מתקבל על הדעת שאותו מיטיב פרימו לוי לתאר בצורה כל כך מדויקת – מילים המתארות את הזוועה באופן אנושי כל כך – למרות מרחק השנים, העולם הזה הוא עדיין חלק ממני.

"... משחלף זמן רב, טיפין טיפין למדו אחדים מאתנו משהו על רזי מדע המוות של מספרי אושוויץ; מספרים המתמצתים את שלבי ההשמדה של יהדות אירופה. ותיקי המחנות לומדים מהם הכול: מתי הגעת למחנה, באיזה משלוח, ומכאן מאיזה ארץ באת – כל אחד חש יראת כבוד למספרים 30000 – 80000. נותרו מהם

רק כמה מאות, והם שרידי גטאות פולין. כדאי לפקוח עין כאשר אתה נושא ונותן עם 116000 או 117000: נותרו מהם רק כארבעים, אך הם יוונים מסלוניקי, הם יכולים להפילך בפח. בעלי המספרים הגבוהים, הם נושאים לבדיחות רבות, כמו הטירוונים בצבא או "ירוקים" באוניברסיטה. מספר גבוה הוא אדם בעל כרס, כסיל ופתי. בקלות יאמין לך שבמרפאה מחלקים נעלי עור לבעלי רגליים עדינות. בקלות תשכנע אותו שימהר וירוץ לשם וישאיר לך את פנכת המרק שלו, כדי ש"תשים עליה עין". אתה יכול למכור לו כפית תמורת שלוש מנות לחם..."⁸

* * *

לאט, לאט התחלתי להתרגל לחיי החדשים במחנה בירקנאו, בלוק 25. סדר יום קפדני. השכמות הבוקר מלוות בצרחות ובאלות מונפות, בעזרתן דחפו אותנו ה"שטובן-אלטסטה" החוצה. ברחה שלפני הבלוק נעמדנו בשורות ל"אפל" (הספירה) והמשגיחות היו סופרות אותנו. לפעמים הספירה ארכה שעות ארוכות, גם אם היה קר מאוד וירד גשם או שלג. שוב ושוב היו ה"קאפואיות" מתאכזרות אלינו ומכות לפי מצב רוחן, עד שהייתה מופיעה הגרמנייה במדים, ואז ה"בלוק-אלטסטה" או ה"שרייברין" (הרשמת) היו מדווחות לה על מספר האסירות, כי זה היה משתנה מדי יום.

אני זוכרת היטב את הבלוק, את הצריפים, את מבנה מחנה הנשים, הכביש הראשי עליו צעדו בגאון הגרמניות במדים והפונקציונרים למיניהם, בעוד אנחנו עומדות בשעת הספירה לפני הבלוק.

אחרי ה"אפל" איפשרו לנו לזמן קצר ביותר לגשת לברזיות. עם יציאתנו מהבלוק, פנינו שמאלה לכיוון הברזיות שהיו קרובות לגדרי התיל, ובדרך לשם, אי-אפשר היה שלא לראות את הגופות של אלו שכפי הנראה מתו ברעב. שתיים או שלוש מוטלות לצדי הבלוק, מחזה של כל בוקר. לא תמיד הצלחנו להגיע לברז

⁸ פרימו לוי, "הזהו האדם?", הוצאת עם עובד, 1988, עמוד 27

ולהספיק לרחוץ את הפנים. הברזיות היו רחוקות מהצריף שלנו, והתור לרחצה היה ארוך. תמיד היה עלינו למהר ולחזור לצריף. אם כבר הצלחנו להגיע לברז ולרחוץ פנים, ואולי עוד איזה חלק של הגוף – האם התנגבנו? מי עוד זכר מה זו מגבת? חתיכת סמרטוט כלשהו באושוויץ הייתה אוצר בלום שאפשר היה למצוא לו שימושים רבים.

לא רחוק מהברזיות, נגלה לעינינו כמעט כל בוקר מחזה נוסף, שהיה בעיניי אף דרמטי יותר: "מתאבדי גדר התיל", אסירים נואשים שהשליכו עצמם על הגדר והתחשמלו למוות. המציאות הבלתי אפשרית הזאת, הנוראה מכל, עם הזמן גם היא הפכה לי לטבעית.

אלה שלא הצליחו להשלים ולהתרגל לחיי המחנה, גורלם היה מר. הם שקעו בייאוש וגוועו באיטיות מרעב. הם הפכו ל"מוזלמנים" – שלדים מהלכים מוזרים ביותר. מה שאפיין אותם הייתה האפטיה – אדישות מוחלטת לסובב אותם; אפשר היה לגנוב מהם, לצעוק עליהם, להרביץ להם או מה שרק תרצו – הם כבר לא הגיבו. מתים מהלכים, שהצואה טינפה להם את הרגליים ואיש לא רצה להתקרב אליהם. אמא אמרה שלא צריך להתייחס אליהם, כי הם ממילא אבודים. אני בת ה-11 רואה, שומעת ולומדת הכול.

עם חזרתנו לבלוק ולדרגשים, היינו מחכות לחלוקת הלחם, פרוסה או שתיים בתוספת קוביית מרגרינה קטנה בטעם "גן-עדן" שלא הצליחו לשבור את הרעב. היו כאלה שהיו מצליחות לחלק את המנה ולשמור משהו לערב, והיו כאלה שהיו בולעות מיד הכול. כך או אחרת, הרעב המשיך להציק. לאחר מכן נכנסה לתוקף ה"שפרה" (העוצר). אסור היה לצאת החוצה, וכך בערך עד הצהריים, המחנה היה דומם.

האם אחותי, שהייתה ב"שטובה" אחרת, יצאה לעבודה? כנראה שכן, אך כבר אינני זוכרת.

בצהריים, מספר אסירות היו נושאות את דוד המרק הגדול מהמטבח לבלוק – היה זה הרגע לו חיכינו רוב היום. את פנכות

המרק צריך היה לשמור מכל משמר – מי שחלילה נגנבה לה הפנכה, היו לה סיכויים טובים להפוך תוך זמן קצר ל"מוזלמן". למרות טעמו הגרוע של המרק, אכלנו אותו בתיאבון רב והוא השביע אותנו אולי לשעתיים. שעתיים של שפיות – אחר כך הרעב שב והציק, אך לכך לא היה כל מזור.

רבות חטפו וספגו התעללויות ומכות, ואלה ניתכו ללא חמלה על הראשים והידיים המושטות והמתחננות מתוך הדרגשים לעוד טיפת מרק. אולי משום כך מעולם לא ביקשתי ולא התחננתי לקבל עוד – למדתי את הלקח ממה שראיתי. למזלי, מהר מאד קלטתי מה נדרש ממני והגבתי בהתאם. העיניים היו תמיד פקוחות והאוזניים לעולם קשובות, מה שעזר לי לא להיות עוד קורבן לאכזריותן של ה'בלוק-אלטסטה' ארנקה השמנה, או ה'שטובן-אלטסטה'. ואולי עצם היותי ילדה הרחיק אותן ממני, אך ראיתי יפה מאד למה הן מסוגלות ומה הן עשו לנשים האחרות.

אך איך למרות כל זאת משיגים עוד קצת אוכל? בחושי המחודדים הייתי מאלתרת בדרך אחרת – מתוחכמת ומעודנת יותר. אני זוכרת את עצמי מסתובבת ביום חמים, מחפשת קרן שמש ליד פתחי הבלוקים והצרפיים ולתדהמתי הרבה, רואה בפתח אחד הצרפיים אישה קוראת ספר. לא הפסקתי לבהות בה והיא השגיחה בי. ספר בבירקנאו הייתה תופעה הזויה לגמרי, שאני השתוקקתי לו כמעט כמו לחם. האישה פנתה אליי, בחנה אותי בעיניים מבינות, וללא שאלות הגישה לי פרוסת לחם יקרה מפז. היא כנראה הייתה איזו "קאפו" או פונקציונרית אחרת, לא ניתן להסביר זאת באופן אחר. כך למדתי למשוך אליי תשומת לב, לעורר חמלה ובדרך זו "לשנורר" משהו לאכול. לא תמיד זה הצליח. כלל ברזל היה לנסות להשיג אוכל בכל האמצעים, אחרת לא היו סיכויים להישאר בחיים. אך הייתה בי גאווה ושנאתי להתחנן.

אותם פונקציונרים או אסירים, שהיה להם קצת אוכל, אלה שעבדו במטבח או ליד הגרמנים וסחבו מהם, בראותם אותי, עדיין ילדה, דבר מה הביא אותם לתת לי מהמעט שהיה להם. כך היה לי

ולאמא קצת יותר מהמנה הזעומה שהוקצבה לנו.

בשלב כלשהו בבלוק 25, אמא חלתה ולקחו אותה ל"רוויר" – בית החולים של המחנה שמעבר לכביש הראשי. מעטים חזרו משם. אותו בית חולים כלל מספר צריפים, שחיצונית דמו לשאר הצריפים. מי שהראה סימני החלמה, טיפלו בו. מי שמצבו החמיר נשלח לתאי הגזים. שעות הייתי מסתובבת ליד בית החולים, ומנסה לארגן קצת אוכל לאמא שיחזק אותה ויעזור לה להתגבר על המחלה. נמצאתי לידה כל עוד אפשרו לי.

שם ב"רוויר", ניגשה אלי יום אחד אישה נאה, לבושה היטב, שאלה מה אני עושה שם וגילתה בי עניין. כשסיפרתי לה שאמא חולה, היא הביאה אותי לחדרה, נתנה לי משהו לאכול, אך בעיקר זכור לי התפוח, שגם הוא כמו הספר, היה משהו שלא נראה בבירקנאו. האישה אמרה שאם אזדקק לעזרה כלשהי, שאפנה אליה. הסתבר שזו הייתה ד"ר אנה, מעוזרותיו של ד"ר מנגלה, והשמועות סיפרו שהיא גם אהובתו. ד"ר אנה – שעד סוף שהותי באושוויץ תהייה לי קרש הצלה במאבק ההישרדות שלי. אמא הבריאה. בוקר אחד אני רואה אותה צועדת עם קבוצת נשים בכביש הראשי, רזה מאוד ושונה ממה שזכרתי, חוזרת לבלוק 25.

* * *

ביוני 1998 ביקרתי במוזיאון אושוויץ, שם פגשתי היסטוריונית פולניה בשם ד"ר קוביצה (Kubica) המתמחה בקורות הילדים שהיו באושוויץ. שאלתי אותה אם אמנם אהובתו של ד"ר מנגלה, הייתה רופאה בשם ד"ר אנה ומה עלה בגורלה. ד"ר קוביצה סיפרה לי כי לאחר שחרור אושוויץ, ד"ר אנה נאסרה והועמדה למשפט. מאחר ורוב העדים מבין אסירי אושוויץ לשעבר העידו לטובתה, היא זוכתה והוחלט לשחררה. חשבת ששאלתי דר' קוביצה תמצא רישומים של הטרנספורט שלנו ושם גם ימצא המספר שקעקעו לי על היד, אך היא אמרה שהרישומים של הטרנספורט שלנו

* * *

הבלוק שלנו היה בשורת הבלוקים הקרובים ביותר לכביש הראשי. מי שהיה בחוץ, יכול היה לראות את הכביש וגם את הרכבות שנכנסו פנימה דרך הכניסה הראשית לתוך המחנה עד ל"רמפה" (הרציף), לכיוון ה"סאונה" והקרמטוריום. אך ככל שאני מנסה להיזכר, אני לא מצליחה לראות קרוגות, או לשמוע את שקשוק הרכבת.

תמונה אחת מכיוון פסי הרכבת כן נחרטה בזיכרוני: לנגד עיניי אני רואה שורות ארוכות של אנשים לאורך פסי הרכבת, לבושים היטב, ביניהם גם ילדים, ולידם מזוודות (את פסי הרכבת לא יכולתי לראות, כי הם היו צמודים לקרקע, אך ידעתי שהם שם מהזדמנויות אחרות). בבלוק התלחשו שאלה הטרונספורטים מהונגריה שאותם לקחו היישר מבתיים לבירקנאו. הם לא היו כמונו לפני כן במחנות עבודה בפולין. שיירות של אנשים עם ילדים האוחזים צעצועים בידיהם וכולם מחכים בשקט לתורם. הסתכלנו עליהם מרחוק, אסור היה להתקרב. יכולנו רק לצפות בהם מרחוק: עומדים בסדר מופתי ומובלים ליעדם הסופי – הקרמטוריום.

מה ידעתי אני? מה זה בכלל הונגריה? אבל, כפי שלמדתי מושגים חדשים בגרמנית כמו "רוויר", "הפטלינג", "ראוס", "שנל", "אפל" ועוד, קלטתי שיש גם דוברי שפות אחרות במחנה. ידעתי שיש סלובקיות, הונגריות, גרמניות, אסירות פוליטיות, לסביות, פליליות, סתם יהודיות – מושגים שאת המשמעויות שלהם לא יכולתי להבין אז.

בין הדברים המוזרים ששמעתי וראיתי בבירקנאו, הייתה אישה זקנה שדיברה גרמנית וישבה לרוב בפינת הבלוק שלנו. הווייז' בניקאים התלחשו אז שזו אמו, או אולי סבתו של אלטהוף, אחד ממפקדי המחנה שלנו בסטרחרוביצה שהיה גרמני. זה נראה לי מוזר ונשגב מבינתי. לשאלתי איך זה ייתכן שסבתא שלו היא אסירה כמונו בבירקנאו, נזרקה אז לעברי המילה "מישלינג" וזו הייתה אמורה להיות תשובה מספקת. היות והיו עוד מילים

ומושגים רבים סביבי שלא בדיוק הבנתי את משמעותם, או סיבתם (כמו "קרמטוריום" למשל), המושג "מישלינג" לא העסיק אותי יותר מדי.

לפני כשנה, כשקראתי את עבודת המחקר של בריאן מארק ריג בשם "חיילים יהודים בצבאו של היטלר", הבנתי את החוקים המעוותים וההזויים של חוקי נירנברג, ובו הסברים להגדרה "מישלינג" ("בן תערובת" בגרמנית), חצי "מישלינג", רבע "מישלינג" וכמה דורות צריך אדם בגרמניה לחזור לאחור על מנת להיחשב לגרמני טהור.

באחד הימים חשתי בהתרגשות מיוחדת בבלוק, התלחשויות. אני מנסה להבין על מה המהומה, והסיפור שהצלחתי לקלוט היה על אחת האסירות שהצליחה לברוח מאושוויץ (!!!) אך נתפסה והובאה לתליה בנוכחות אסירות שאולצו לצפות במחזה. האסירים סיפרו שמישהו הגניב לה סכין גילוח, ולפני שחתכה לעצמה את הורידים ונתלתה, הצליחה לסטור למפקד המחנה הגרמני שעמד לידה. איזו גאווה הרגשתי לשמע הסיפור וכמה הערצתי את הבחורה ההיא על ההעזה הבלתי אפשרית! היא, ועוד גיבורה אחרת מהסרט הסובייטי "היא מגינה על המולדת" שאראה בלודו' אחרי השחרור, ובו הגיבורה עומדת מול טנק גרמני עם בקבוק מולוטוב בידה, היו דמויות המופת של חיי והשאירו בי רושם עמוק ומרגש! אילו רק יכולתי להיות כמותן...

* * *

לפני מספר שנים קראתי כתבה בעיתון "הארץ" אודות אותו סיפור ששמעתי בבלוק 25. הסיפור הבלתי ייאמן על אותה בחורה שנתלתה – שמה היה מְלָה צימטבאום. במסעותיי עם תלמידי בית הספר "הר-וגיא" לאושוויץ, באחד הביתנים, ליד תמונות רבות של אסירים שנרצחו שם, ראיתי את תמונתה – בחורה יפה ואמיצה הייתה מְלָה, והסיפור שלה ראוי שישמע. מְלָה, שהצליחה לברוח בעזרתו של אהובה הפולני, הסתובבה חופשי מחוץ למחנה מספר שבועות, עד שנתפסה והוצאה להורג.

מלה צימטבאום

גיבורת הסרט "היא מגנה על המולדת" (Ona broni ojczyzne), 1943

* * *

כל עוד אמא הייתה לידי, כל עוד יכולתי לשמוע ולמשש אותה, המציאות – למרות כל הזוועה שבה – הייתה נסבלת, אבל הפרידו בינינו. איך בדיוק ארעה הפרידה? האם בכיתי? מחיתי באופן כלשהו? כנראה שלא.

לאחר תקופת מה עם אמי בבלוק אחד, העבירו אותי לבלוק הילדים – ל"קינדרבלוק" (Kinderblok), שגם הוא היה באותו מחנה, אך היה די מרוחק מהבלוק של אמא. הצלחתי לראות אותה רק לעיתים רחוקות והפרידה ממנה הייתה קשה מאוד עבורי.

בלוק הילדים, התופת עצמה, היה צריך גדול בקצה המחנה, מרוחק מהכביש הראשי. בתוכו שורות של מיטות קומתיים ובהן ילדים מכל הגילים, מוזנחים, מלוכלכים, רעבים ובוכים. לי נתנו מיטה עליונה. זה כל שזכור לי מאותו צריך ילדים, אולי משום שהייתי בו זמן קצר, ואולי משום שעוצמת האירוע הבא, מחקה את כל השאר.

מי נתן לנו אוכל? מי טיפל בנו? איך, מתי ואיזה אוכל קיבלנו? כל זה נמחק.

הוי אמא! אני חושבת שמה שאיפשר לי לשרוד את התופת הזאת, היה עצם הימצאותה, גם אם פיזית לא הייתה בדיוק קרובה אליי, ידעתי שהיא בסביבה. היא לא יכלה לעזור לי אז, להיפך, זו הייתי אני שעזרתי לה – אך לא זה היה החשוב. החשוב היה שהרגשתי וידעתי שיש מישהו שאני יקרה לו, חשובה לו, וזה נתן לי את הכוח. כשהתאפשר לנו, הייתה מדברת אתי, מעודדת ומפיחה ביתקווה.

6.7.2006

לפני שלוש שנים, יומיים לפני יום הולדתי ה-70, עשיתי ניתוח קטרקט בשתי העיניים, ולמרות הבלגן הסוריאליסטי שזה עשה לי בעיניים, עם המשקפיים ראיתי מצוין. ופתאום, לפני כארבעה חודשים, בעיות עם הרשתית בעין שמאל (העין ה"טובה" דווקא),

והעין יוצאת מכלל שימוש – זה לא שאני עיוורת לגמרי, אלא שאם זה יקרה לי גם בעין השנייה, אני גמורה; אין לנהוג, אין לקרוא ספרים, תלות כמעט מוחלטת בזולת, וזה נורא מפחיד! דברים אחרים ניחא: אולקוס, סרטן, מחלות הניוון של הזקנה – אלה תהליכים, אבל הראייה! להתעוור ככה מהיום למחר? ממש לא בשבילי!!!

בינתיים אני מתפקדת, מקווה לטוב, ויכולה גם בין השאר להמשיך בכתיבת הזיכרונות.

* * *

לאחר מספר ימים בצריף הילדים, אולי ארבעה ואולי שבועיים, בוקר מעונן אחד הרגשתי באי-שקט מוזר אצל האסירות המבוגרות שהיו כביכול המטפלות שלנו בצריף הילדים. הורגשה עצבנות חריגה, הן התלחשו והאוויר היה רווי מתח. בחושיי המחודדים התחלתי להתרוצץ בניסיון לברר מה קורה – לדעת מה קורה סביבך היה מפתח הפלא להישרדות באושוויץ.

כשיצאתי מהצריף, הכול היה מאוד שקט. איש לא הסתובב במחנה, והוא נראה כמעט ריק. חזרתי לצריף הילדים, ושם נודע לי שלוקחים את כל אסירות המחנה ל"סאונה" שבה תיערך "סלקציה" – כלומר: הפרדה בין הבריאות לחולות. החולות יופנו לחיסול ואת הבריאות ישלחו למחנות אחרים. התאבנתי, נכנס בי פחד נורא: פירוש הדבר כי בכל מקרה ייקחו לי את אמא! מה לעשות? ללא מחשבה נוספת, פרצתי בריצה מתוך צריף הילדים לכיוון הכביש הראשי, הכביש שבו הסתובבו בגאון בעיקר המפקדות הגרמניות, אך אף פעם לא נראתה שם אסירה בודדת.

האם הייתה שעת בוקר? כנראה שכן. האם היה חם? אינני זוכרת. הדבר היחיד שנקבע בזיכרון היא הדממה המוחלטת שסביבי, המחנה כאילו התרוקן מכל מי שהיו בו. מרבית הפרטים כבר נמחקו מזיכרוני אך כך הם מתוארים ביומן:

"ללא מחשבות רבות התחלתי לרוץ דרך המחנה לכיוון הקרמטוריום. מרחוק ראיתי את השיירה שהובלה לסאונה.

השגתי את השיירה, וחסרת נשימה חיקיתי את מעשיהן של האסירות האחרות. התפשטתי ונדחקתי ביניהן כדי להיות קרובה ככל האפשר לכל השאר. ערומה הגעתי לד"ר מנגלה ופמלייתו. הַשְּׂמַת – ה"שרייברין" – תפסה את ידי על מנת לרשום את המספר המקועקע ולשלחני עם האחרות לקרמטוריום. למזלי, עדיין לא היה לי מספר על היד, והעניין הביך את כולם. ד"ר מנגלה צרח: מה זה? מה עושה כאן ילדה?

שתי משגיחות תפסו אותי ודחקו אותי הצדה כשהן גוערות בי: "למה את דוחפת את עצמך כמו ידייך לתוך התנור?" בכיתי נורא, ניסיתי להסביר כי אמא נמצאת עם כל האחרות ומה שלא יהיה, אני רוצה להיות איתה. ספק נדחפת על ידי המשגיחות, ספק עוזבת בכוחות עצמי את הסאונה, אני קולטת שאמא נלקחה ממני ואני בייאוש תהומי.

אחת המשגיחות שהכירה אותי מביקוריי אצל ד"ר אנה, שלחה אותי אליה: "היא בוודאי תוכל לעזור לך". חיפשתי את ד"ר אנה שעמדה לא רחוק מד"ר מנגלה, וסיפרתי לה שאמא נמצאת עם כל האסירות האחרות. היא הבטיחה לעזור ואמרה לי: "תחזרי עכשיו בשקט לבלוק הילדים".

אך אני לא מפסיקה להתייפח, גוררת את רגליי משם, מתיישבת על איזה תל אבנים נמוך שחיבר בין המחנה לכביש הראשי, ולא מסוגלת לזוז. איך יכולתי להירגע? עולמי חרב עלי, רציתי למות. פה ושם עברו לידי משגיחות מבין האסירות וניסו לנחם אותי. וכך, כשאני יושבת על האבן ומתייפחת, פניי מופנים כלפי הכביש לכיוון הקרמטוריום, ניגשת אליי אחת המשגיחות ואומרת: "הסתכלי קדימה, בקצה הכביש למעלה. הולכת שם איזו אישה, אולי זו האמא שלך?" ואמנם, כבדרך נס, מבעד הדמעות, כמו מתוך ערפל, אני מבחינה בכמה דמויות רחוקות של אסירות הולכות לכיוון המחנה, וביניהן אני מזהה את אמא. אושרי לא ידע גבול – אמא הוחזרה אלי!"

זה היה כמו לקום לתחייה, כי משהו בי ודאי מת שם על אותו תל אבנים בבירקנאו.

החיים במחנה נמשכו כרגיל. כל מאמציי הוקדשו לשתי מטרות: האחת, לראות את אמא כמה שיותר, והשנייה – לנסות להשיג תוספת אוכל למנות הזעומות שקיבלנו. בינתיים נודע לנו כי את החולים, הילדים והנכים, עומדים להעביר למחנה אחר בשם "מחנה הצוענים", גם הוא נמצא באושוויץ, אך נחשב לתחנה אחת שלפני הקרמטוריום. חששתי והלכתי לדבר על כך עם ד"ר אנה. היא הבטיחה שוב כי תנסה לעזור. לאחר זמן מה הועברנו ל"מחנה הצוענים".

האם רק בלוק הילדים הועבר או גם כל האסירות האחרות שבמחנה הנשים? אין לי תשובה. אני לא זוכרת את המעבר אך נודע לי מאוחר יותר שחלק גדול מאסירות המחנה הועבר.

הגענו ל"מחנה הצוענים" בשעת בוקר מאוד מוקדמת. אני חושבת שהמחנה נקרא כך כי לפנינו היו שם צוענים, אך בבואנו לא היו שם שום צוענים. הם כנראה נשלחו לקרמטוריום לפני שהגענו. בכניסה למחנה, מצד ימין, עמד צריף קטן שנועד לשומרים, ולאורך הכביש משני צדדיו עמדו צריפים גדולים. באחד הצריפים הראשונים מצד שמאל, היה "בלוק הילדים". חוץ מזה היו המון גדרי תיל – בכך "מחנה הצוענים" לא היה שונה ממחנה הנשים הקודם.

בבלוק הילדים היו בינינו ילדים מאוד קטנים, בני שנתיים, שלוש, שאיש לא טיפל בהם. לפעמים עשינו זאת אנחנו, היותר מבוגרים. הם סבלו משלשולים, יללו ובכו עד שנלקחו לבית חולים. ככול שהייתי עסוקה בהישרדות שלי, לא יכולתי להתעלם משתי ילדות קטנות, כבנות שנתיים או שלוש, שחיפשו ישועה בתוך הזוועה הזאת, שמישהו ידאג להן, יטפל בהן. אני זוכרת שבעיקר אהבתי לחבק אותן. בסופו של דבר גם הן נלקחו לבית החולים ולאחר זמן קצר מתו שם. אני חושבת שהרגשתי צער על היעלמותן, אך לא הייתה לי כל אפשרות לשנות משהו. בעיקר חיפשתי דרכים איך לארגן את העניינים כך שאמא תהיה ככל האפשר קרובה אליי.

עדיין לא היה לי שום סימן מאמא. לא ידעתי אם גם היא

הועברה. היה מאד קר, ואמא חסרה לי מאד כי בעבר יכולתי להתכרבל עמה בלילות. לילה אחד מצאתי את עצמי – אם מרוב קור או מסיבה אחרת – רטובה, עשיתי פיפי במיטה. כבר הייתי ילדה גדולה בת אחת-עשרה והדבר גרם לי זעזוע כי הזיכרון נשאר עד היום. כנראה שמאד התביישתי.

כעבור כמה ימים, אמא פתאום הופיעה בבלוק הילדים והביאה לי פרוסת לחם. הסתבר כי בעזרתה של ד"ר אנה העבירו גם אותה ל"מחנה הצוענים", ל"רוויר", כך שהייתה קרובה אליי.

ב"מחנה הצוענים" המשמעת הייתה כנראה לקויה, ואני ניצלתי זאת. בכל הזדמנות הייתי בורחת מ"בלוק הילדים" על מנת לישון עם אמא על הדרגש בצריף שלה, חשה את החמימות שלה ונרדמת לידה. אבל מוקדם מאוד בבוקר, עדיין חשוך בחוץ, הייתי נפרדת מהחמימות הנפלאה הזאת ורצה חזרה ל"בלוק הילדים" על מנת להיות נוכחת בספירה. הייתה לי אז בעיה חמורה שגרמה לי סבל רב. בגלל חוסר בויטמינים היו לי פצעים מוגלתיים בפה ועל הלשון ולא הייתי מסוגלת לנגוס ולאכול, כי זה מאוד כאב. אמא הייתה אז מרטיבה לי את הלחם, ממיסה אותו ובצורה זאת הצלחתי לבלוע. לא חושבת שיכולתי לעשות זאת בלעדיה.

לשמחתי, מצאתי גם את ד"ר אנה ב"מחנה הצוענים", ובאחד הימים כאשר ביקרתי אותה, פגשתי אצלה שתי גברות: האחת, ד"ר אורלי, שהייתה מנהלת בית-החולים, והשנייה – קאפו גרטה. שתיהן הבטיחו לעזור לי והציעו לי לבוא למחרת לחדרן שבבית החולים. כשבאתי למחרת, ד"ר אורלי מינתה אותי להיות בלדריט – מי שמעבירה הודעות בין המקומות השונים במחנה. תעסוקה זו לא רק גרמה לי להרגיש חשובה בעיני עצמי, היא אף זיכתה אותי במנות מזון נוספות.

אינני יודעת אם אמא הגיעה ל"מחנה הצוענים" בזכותי – כי הגיעו למחנה גם אסירות אחרות – אבל לצריף בית-החולים שבו התנאים היו טובים יותר, הגיעה ללא ספק בעזרתה של ד"ר אנה. בהמשך הגיעה גם אחותי. מאז שפגשתי את ד"ר אנה בבית החולים של מחנה הנשים, שמרתי אתה על קשר ונעזרתי בה

מפעם לפעם במצבים של מצוקה – היא הייתה קמע המזל שלי.

לצערי, אינני מצליחה להעלות את פניה של דר' אנה לנגד עיניי, ומוזר שדווקא את פניהן של שתי הרופאות האסירות ממחנה הצוענים, איתן דר' אנה עשתה לי הכרה, אותן אני כן מצליחה לראות לנגד עיניי: ד"ר אורלי, מנהלת בית החולים במחנה הצוענים, הייתה אישה לא גבוהה, אולי בשנות הארבעים, רזה, פנים קצת חדים אך חייכניים וערניים מאד, שיניים קדמיות עליונות קצת עקומות, שופעת אמפטיה וטוב לב. חברתה – קאפו גרטה, גם היא לא גבוהה, אך בניגוד לד"ר אורלי, שמנמונת, רכה, כהת שער – אולי ממוצא הונגרי או סלובקי. את שתיהן מאד חיבבתי.

זכרתי אותן כל כך לטובה, עד כי בשלב כלשהו לאחר השחרור, אולי בלודז' או בברגן-בלזן, תפרתי מחתיכת בד אדום מבריק, שני לבבות קטנים, מילאתי אותם בריפוד, ורקמתי על אחד הלבבות אורלי, ועל השני גרטה. הלבבות הללו – זיכרון נעים וחם של דמויות שאהבתי במציאות בלתי אפשרית – ליוו אותי זמן מה, ואולי אפילו הגיעו אתי לארץ לבן-שמן, אך נעלמו לאחר מכן.

אירוע מוזר, נדיר ובלתי נשכח, מהימים האחרונים ב"מחנה הצוענים", היה מופע בידור שנערך בפני הפיקוד הגרמני והסגל הבכיר של אסירות המחנה. וכך אני מתארת זאת ביומן הפולני שלי משנת 1945:

"ערב אחד הודיעו לנו משהו מוזר. האסירות שעבדו במשרות חשובות, נצטוו לבוא לחזות במופע מלווה בתזמורת. דבר משונה ביותר. ההצגה עמדה להיערך במחנה אחר בשם בז'ז'ינקי (היא בירקנאו בגרמנית, ובז'ז'ינקי בפולנית, אך לא ידעתי זאת אז). ליד השער עצרו אותי ולא נתנו לי להיכנס. כשהסברתי להם שאני בתפקיד קשרית, הרשו לי להיכנס. ההצגה עמדה להיערך באולם לא גדול, בו כבר היו כל מיני בכירים, גם גרמנים ואפילו מפקד המחנה. ההצגה נפתחה בריקוד צ'רדאש הונגרי, וזו הייתה הפעם הראשונה בחיי שראיתי ריקוד כל כך יפה".

התרגשתי מאוד מכל המעמד: מרקדנית הצ'רדש ההונגרייה במגפיים אדומים קצרים, מהמוזיקה, ובעיקר מכך שאני האסירה בת האחת-עשרה, "משפשת מרפקים" עם הסגל הגרמני הבכיר ביותר... לאורך כל הדרך היה בי רצון עמוק, שלא להזדהות עם המסכנים והעלובים, לא להימנות עם הקורבנות אלא עם החזקים.

לפתע כבו האורות, השתרר שקט והרגשתי שהגרמנים מתוחים מאוד. חולקו פקודות חפזות, שאותן לא הבנתי, ושמעתי התלחשויות כי החזית הרוסית קרובה אלינו. הגרמנים ניסו להעמיד פנים כאילו כלום לא קורה, אך זו הייתה הפעם הראשונה שאפשר היה לחוש כי הם מאבדים שליטה.

למחרת בבוקר נודע לנו כי מחסלים את המחנה. כל מי שיכול, יעזוב את המחנה. החולים והילדים נשארים. היה ברור כי אלה שייעזבו באושוויץ, אין להם סיכוי להישאר בחיים. הגרמנים ודאי לא ירצו להשאירם חיים בבוא הרוסים. האווירה המתוחה ותחושת אי הוודאות הזכירו במידת מה את הימים האחרונים של חיסול המחנה בסטרוביצה. כל המסוגלים ללכת התרכזו ליד שער המחנה, ביניהם גם אני ואמא. מי שיכול היה, ניסה לעזוב את המחנה. למודי ניסיון ידענו מה מצפה לחלשים, לחולים ולילדים. לא נתנו לי לצאת מהמחנה כל כך בקלות, כי לילדים לא הרשו לצאת. היה לי גם חום ואמא הייתה מאוד מודאגת. אך שוב, בעזרתה של ד"ר אנה, הורשיתי לעמוד בחוץ ליד השער עם אלה שיוצאים לדרך.

מסתבר שהפעם טעינו – אלה שנשארו באושוויץ שוחררו כעבור מספר ימים על ידי הרוסים, כלומר... אלו שהצליחו להחזיק מעמד עד בוא הרוסים. אילו נשארו, אמא, אחותי ואני, היינו חוסכות לעצמנו סיוט מתמשך נוסף של שלושה חודשים. ב-29 ליולי 1944 נלקחנו לאושוויץ, ובאמצע ינואר 1945, באחד החורפים הקשים ביותר שידעה אירופה מזה עשרות שנים, יצאנו מאושוויץ לצעדת המוות.

13.8.2007 אתנחתא לטובת ההווה

עם כל המכאובים, הקיטורים, המרה השחורה הכרונית, ולמרות ההחלטה שגיל 70 הוא גיל מופלג ומספיק – הצלחתי להגיע לגיל 74.

לפני כמה ימים היה לי יום הולדת. היות ולא היו לי שום ציפיות, דווקא היה יום נחמד. הוא התחיל כרגיל: בקושי קמים, כואב פה, כואב שם, אבל לא מוותרים, רוחצים שיניים, שותים חצי כוס מים, ויאללה, עדיין לתוך החושך, יוצאים לצעדה של כמעט שעה.

כשחוזרים, ההרגשה משתפרת ויש תחושת סיפוק: I did it!
הצלחתי להתגבר ולעלות את העלייה מהבית לרח' קלר בפחות

מחמש דקות, עדיין הרגליים נושאות אותי!

חוזרים הביתה מיוזעים, מחליפים בגדים, הידיים מסדרות פה, מנקות שם, לא נחות לרגע. לאחר מנת ליטופים לחתולה, מתחילים בהכנת הסלט של הבוקר, ובאותו זמן גם חושבת כמה שזה יכול היה להיות נחמד, אילו ביום ההולדת שלי, לשם שינוי, בן הזוג שלי היה מפתיע אותי ומכין את ארוחת הבוקר ואת הסלט. אבל, היות והוא כמעט מעולם לא הפתיע, לא היו שום סיכויים שהיום, בגיל 81 הוא יצא מהמסלול. ובכל זאת, כשישבנו לאכול ארוחת בוקר, והשעה כבר הייתה שמונה ומשהו, מצלצלים בדלת, ובפתח עומד מישהו עם זר פרחים ענקי ומצורף לו פתק: "לאשתי היקרה באהבה והערצה, בעלך יוסף". וחשוב אף יותר, עוד לפני כן, כשהוא רק קם, ניגש אליי במטבח, חיבק ולחש: "אני אוהב את אשתי, אבל אל תספרי זאת לאף אחד". זה היה נעים, וכמה חבל שהוא לא עשה זאת שנים קודם, אילו רק היה מגלה קצת "חולשה" לאהבה ולא משחק אותה מאצ'ו נוסח ג'ון ויין והמפרי בוגרט של שנות הארבעים, אולי הייתי אוהבת אותו יותר. אבל, בואו ולא נדבר על אהבה, לפח הזה כבר נפלתי פעם, בקורס על רגשות אצל פרופסור בן-זאב, בשנה השנייה או השלישית שלי באוניברסיטה. עבודה סמינריונית, ואחת הגרועות ביותר שכתבתי.

בהמשך סיכמנו שהפעם לכבוד יום הולדתי נלך לאכול צהריים

ב"מנדרין" במרכז הכרמל: "וגאכל מה שאת אוהבת", מה שאומר שהוא מוותר על ארוחה בשרית. וגם זה היה חביב, כי הוא מאוד אוהב בשר. אני לעומת זאת לא "משתגעת" על בשר, אך אוהבת את החצר של "מנדרין" המוקפת בירוק, מקום ושרות לטעמי.

הבוקר התחיל דווקא נחמד ולאחר מנוחת הצהריים, הפתעה – לא – הפתעה נוספת: הופיעו דפי ואסי עם אור, נכדתי הקטנטנה, המתוקה והמפולפלת. ידעתי ששניהם מאד עייפים, כל אחד מסיבותיו הוא, ובכל זאת עשו את הדרך המתישה מהוד השרון אחרי יום עבודה, ובאו לשמח אותי, ואכן שמחתי מאד. הזמנתי פיצה, ישבנו במרפסת, הערב ירד ונהיה יותר קריר. צפיתי בהם, יוצאי חלציי ורוויתי נחת. ליבי יצא אליהם. נו, וכמובן שגם נורית ששהתה בגרמניה על מילגת לימודים, הצטרפה לחגיגה באמצעות הסקייפ, וזכיתי לברכות גם ממנה. אפשר לסכם את אותו יום ולומר שהיה לי יום הולדת מקסים. מאותם רגעים, שהם כמשב רוח רענן המלטף את הצלקות שנחרטו לאורך השנים, וכבר לא מציקות כל כך.

31.10.2007 מצפה חורשים

הזיכרון הבוגדני שמחודש לחודש, ואפילו מיום ליום, מסרב לשתף פעולה והמראות מן העבר הולכים ונמוגים. כשאני קוראת קצת ב"יומן" שלי, שנכתב רק מספר חודשים לאחר סיום המלחמה, התיאורים בו נראים הרבה יותר אותנטיים ובהירים ממה שאני מסוגלת להם היום. ובכל זאת, יש מראות ומצבים שגם היום חיים אתי, ואני יכולה לראותם בעיני רוחי.

* * *

יצאנו לצעדת המוות כנראה באמצע ינואר, יומיים שלושה לפני שאשוויץ שוחררה על ידי הרוסים. כל היום עמדנו ליד השער ורק לקראת הערב הוציאו אותנו לדרך תחת משמר של חיילים. התחלנו לצעוד, אך לאן בדיוק? אני בספק אם לגרמנים עצמם הייתה תשובה. לנו האסירים, ולי בפרט, ודאי שלא היה מושג לאן

אנחנו מובלים.

הלכתי יחד עם אמא, אחת מבין הילדים המעטים שיצאו מאושוויץ לצעדת המוות⁹. צעדנו ברגל לכיוון גרמניה, צפונית-מערבית מקרקוב. היה חורף קשה, הכול היה מכוסה שלג וכפור.

כשעזבנו את שער המחנה, השתרע לפנינו לילה אפל. השומרים האיצו בנו והתחלנו לצעוד במהירות. לאחר מספר קילומטרים, היו שהתחילו לפגר, אך עדיין הצליחו להחזיק מעמד. בחצות הגענו לעיר אושוויץ, שם קיבלנו קופסאות שימורים וקצת לחם. כמעט ולא נחנו כשהשומרים מאיצים בנו כל הזמן להמשיך ללכת. הלכנו שיירות, שיירות של המוני אסירים, ומשני צדי השיירות נוגשים בנו השומרים הגרמנים להמשיך וללכת ללא הפוגה. אותם חלשים שהתחילו לפגר, חטפו מכות בראש מאלות השומרים. במקרה הטוב הם נורו – מה שעזר לקצר את סבלם. ככל שהתקדמנו התחלנו לראות גוויות בצדי הדרך. לא היה זמן לפנות את הגוויות או את הפצועים. ראיתי פצועים עם מעיים שפוכים, או ראש מחוץ, שהיו זועקים ומתחננים שיעזרו להם למות, אך איש לא עצר. כולם פחדו מגורל דומה – הם הושארו לצידי הדרך כאות אזהרה. והיו גם אחרים שצנחו באמצע הכביש, וגלי האסירים שהגרמנים האיצו בהם להתקדם, דרכו עליהם ודרסו אותם. הם נמחצו תחת אלפי רגליים עד שקשה היה לזהות בהם צלם אנוש.

הכוחות התחילו לעזוב אותי, וגם אני התחלתי לפגר. אמא

⁹ ב-18 בינואר 1945 כשהתחיים הרוסיים כבר רועמים בקרבת המחנה, החל הפינוי מאושוויץ ומהמחנות המסונפים לו. פינוי האסירים נעשה באנדרלמוסיה מוחלטת, ורבים מהאסירים יכלו לנצל זאת ולהסתתר בשטחי המחנה הנטושים על מנת שלא להצטרף לשיירות היוצאות. אולם רובם של האסירים העדיף להתפנות מן המחנה בשל חשש מחיסולו בטרם יגיעו הרוסים. כ-66,000 אסירים, גברים ונשים, רובם המכריע יהודים, הובלו במסע רגלי לתחנת הרכבת בוודז'סלב (Wodzislaw). משם הועברו ברכבות משא למחנות שונים, בטרם ימשיכו בדרכם לעומק גרמניה. לפחות 15,000 מהם נספו במסע ההוא.

התחננה שאמשיך, ובראותי מה קורה סביבי, המשכתי במאמצים כבירים להיסחב אחרי האחרים. כך, כשאני גוררת את רגלי, ראיתי לפתע עגלה רתומה לסוס, וחייל גרמני יושב עליה. אמא אמרה לי לפנות אליו ולבקש ממנו שייקח אותי בעגלה, וכך יהיה לי סיכוי לנוח קצת ועדיין אוכל להדביק את הקצב של השיירה. הסכמתי, פניתי לגרמני, והוא בטבעיות הושיט לי יד והעלה אותי על העגלה. רווח לי ושמחתי על ההצלה הבלתי צפויה, וגם על ההזדמנות לנסוע בעגלה!! לא לקחתי בחשבון וכנראה גם אמא לא, כי העגלה תמשיך במהירות קדימה, ואילו היא תישאר רחוק מאחורי. בהגיענו לקרבת איזו עיר הוריד אותי הגרמני מהעגלה, ואמר לי לחכות לאמא, ואילו הוא, פנה ונסע. נשארתי לבד, בשלג ובקור מקפיא העצמות.

עמדתי לצדי הכביש והסתכלתי לכיוון ממנו באות שיירות האסירים. התחלתי לחפש את אמא בין האסירים שזרמו לכיווני. מאות של אסירים, אלפים, זורמים וזורמים על פני, ואני מחפשת את אמא שלי, ולא מפסיקה לבכות ולהתייפח, מרגישה בדידות איומה. בינתיים ירד הערב והתחיל להחשיך, מחשבות שונות התרוצצו במוחי. שמא אמא לא יכלה להמשיך וגורלה היה כגורל אלה שלא עמדו בקצב... ולפתע, באחת השיירות הבחנתי בה ובאחותי. שמחתי הרקיעה שחקים, ובאותו הרגע החלטתי שיותר לא אפרד ממנה.

31.10.2008 מלון מרידיאן

עברה מעל חצי שנה מאז כתבתי, ומה לא קרה בתקופה הזו ... הכול החל יום אחד, כשרק קמתי והתחלתי את עיסוקי הבוקר. התפללתי בליבי כרגיל, שהאיש שלי יקום הפעם ממיטתו ללא התלונות הרגילות, אבל זה לא קרה. כשרק קם, עוד בפיז'מה, אמר לי: "יש לי תחושה מוזרה ברגל ימין, וזו דווקא הרגל הטובה". הובלתי אותו למרפסת, שם המקום המואר ביותר, הסתכלתי היטב על הרגליים, השוויתי ביניהן ואכן הרגל נראתה לי נפוחה ועבה בהרבה מהשמאלית. אמרתי לו כי חייבים להראות את הרגל לרופא.

כך התחיל סיפור האימים שנחת עלינו.

מה שהתחיל כרגל נפוחה, הפך ליום ולילה במיון ולאחר מכן לאשפוז במחלקה פנימית ב', בבית-חולים כרמל, שבמהלכו, לאחר בדיקות שונות, התגלה ממצא חשוד לסרטן באחת הריאות. הדבר נפל עלינו כרעם ביום בהיר!

בעוד שנינו מנהלים בינינו דיון, עד כמה זה מסוכן לשכב בבית-חולים – שם יכולים הרי להדבק באיזה חיידק אלים – הרופאים לא מוכנים לשחרר אותנו הביתה ועומדים על כך שחייבים לבצע עוד ועוד בדיקות. סגנית מנהל המחלקה קראה לי ובצורה הבוטה ביותר, תוך כדי שיחת טלפון עם מישהו אחר, היא "יורה" לעברי: "כן, יש לו גרורות בריאה הימנית".

לאחר עשרים שנות עבודה בבית-חולים ידעתי היטב מה פירוש הדבר גרורות בריאה. עבדתי לפני חמישים שנה במרפאת ריאות, וזכרתי בחור צעיר שהגיע עם שעול טורדני, כשהצילום מראה מלא גרורות בריאות. הוא נפטר תוך זמן קצר.

לאחר שהרופאה זרקה לי את המשפט הזה, הייתי בהלם. הפסקתי לנשום, לא ידעתי מה לעשות, התאבנתי, הראש הפסיק לפעול. המחשבה הראשונה הייתה, איך מגוננים על האיש שאתו אני חולקת את חיי כבר למעלה מחמישים שנה, בפני הידיעה הנוראה הזאת. הסתובבתי בפרוזדורים של בית-החולים ללא יכולת להירגע, וחיפשתי מישהו שאיתו אוכל להתייעץ. לבסוף הייתה זו ד"ר קוגן, מנהלת חדר המיון, שקצת הרגיעה אותי, ובעזרתה הצלחתי להחזיר לעצמי מעט שליטה עצמית.

יוסקה שוחרר מבית-החולים, ולאחר מכן התחילה שורה של התייעצויות עם רופאים ובדיקות אין ספור. בינתיים גם הוא הבין שכפי הנראה יש לו סרטן. עשינו שעורי בית, נרגענו קצת והחלטנו על קווי פעולה. למזלו ולמזלנו, הסתבר שסוג הסרטן שהתגלה הוא מהסוג הפחות אלים, ואפשר לחיות אתו לא מעט שנים, ללא תופעות כלשהן. הדבר הטוב והמוזר הוא, שבעצם לאחר כל "המהומה" החיים חזרו לאיזו שגרה מעייפת וסוחטת אנרגיות.

אך עוד לפני האשפוז והידיעה המאימת, האיש שלי התחיל להזדקן באופן מואץ; הופיעו כל מני תופעות כמו הפרעות

בהליכה ויחד עם זה הפחד ליפול, היחלשות הראייה והיחלשות השמיעה, אפילו עם מכשיר שמיעה. כתוצאה מאלה, ואולי גם מסיבות אחרות שאותן אינני יודעת, מהירות התפיסה והתגובה נפגעו, והוא נזקק יותר ויותר לעזרתי. הוא איבד הרבה מביטחונו העצמי, אך לא היה מוכן להודות בכך וניסה עדיין לשחק אותה מאצ'ו. הפך להיות רגזן, נעלב מכל שטות, והחיים לצדו תבעו סבלנות עילאית, תכונה שמעולם לא הצטיינתי בה. המאמץ היה עצום, כי גם אני, הזיקנה לא פסחה עלי, ואני לא בדיוק משתפרת עם הזמן. לאור כל זאת, כשרחל הדס טלפנה ואמרה שהיא נותנת לי מתנה – שני לילות במלון מרידיאן – זה היה ממש במקום.

7.1.2009 מלון מרידיאן

שוב לצערי, הפסקה ארוכה מדי בכתיבה. בבית החיים כל כך תובעניים, היומיום בולע את כל הזמן, ולרוב אני עייפה מדי לשבת לכתוב. ישנו גם דבר נוסף; על מנת להמשיך בכתיבה, נדרש זמן לחלימה בהקיץ, לנסות להיזכר ולהיכנס לחוויות ולאווירה של "אז", שפירושו ניתוק מההווה והמציאות, ואת הזמן הזה אני משום מה לא מפרגנת לעצמי, הוא נתפס איכשהו כבזבוז זמן. היות וכל כך ציפיתי לזמן הפנוי הזה, שבו אהיה משוחררת מכל הלחצים של חיי השגרה, אנסה למרות הכול להמשיך. והנה אני כאן במלון, בדירה מקסימה שמכל חלונותיה נשקף הים, אני לבד ובשקט עם עצמי, קוראת בנחת ללא רגשות אשם, יוצאת קצת לצעדה בטיילת, והעיקר, איכשהו שוב חוזרת לכתבה.

9.1.2009

קשה לחזור אל העבר, גם אם העבר הוא צעדת המוות על כל מראותיו, כשההווה אף הוא לוחץ ודוחק לספר את כאביו.

המשכנו ללכת יחד עד לפאתי איזו עיר ושם עצרו אותנו למנוחה בצד הדרך. השתרענו בשלג ללא רצון לזוז. אחותי בעלת התושייה הזזהירה אותנו שאם נמשיך לשכב כך בשלג, נקפא

למוות ועלינו לחפש מחסה. היא עזבה אותנו, ולאחר זמן מה חזרה עם עגלה קטנה שמצאה. היא הציעה שאמא, אני, איזו אסירה שצלעה ועוד כמה אסירות, נעלה על העגלה ואילו היא ועוד כמה צעירות יירתמו לעגלה ויסחבו אותנו. בלית ברירה הסכמנו, ואמנם הן משכו בעגלה במקום סוסים, מרחק של כמה קילומטרים. כשהגענו לאיזה כפר, ריחמו עלינו כמה אזרחים גרמנים, נתנו לנו לשתות משהו חם ואף השאילו לנו שני סוסים עד לתחנה הבאה. זה היה נפלא, וכך גם אחותי יכלה לנסוע בעגלה.

הגענו לתחנת הרכבת של העיר ברסלאו. משם היה עלינו להמשיך ברכבות. לאן? איש לא ידע לענות, והיינו עייפים מכדי שיהיה לנו אכפת. כל הלילה ישבנו בחוץ וכמעט קפאנו. אמא לא נתנה לי להירדם מפחד שאקפא ולא אקום יותר. המצב היה גרוע, אך כמו בפעם הקודמת, שוב עבר לידנו איזה גרמני טוב, וכשראה אותי, הציע לקחת אותי לקרון של גרמנים שם יהיה אולי חם יותר. בשום אופן לא הסכמתי להיפרד מאמא. אבל אמא, מתוך דאגה למצבי, אילצה אותי ללכת עם הגרמני. הוא אמר שאולי אוכל להיכנס לקטר, שם יהיה לי חם. נטל את ידי והביא אותי לקבוצת אסירות גרמניות, וביקש אותן לשמור עלי. הוא עצמו פנה לדרכו. כעבור זמן מה התחילו לדחוק את כולם לתוך הקרונות. נוצרה מהומה רבה, האסירות ששמרו עלי זנחו אותי ונשארתי שוב לבד. חשיתי שהנה, הרכבת תתחיל לנסוע, ומי יודע אם אמא ואחותי נוסעות בה... האם עוד אזכה לראות את אמא? ירד הלילה והכפור היה נורא. הרגשתי בודדה ובכיתי ללא הפסק. לא רציתי להמשיך לחיות ללא אמא.

אחת הנשים מבין האסירות ריחמה עליי והציעה: "בואי ניכנס יחד לקרון. בואי איתי. אקח אותך". נכנסתי איתה לתוך קרון פתוח ללא גג, וכל הלילה ישבתי עם אותה אישה, כשאני בוכה ללא הרף והקרון לא זז. כשהאיר הבוקר, הרכבת עדיין עמדה על המסילה ולא זזה ממקומה. היינו צמאים והרשו לנו לרדת מהקרונות, וגם לעשות את הצרכים. החלטתי לרדת ולחפש את אמא בקרונות הסמוכים.

איך שאני יורדת, גם אמא ירדה מהקרון שלה לחפש אותי – נס מהשמיים! פלא פלאים!

לא האמנתי למראה עיניי. אמא לקחה אותי לקרון בו הייתה גם אחותי, ואז כעבור שעה קלה התחילה הרכבת לזוז. לא יכולתי שלא לחשוב על מזלי המיוחד, אילו לא ירדתי מהרכבת... מי יודע אם אי פעם הייתי פוגשת את אמא. בקרון הורדתי נעליים, ואמא לקחה את כפות רגליי הקפואות, והכניסה אותן לתוך החולצה שלה כשהיא מחממת לי אותן עם החזה שלה. אמא שלי! איזו תחושת אושר וביטחון. כשהיא לידי, איכשהו הכול נסבל, המציאות נצבעת בגוונים של תקווה, כבר לא הכול שחור. הייתי מאושרת שאני עם אמא! היא הייתה עבורי חצי הכוס המלאה. היא הייתה כבר בת ארבעים וחמש ויתכן ששרדה בגלל שרצתה לשמור עליי.

הדוחק בקרון היה נורא. ישבנו יחד ואי אפשר היה ליישר את הרגליים. מים לא היו וכל פעם שהרכבת עצרה, כמה אסירות קפצו למטה, חטפו חופן שלג ואכלו אותו. אינני זוכרת כמה נסענו, אך בוודאי יותר מיומיים. הקרונות היו עם גג פתוח והקור בלתי נסבל. היינו מורעבים, מלוכלכים וסחוטים מעייפות. כשהגענו לאחת התחנות, ניתקו את הקטר ומכך הסקנו שהגענו. יצאנו מהקרונות והאסירות נראו כמו כושיות, מלוכלכות בפיח שחור. הסתבר שהקרונות היו מיועדים להובלת פחם. כששאלנו איפה אנחנו, ענו לנו כי הגענו למחנה רבנסבריק. איזו דרך ארוכה עשינו – כמעט חצי אירופה!

לרבנסבריק הגעתי כמעט קפואה. ליד שער המחנה עמדנו בכפור מהבוקר עד הערב. רק לעת ערב הרשו לנו להיכנס לתוך המחנה ושם ריכזו אלפים מאתנו לתוך מבנה ענק. היינו בהסגר מספר ימים, בכפור, כמעט ללא מזון. מאות אנשים נדחסו לחללים עצומים של מחסנים ריקים, מעין האנגרים ענקיים, ואין מה לאכול. אנחנו כבר מעבר לתחושת רעב וקור. כמעט גוויות מהלכות.

אחד הסיפורים אותו סיפרה לי אחותי לאחר שנים – סיפור

שאותו לא זכרתי – היה אודות חייל גרמני שגם הוא לקח חלק כלשהו בהישרדות שלי. וזה הסיפור: על האסירים באותו מבנה ענק ברבנסבריק שמרו חיילים גרמנים. אחד מהם, שכנראה עוד היה לו לב ולא מאבן, חס עלי. הוא קרא לאחותי ואמר לה: "הנה מנת הלחם שלי, אני אשים אותה שם בין העצים, ואת תתני אותה לילדה הזאת, ואם אראה אותך אוכלת ממנה, אני יורה בך". כן, היו כנראה גם כאלה בין הגרמנים, ובאותם ימים יש להניח שגם לחייל הזה לא היו עודפי מזון, ובכל זאת הוא בחר לתת לי את מנת הלחם שלו.

לאחר מכן, בגמר ההסגר, חילקו אותנו למבנים קבועים. כילדה עוררתי כנראה את אהדתן ורחמיהן של ותיקות המחנה. עם הגעתי לבלוק הן השכיבו אותי על שולחן מאולתר סמוך לתנור הפחמים וכמה נשים התחילו לשפשף את ידי ורגליי שקפאו מקור. גופי הקפוא החל להפשיר ותחושת עונג החלה להתפשט בכל אבריי. סכנת הקיפאון חלפה.

זיכרון אחר – אני עומדת עם אסירות אחרות ב"אפל" (הספירה) לפני הבלוק, ומפרידים בין אחותי לבין אמא וביני. היא עוברת לקבוצה של צעירות, ואילו אמא ואני נמצאות בקבוצה של יותר מבוגרות. שוב אנו נפרדות מאחותי.

ברבנסבריק שהינו זמן קצר יחסית. לא יותר מימים ספורים או שבועיים לכל היותר. לאחר תקופה זו, הצעידו אותנו שוב לעבר פסי הרכבת, ושם להפתעתנו חיכתה לנו רכבת נוסעים. איזו הפתעה! איזה לוקסוס! הרי עד אז נסענו רק בקרונות בקר או פחם.

21.5.2009 הולדיי אין טבריה

כבר שבוע שאני כאן במלון ומגלה לדאבוני שאין בי כל רצון לחזור למחברת ולספר את סיפורי העבר. כשהגעתי לכאן, הייתי כל כך מותשת פיזית ונפשית מנשיאת העול של שגרת היום-יום, ששמחתי על כי יש באפשרותי לנוח כאוות נפשי. גם אם יוסקה הצטרף לשלושת הימים הראשונים – זו עדיין הייתה מנוחה.

צעדת המוות מאושוויץ לרבנסבריק

הסתדרנו לא רע (אף כי צריך היה לעשות פשרות פה ושם), אך למרות זאת חיכיתי בקוצר רוח להיות כבר לבד, בעיקר מתוך הציפייה שאוכל סוף סוף לשבת ליד המחברת באין מפריע ולכתוב. והנה, להפתעתי הגדולה, כשניתנה לי ההזדמנות, אין בי כל דחף לכתוב. האם זו הזיקנה? הרי הסיפורים שלי רק מתחילים... נתקפתי בכזאת שלווה ובטלנות, אי-רצון לכל מאמץ ולו גם המזערי ביותר. המאמץ היחיד שעליו אני לא מוותרת – זו הקימה המוקדמת בין ארבע לחמש, ולאחר מכן הצעדה בטיילת כשעדיין חושך והכול מתחיל להתעורר עם ציוץ הציפורים הנמצאות כאן בהמוניהן. והן מרעישות ומצייצות ואני נהנית להקשיב להן! עד שאני חוזרת לחדר עוברת כמעט שעה, אני מרגישה עייפות ומרשה לעצמי לנוח, לקרוא, ולהתנמנם שוב ושוב.

כשחזרתי מהצעדה בסביבות השעה שש, פתחתי את הטלוויזיה – תכנית קטעי הופעות מ"ישראל של פעם", נוסטלגיה! כל כך התרגשתי שאפילו הרטבתי כמה ממחטות נייר. זה כמובן החזיר אותי שוב לעבר, ואמרתי לעצמי: "גברת, באמת יש לך מה לספר", וכמו בשירו של אריק איינשטיין, הפרודיה על החלוצים – "שלוש ארבע לעבודה", ללא הקלות ותירוצים, יש לחזור לכתובה גם כשהבטלה כל כך מפתה. הכתיבה היא באמת עבודה לא קלה, אך מה לא עושים למען הדורות הבאים?

* * *

יש לי זיכרון רופף מאותה נסיעה נדירה ברכבת הנוסעים. אני זוכרת קרונות עם תאים ופרוזדור ארוך, ואת עצמי, משקיפה על הנופים החולפים במהירות לנגד עיניי, מלאת אושר על החוויה שנפלה בחלקי.

הגענו למחנה החדש בשם רכלין (Rechlin) בפברואר או תחילת מרץ. המחנה עצמו היה סמוך לעיירה בשם רבל (Robel) במזרח גרמניה וקטן בהרבה מכל המחנות שעברתי.

מבנה המחנה עצמו זכור לי לא רע: שער כניסה רחב למדי, מימין לשער צריף קטן של שומרים, ומשמאל כעשרה צריפים גדולים,

כשבין צריף לצריף מרווח די גדול. המחנה היה לנשים בלבד. אינני זוכרת גדרי תיל ולא מגדלי שמירה, רק את המרחב הפתוח שמול הצריפים. היות וזה היה תחילתו של אביב, המקום נראה יותר כשדה מוריק ולא כפי שהיה באושוויץ – מדבר של משטחים אפורים.

ליד שער המחנה עמדו משגיחות גרמניות, וכיוונו אותנו לתוך הצריפים. דרגשים של שתי קומות, אך לא צפופים כמו באושוויץ או רבנסבריק. תחושה של מרחב גם בתוך הצריף. לא זוכרת שספרו אותנו או הגבילו אותנו לשהות רק בצריפים. אני זוכרת את עצמי מסתובבת במחנה חופשייה, ללא שמירה הדוקה של קאפו או משגיחות אכזריות. אני לומדת את המחנה ואת השהים בו, ובעיקר – תרה אחר מקורות מזון, שהלכו והתמעטו.

ראיתי שם ילד צועני יפה בערך בגילי, שכמוני גם הוא חיפש אחר מקורות מזון. והייתה גם ילדה עם אמה שלה, גם היא בגילנו בערך. אפשר לומר שהתנאים יחסית למחנות הקודמים היו נוחים בהרבה, או שאולי היה זה האביב שגרם לי לתחושה טובה, ואולי הידיעות המעורפלות כי המלחמה מתקרבת לקיצה. אך לעומת אלה הרעב היה נורא. גרוע אף מאושוויץ או מרבנסבריק. ייתכן שלגרמנים עצמם כבר לא היה שפע של אוכל, ולכן מה שהגיע לאסירים כבר היה מעט מאוד.

תוך זמן קצר מצאתי את הדרך למקור החיים – מצאתי את המטבח. אני והילד הצועני הסתובבנו סביב המטבח בניסיון לאתר איזו נפש רחומה שתזרוק לנו שיירים כלשהם, שיעזרו לנו לשרוד. שיחק לי המזל – גילה אותי הגרמני שניהל את המטבח, ומסיבות הידועות רק לו, הרעיף עליי את החשוב מכל; מעט לחם ומרק. באותו זמן, אמא סבלה מהתקפים של אבנים בכליות, ואני זוכרת שהייתי מביאה לה בקבוקי מים חמים מהמטבח להקל על הכאב, דבר שהיה בלתי אפשרי בתנאי מחנה, ואילו אני בכל זאת הצלחתי.

הילד הצועני ואני, עשינו את מלחמת ההשרדות שלנו בעצמנו (ואני גם למען אמא). לעומת זאת את מלחמת הקיום של הילדה האחרת, עשתה אמא שלה למענה, מה שלא צלח ביותר. האשה המסכנה הייתה נדחפת בשעת חלוקת האוכל ומתחננת לעוד, ואז הייתה חוטפת מכות. בגלל המכות וגם בשל הרעב, היא קצת

"ירדה מהפסים". היא כנראה קינאה ב"הצלחות" שלי בהשגת אוכל – אין לי הסבר אחר – ובוקר אחד התקרבה אלי ופשוט ניסתה לחנוק אותי. זה קרה בתוך הצריף, ואני זוכרת את האימה והשיתוק שאחזו בי, כשאף אחת מאלו שהיו לידנו לא השגיחו בנעשה ולא ניסו לעזור לי. ואילו אני, בקור רוח ובתושייה מצאתי את הדרך לשחרר את ידיה של המטורפת מצווארי. פשוט עלה בדעתי להזכיר לה את שם ביתה, וזה עזר.

אחד הדברים המרנינים בצריף שלנו, הייתה קבוצת צעירות רוסיות – אולי שבויות מלחמה – שעדיין פעפעה בהן רוח חיים איתנה, ולעתים אף שימחה ועליצות. אהבתי אותן ואת שמחת החיים שלהן, והן נתנו לי לראשונה מזה שנים, את התחושה שאני ילדה רגילה המסוגלת לצחוק ולהשתובב. הן לימדו אותי מעט רוסית ובעיקר שיר אחד מצחיק שאת מילותיו ברוסית אני זוכרת גם היום: "היה היו שלושה יפנים – יאק, יאק צידרק ויאק צידרק צידרוני. היה היו שלוש יפניות – ציפי, ציפי דריפי, ציפי דריפי לומפומפולי. התחתנו היפנים – יאק עם עם ציפי, יאק צידרק עם ציפי דריפי ויאק צידרק צידרוני עם ציפי דריפי לומפומפולי..."

22.5.2009 טבריה

לצערי הרב, הזמן שנותר לי במלון קצר, קצר מדי. היום מסתיימים שני ימי גן-העדן של פרטיות ונשימה בקצב רגוע. אני קוראת עכשיו את רב המכר "נוטות החסד"¹⁰ של ג'ונתן ליטל המספר בגוף ראשון את סיפורו של קצין אס.דה. בדיוני בשם מקס אואה, ששירת בחזית המזרחית והיה מעורב ברציחות המוניות של יהודים. ספרו מדרבן אותי להמשיך בכתיבה ולחזור לעבר המיוסר שלי, אך מצידו של הקורבן ולא של התליין.

* * *

במהלך החיים במחנה רכלין, כשעיקר מחשבותיי נתונות להשגת אוכל, פקדה אותי אחת החוויות היפות והבלתי נשכחות – בקושי האמנתי כי היא אכן מתרחשת:
בוקר בהיר וחמים אחד, האביב בפתח, שואל אותי מנהל המטבח הגרמני שאיתו התיידדתי: "היית רוצה להתלוות אליי

¹⁰ג'ונתן ליטל, "נוטות החסד" תרגם ניר רצ'קובסקי, הוצאת כנרת זמורה-ביתן דביר, 2008.

לעיירה הסמוכה להביא אוכל למחנה?" חשבתי שהוא משתעשע בי, כי מה פירוש הדבר להצטרף לחייל גרמני ולנסוע איתו בעגלה מחוץ לגדרי התיל, לתוך העולם החופשי? איך הוא יכול להוציא אותי מחוץ למחנה? אבל זה מה שהוא עשה!!

מצאתי את עצמי יושבת ליד אותו מנהל מטבח – מציל חיי וחיי אמי – בעגלה רתומה לסוס או שניים, ואנחנו דוהרים בדרך הסלולה. אני שיכורה מהמרחבים, נושמת מלוא ריאותיי את האוויר החופשי שמחוץ למחנה, שיכורה מרוב אושר, ועדיין לא מאמינה שזה אכן קורה. כך הגענו לאחד הכפרים שבסביבה שבו הייתה מאפייה. באותה מאפייה, מנהל המטבח והפטרון שלי קנה לחם לאסירים שבמחנה. הוא סיפר לאנשי המאפייה שאני אסירה, וכשלא רצו להאמין שילדה קטנה היא אסירה במחנה, הורה לי להפשיל את השרוול ולהראות את המספר החקוק על זרועי. האזרחים הטובים ההם שידעו, או לא ידעו מה שקורה תחת המשטר הנאצי שלהם (שההיסטוריונים ימשיכו להתווכח על כך), הושיטו לי כיכר לחם – כיכר שלמה רק לעצמי. קשה לתאר מה פירוש הדבר למי שרעב יום ולילה... וזה עדיין לא הכול. כשהמשכנו לאטליז, הטבח הגרמני, "המלאך שלי", חזר שוב על הסיפור, ושמח בשבילי כשקיבלתי במתנה נקניק שלם. אכן הייתי בת מזל. חזרתי למחנה במצב רוח עילאי, שיכורה מתחושת החופש והעיקר – עם ככר לחם ונקניק שלם.

* * *

תוך כדי כתיבה אני חושבת לעצמי, אולי היו לאיש הזה ילדים ואולי גם נכדים, ואילו יכולתי לספר להם על המעשה הלא ייאמן שעשה למעני, הדבר היה גורם לי שמחה רבה. לצערי, אינני יודעת את שמו. אולי גם לא ידעתי אותו אז. אפילו את פניו אינני מסוגלת להעלות לנגד עיניי. הדבר היחיד שאותו אוכל לומר בביטחון שהוא כבר לא היה צעיר. כנראה בשנות הארבעים או החמישים שלו – איש טוב, ששמח לעזור ולגרום לי הנאה.

30.5.2009 שבת

תחושת האין מנוס, הנרדפות הזו, שאני חייבת באופן כלשהו לספר את הסיפור שלי. האם הוא באמת כל כך חשוב? הרי אי אפשר שלא לראות את הדברים בפרופורציות – במה סיפור חיי

חשוב מסיפוריהם של מיליוני אחרים, שנעלמים לנו מידי יום, שעה שעה, אם באסונות טבע, אם במלחמות, במחלות, או סתם כי הגיעה שעתם להיפרד מהחיים. ובכל זאת, גם אם הייתי מצליחה להיפטר מהתחושה הדוחקת הזו של להעלות את סיפורי חיי מתהומות העבר, אז באה נורית, בתי החכמה והתזזיתית, ומזכירה לי ומדרבנת, כי חשוב שאכתוב, כי התייעוד חשוב, כי ההרגשה העצמית שלי תשתפר, כי באמת יש לי סיפור, ועוד מיני סיבות שבגללן יש לכתוב.

* * *

בזמן ששהינו במחנה רכלין שמענו מפעם לפעם יריות תותחים ומעל המחנה עצמו חגו מטוסים. כפי הנראה הרוסים כבר היו מאד קרובים. כשבוע-שבועיים לפני פינוי המחנה חולקו לנו לפתע חבילות מזון של הצלב האדום. הגרמנים רצו אולי להוכיח כי האסירים אינם סובלים כל כך, והרשו לנו לקבל את החבילות. איך הגיעו החבילות למחנה? האם הן הוצנחו או הובאו? אין לי כל מושג. אני רק זוכרת שהחבילות חולקו לנו באותו שדה מוזנח מול הצריפים.

איזה חבילות! אלו מאכלים! קופסאות בשר, חלב מרוכז, ואפילו שוקולד! פלאי פלאים!

מספר ימים לאחר חלוקת החבילות, החליטו הגרמנים שצריך להרחיק אותנו מאזור החזית. הוציאו אותנו מהצריפים, העמידו בשורות, וציוו עלינו לצאת ולצעוד אל מחוץ למחנה. קיבלנו לדרך מעט קופסאות שימורים ושוב התחילה צעדה אל הבלתי נודע. אך הפעם היה אביב ולא חורף. המסע היה אמנם מעייף, אך הגרמנים כבר לא היו כל כך אכזריים. הם היו מעטים, ושמן לב שמספרם הולך ופוחת. האסירות לידנו סיפרו שהם עורקים בדרך, משום שהרוסים כבר מאוד קרובים. תוך כדי הצעדה חייל גרמני לא צעיר, שאמור היה לשמור עלינו, איפשר לנו לנוח ואמר שיחזור תוך זמן כלשהו. אנחנו יושבות בצדי הדרך ליד איזו ערימת אבנים ואיש לא שומר עלינו יותר. אני שואלת את עצמי עד היום, מי היינו? קבוצה מאד קטנה של אסירות, לא יותר מעשר. איך קרה

שהתפצלנו מכל האסירות האחרות שפוגו מהמחנה? השומרים הגרמנים פשוט "התנדפו" והחייל שאמור היה לאסוף אותנו לא חזר.

אמא, אני ועוד כמה אסירות התעייפנו מאוד ולא יכולנו להמשיך. החלטנו לנוח קצת, ואחר כך להדביק את שאר הקבוצה הקטנה שהשומר הגרמני נטש. כאשר קמנו שוב ללכת, כבר לא מצאנו את הקבוצה. נשארנו מאחור והמשכנו לצעוד ללא ליווי גרמני. הערב ירד, נהיה קר ומרחוק ראינו אורות של איזו עיירה. אני זוכרת שחשבתי לעצמי על הילדים הגרמנים שישנים להם במיטותיהם, ומה פשעי שעליי לסבול רעב ולצעוד בלילות ללא תקווה להגיע לבית משלנו.

הגענו לאיזה אסם בו שהו כל מיני אסירות. החלטנו לנוח ולהעביר שם את הלילה, ואז גילינו שמספר חיילים גרמנים – אולי מאלה שהיו אמורים לשמור עלינו – חשבו גם הם כמונו. פחדנו מהם והסתתרנו בתוך הקש. גם החושך עזר וכך העברנו את הלילה. לפנות בוקר אחד החיילים הורה לנו בחצי פה, שבעוד כשעה עלינו להיות מוכנות לתזוזה, אך הרושם היה, שהוא עצמו עומד להסתלק. החיילים הגרמנים אכן הסתלקו, פשוט התנדפו. יצאנו מהמחסה בהרגשה שלא שומרים עלינו יותר.

החלטנו להישאר באסם ולהמתין לבוא הרוסים. זו הייתה מן אווירה של חוסר ודאות, ספק אסירים, ספק משוחררים, עדיין יראים, אך כבר מלאי תקווה. הסתתרנו באסם כיומיים וחיכינו לבאות. מפעם לפעם יצאתי לחפש אחר מזון, והנה אחת האסירות חוזרת לאסם ואומרת שראתה דגל לבן מונף מעל בית העירייה – פירוש הדבר שהעיירה הגרמנית נכנעה לרוסים. עדיין קשה היה להאמין שהשחרור המיוחל אכן הגיע.

כשהעזנו לצאת מהאסם והתקרבונו לכביש, חלפו על פנינו אופנועים, ובעקבותיהם מכוניות משא מלאות חיילים רוסים. היו בינינו כמה אסירות רוסיות והן השתוללו משמחה. הן רצו לכביש והריעו ברוסית למנצחים בני מולדתן. החיילים הרוסים העלו אותן למשאיות והשיירה המשיכה בדרכה. אמא, אני ועוד אסירה צולעת בשם שרה, חזרנו לאסם. טיכסנו עצה והחלטנו כי אם

העיירה שוחררה על ידי הרוסים, ניגש ונחפש לנו מקום טוב יותר להעביר בו את הלילה הבא.

אנו עוברות בין בתי הכפר – איפה זה היה בדיוק? – הכול נראה כה מטופח; בתים בני קומה או שתיים, גינה ושער קטן... שוב אין מזון, ואמא מפצירה בי לבקש מהגרמנים משהו לאכול. אני מבקשת ואולי גם מתחננת למעט אוכל, בעיני עצמי אני מרגישה מושפלת, כמו קבצנית. אני שונאת את ההרגשה הזאת ומתווכחת עם אמא. הרגשנו שהאזרחים פוחדים מאתנו ואיש לא מזמין אותנו להיכנס. היום אני יודעת שהסיבות יכלו להיות שונות; גם להם כבר לא נשאר הרבה, ובנוסף הסתובבו שם מאות אסירים, כולם רעבים וחלקם גם מסוכנים, רק טבעי שלא רצו לפתוח לנו את הדלת.

אנו חולפות על פני אחד הבתים, בית קטן עם גינה מקסימה. גרמנייה זקנה עומדת ליד השער ואמא מדברת איתה, כנראה באידיש. הזקנה הנדיבה מכניסה אותנו פנימה, ומגישה לנו תות שדה שקטפה מגינתה. לאחר מכן מראה לנו חדר בקומה השנייה ובו שתי מיטות. התבוננתי מוקסמת בחדר הקטן: מיטה, ארון, שולחן – כל אותם דברים שמזמן לא ראיתי, כמעט ושכחתי שהם קיימים. הגרמנייה הזקנה סיפרה לנו שחתנה נהרג בחזית הרוסית והיא נשארה עם בתה, אותה היא מחביאה מפחד שמא החיילים הרוסים יאנסו אותה.

אמא פשטה את בגדי האסירים שלבשה, הוציאה מארון הבגדים משהו ללבוש ולפתע נראתה אישה אחרת. התרווחנו במיטות עטופות בתחושת עונג וביטחון – סוף סוף לא צריך לפחד יותר. היינו מאושרות. הרגשנו כמו מלכות לכל דבר.

כמה ימים שהינו אצל אותה גרמניה זקנה? יומיים? שלושה? נשארנו אצלה כנראה מספר ימים, נחנו וגמענו את החופש. לאחר ששבענו מנוחה וכוחותינו חזרו, החלטנו לנסות לחזור הביתה, לווייז'בניק – סטרוביצה. אך איך עושים זאת? לא היו רכבות, הכול סביבנו היה במצב של תוהו.

7.10.2009 שבת, דפי בגרמניה, נורית ואריה בפרזי

לאחר 28 שנים של נתק מוחלט ביני לבין אחותי, בהן לא החלפנו מילה בינינו, החלטתי להשלים איתה, והמוזר בדבר, שזה בא לי די בקלות. לעומת כל הסבל והכאב שהיא גרמה לי (עד לכדי התמוטטות נפשית) – ההשלמה הייתה קלה, והיא לא מובנת לי גם היום. לאחרונה היו לי מחשבות שונות אודותיה – ואולי הדבר קשור בכתיבת הזיכרונות וההשתקעות בעבר.

מבלי לספר לאיש, החלטתי לנסות לחדש את הקשר, שתמיד, לאורך כל זיכרונותיי, היה בעייתי ורצוף כאב – "מה שיהיה יהיה". בחרתי לטלפן ואמרתי לעצמי: מה כבר יכול לקרות? היא תטרוק לי את הטלפון? נעמוד בזה, השמיים לא יתמוטטו עליי. בהתחלה לא זיהתה את קולי, אך כשהזדהיתי, להפתעתי ההיענות הייתה חיובית ואוהדת. הזמינה אותי לבוא ולבקר אותה, ואני אכן מיהרתי וביקרתי אותה למחרת.

היא גרה בנווה שאנן. השאירה לי את הדלת לדירתה פתוחה וקיבלה את פניי במיטה, בחדר חשוך, שדלקה בו מנורת לילה. לא מצאתי את האחות שהכרתי וקיוויתי למצוא. מצאתי אישה זקנה, בלי שיניים עליונות, דוויה וממורמרת, מתלוננת ללא הפסק על מזלה הרע. לאורך שעותיים, שרובן היו מונולוג, בקושי הצלחתי להשחיל שאלה או שתיים. רוב הזמן הוקדש לבתי חולים, מחלות, כאבים, סבל ותלונות. ביחס לעבר המשפחתי המשותף שלנו, החלפנו אולי משפטים בודדים.

ציפורה אחותי היא אישה חזקה אך בחרה לחיות את השואה. את העבר.

אין ספק שנפגעה קשות מהמלחמה. חלומות ימי נעוריה נופצו בצורה אכזרית, והדבר הותיר אותה קשה ומרירה. היא זכתה אמנם להקים משפחה, אבל יחד עם זאת הפכה לאדם חשדן, אומלל, סובל וכועס על כל העולם.

מאז ילדה את בתה הבכורה, בגיל שלושים בערך, היא הפכה להיפוכונדרית, ולאחר שהתאלמנה בסביבות גיל השבעים, איבדה כנראה כל רצון לחיות.

כנערה הייתה מוכשרת, אמביציוזית מאוד, עם זיכרון יוצא מן הכלל. הרגשתי צורך לנסות ולהחזיר אותה לחיים המשותפים שלנו כילדות בבית נורמלי בווייז'בניק. משום היותה מבוגרת ממני בשמונה שנים, היו לה זיכרונות רבים וחשובים שחסרו לי. בעזרתה ניסיתי למלא חללים של עברנו המשותף, אך כמעט וללא הצלחה. היא הייתה מרוכזת כול כולה בעצמה ובתחלואיה. ניסיתי לחבק אותה, ניסיתי להגיד לה: "אני רוצה להוציא אותך מהבית, אני רוצה שנעשה משהו ביחד..." והיא: "אוי, את לא מבינה שום דבר! אני לא מסוגלת לכלום!". לא היה עם מי לדבר. עזבתי את ביתה מאוכזבת ומתוסכלת וחסרת אונים לעזור לה. ניסיתי גם בעדינות לומר לה שאני מכירה לא מעט אלמנות ששיקמו את חייהן באופן כלשהו ומנסות להפיק את המיטב מהחיים, והיא ענתה לי בכעס עצום: "כבר היית אלמנה?" השתתקתי, לא היה טעם להמשיך.

17.12.2009

בביקורים הבאים אצל אחותי, הצלחנו למרות הכול לדבר גם מעט על העבר הרחוק של לפני המלחמה, כשעוד היינו משפחה רגילה – אבא, אמא ושתי אחיות – וגם קצת על אירועים שונים בזמן המלחמה. לאור הזיכרונות שלה, ערכתי תיקונים והבהרות בקורות חיי.

התברר לי כי במשך כל השנים היה בידי מידע בסיסי שהסתבר עתה כמוטעה, כמו העובדה הפשוטה כי חשבתי עצמי לילידת וייז'בניק, אך לדבריה נולדתי באופטוב. בביקורי הבאים אצלה, הפצרתי בה לספר עוד, משום שדחק בי הצורך לדעת ולהכיר את עברנו המשפחתי, וגם משום שחשבתי כי הדבר ידרבן אותה לשנות את כיווני השיחה שהנושא המרכזי בהן היו רק מחלותיה ואומללותה.

דחקתי בה לספר לי על ראוף השוטר, אהובה במחנה העבודה במיובקה בסטרוביצה. מסתבר כי לפני שהגיע למחנה העבודה בסטרוביצה, ראוף היה כבר נשוי עם שני ילדים, ומשפחתו

נשלחה להשמדה.

שני אחיו של ראוף הצליחו להתחזות לפולנים וניצלו. אחד מהם הגיע לארץ וחי בטבעון. היא אפילו ביקרה אצלו, וקיבלה ממנו תמונה של אהובה ראוף. רצייתי מאד לראות את התמונה, לבחון אם הזיכרון שלי הצליח לשמר משהו. באחד הביקורים הבאים היא הצליחה למצוא את תמונתו ומיד זיהיתי בה את החתיך עם החיך הממזרי. למראה התרגשותי מהתמונה, צפורה אפילו הסכימה לתת לי אותה, והיא נמצאת באחד האלבומים מן העבר המשפחתי שלי.

אחותי סיפרה למשל על אותו אוקראיני שכבר הזכרתי בשם קוז'יו, ממחנה העבודה בסטרוביצה, שהיה "מארגן" לי חומרי קריאה. היא תיארה כיצד הגיע אליי באחת ממשמרות הלילה שלו, כשראה אור מהבהב מהצריף שלנו, ומצא אותי קוראת לאור נר מתחת לשמיכה. לדבריה המראה נגע לליבו. מאז דאג להביא לי חומר לקריאה והפכנו ידידים.

היא סיפרה לי על ד"ר אנה באושוויץ, שקראה לי בשם טושקה, ואכן מאד עזרה לי. איך דרך גדר התיל, שהפרידה בין "מחנה הצוענים" למחנה הגברים, בחורים שאחותי הכירה מהבית, זרקו לה סיגריות ודברים אחרים, שמאוחר יותר בצעדת המוות, הצילו את חיינו, כי יכלה לסחור בהם. דיברנו על כך שפה ושם התגלה גם גרמני עם נשמה, כמו אותו סיפור על החייל הגרמני ברבנסבריק, שנתן לי את מנת הלחם שלו, ואילו אני לא זכרתי דבר מכל זה.

כמה חבל שאחותי לא מצאה את הכוחות להעלות את זיכרונותיה בכתב, הרי היה לה זיכרון פנומנלי ומאגר כל כך עשיר ובלתי נדלה של זיכרונות חשובים. כמה חבל!

אתמול ביקרה אותי כאן חברתי הלן. הלן הייתה אחת המורות מבית הספר התיכון "הר וגיא" שבגליל העליון, שעם אחד המחזורים שלו נסעתי כאשר עדות לפולין. היה זה המסע הראשון שלי עם תלמידים לפולין. במהלכו הכרתי את הלן, ונשארנו מיודדות עד היום.

במהלך המסע כמובן שהגענו לאושוויץ. במוזיאון אושוויץ (עוד

לפני הביקור בבירקנאו) הקרינו לנו כ"פתיח" סרט קצר על שחרור האסירים באושוויץ בידי הצבא הרוסי. באחד הקטעים בו נראו ילדי אושוויץ מפשילים שרוול ומגלים את המספר שעל היד, לא יכולתי לעצור והתחלתי להתייפח בשקט. הלן, בעלת הנשמה הרגישה, כרכה את זרועה סביבי וחיבקה. לאחר מכן לקחה עלי חסות, המשיכה לעקוב ולדאוג שהזעזועים לא יהיו לי קשים מדי. הייתה זו הפעם הראשונה שבכיתי באותו מסע.

בעת חופשתי בטבריה הלן ערכה לי ביקור. בין כל הסיפורים שסיפרנו אחת לשנייה כמעט ללא הפסק, עלה הנושא של אחותי. גם להלן הייתה אחות גדולה ממנה, וגם בינן לא הכול היה כשורה. היא ידעה על הנתק והיחסים הקשים שהיו לי עם ציפורה.

בעקבות אותו ביקור, תוך כדי התנמנמות על המיטה, שאלתי עצמי במה בא לידי ביטוי לאורך כל השנים היותה של ציפורה אחותי הגדולה? האם אני יכולה להעלות בזיכרוני זיכרון קטן אחד, שבו גילתה יחס חיובי כלשהו כלפיי? נשיקה, חיבוק, שיחה כלשהי? אני נוברת בזיכרון, על מנת שיהיה לי קל יותר לשכנע את עצמי לעזור לה ולעשות למענה. במקרה אחד בכל זאת, אני חייבת לה תודה: לאחר ניסיון ההתאבדות שלי בהיותי חיילת, לקחה אותי אליה הביתה להתאושש מהאירוע.

אני חייבת לזכור לה זאת, וכך אולי יהיה לי קל יותר להכיל את הרוע, הטירוף והאומללות שלה. אולי למרות הכול, אוכל איכשהו לעזור לה. גם אם שתינו חויינו את העבר הלא אנושי באופן שונה, היינו למרות הכול אחיות ושותפות לתופת. גם אם מתוך חמלה טהורה בלבד – אנסה עד כמה שאוכל לעזור לה.

ככל שאני מסוגלת לזכור מילדותנו המשותפת, תמיד גרמה לי להרגיש שאני מטרד בשבילה. מאז פרוץ המלחמה, וכשנמסרת לי לפולנים ואני בת תשע, לא יצא לנו להיות יחד תקופות ארוכות. במחנה בסטרחרוביצה היא יצאה לעבודה, ואילו אני הייתי רוב הזמן לבד, או עם אמא. באושוויץ היה מצב די דומה. אמא ואני היינו בחלק אחר של הבלוק ואילו היא הייתה עם הצעירות שיצאו לעבודה. לאחר מכן הועברתי ל"בלוק הילדים" ובקושי ראיתי

אותה. וכן, בקטע מסוים של צעדת המוות היא ועוד אסירות אחרות, גררו אותי ואת אמא זמן מסוים בעגלה שהשיגה ציפורה, כמה זמן? שעה, שלוש, עשר? אין לי מושג, ומה אחר כך? ברבנסבריק, לאחר שהיינו יחד מספר ימים, שוב מפרידים בינינו. היא עוברת לטרנספורט עם צעירות אחרות, ואילו אמא ואני מגיעות למחנה רכלין.

לאחר המלחמה, בגיל שתים-עשרה, אירע עוד מפגש מרגש וטראומטי בסטררוביצה ואחר כך נפגשנו שוב בעיר הגדולה לודז'. שם כל כך נפגעי מונה, שברחתי לה ולאמא למשך יממה שלמה – סיפור שאולי עוד אגיע אליו. מלודז' אנחנו מגיעות לברגן-בלזן שבגרמניה ושם היא נפרדת מאתנו ומצטרפת ל"קיבוץ" בפרנקפורט. מלבד ביקור של כשבועיים באותו קיבוץ, בו הקדישו לי תשומת לב חברים מהקיבוץ (אך לא היא), שוב עוברות כשנתיים עד שאנחנו נפגשות שוב. צפורה הייתה גם במחנה המעצר של הבריטים בקפריסין ועלתה לארץ ב-1946, כשנה לפני שאמא ואני עלינו.

זכורה לי תקרית בלתי נשכחת מאותם ימים ראשונים בארץ. באתי לבקר אותה בבית החלוצות ברחוב יל"ג שבהדר הכרמל. משום מה פורץ בינינו ריב כל כך סוער, שממנו אני רק זוכרת את עצמי בורחת בבכי, ללא פרוטה, רצה דרך כל העיר התחתית שהייתה אז ברובה ערבית עד לבית העולים בבת גלים. הייתי אז בת ארבע-עשרה ורק כמה ימים בארץ. איך בכלל הצלחתי למצוא את הדרך? אחר כך אני בבן-שמן. במלחמת העצמאות בן-שמן נצורה ואני אפילו לא זוכה לקחת חלק בחתונה שלה. ושוב, באותם מפגשים קצרים, כשאמא ואני גרנו ברחוב בית"ר, כמעט תמיד ללא הגזמה, היו ריבים ו"פיצוצים". מתי בכלל הרגשתי אותה כאחות?

21.5.2010 הולידיי אין טבריה

זה היום השביעי שאני במלון ונותרו לי עוד שלושה ימים ליהנות מחופשת הפיצויים "הגרמנית" הזאת. היה לי זמן למכביר לשבת

ולכתוב, אך משום מה הדחף – הצורך הדוחק להמשיך ולספר את הסיפור שלי – פשוט עזב אותי. אני מרגישה כובד, פסיביות והנאה מבטלה מוחלטת. מעבר לצעדת הבוקר שאליה אני מוציאה את עצמי בחמש בבוקר לחמישים דקות בטיילת, אני בעיקר קוראת את האוטוביוגרפיה המרתקת של אובמה, אוכלת ונחה. ייתכן והייתי זקוקה למנוחה הזאת לאחר שנה עמוסה בכל מיני אירועים תובעניים ויוזמות שונות שקשה היה להימנע מהם. ואולי זו פשוט הזיקנה? משהו שמשתלט עליך ומונע ממך כל יוזמה ורצון להתאמץ? המחשבות, המחשבות... גילאים מופלגים – כמעט דינזואוריים!

העולם שלנו הולך ומצטמצם בכל המובנים, אנחנו מתכנסים יותר ויותר לתוך עצמנו, לבית הנוח ולשגרה שנבנתה עם השנים. לומדים להסתפק במה שיש ואסירי תודה אם זוכים לאיזו חוויה שיש בה סיפוק והנאה כמו סרט טוב, שיחה מלב אל לב, אוכל טעים כלשהו, ספר טוב, מנוחה וכדומה.

אני לא יכולה להימנע מלשאול את עצמי, אז זהו זה? במקרה הטוב כך זה יימשך? או אף גרוע מזה, באותן שנים ספורות שעוד נותרו לנו? ואין כל כך עם מי לדבר, את מי לשתף, המעגל הולך ונסגר, המשפחה והחברים מזדקנים גם הם, כל אחד מהם מטופל בבעיות לא קלות משלנו, והם לא זקוקים ל"קטורים" נוספים. והילדים? הם נפלאים ואני מאד אוהבת אותם, את כל אחד מהם כפי שהוא, אבל גם הם טרודים ומטופלים בבעיות משל עצמם, כפי שאנו היינו בגילם. גם הם עושים את מלחמות הקיום וההישרדות שלהם, ואני מאד גאה בהם! לכן גם אין לי כל רצון להוסיף עוד על הקשיים שלהם. אינני יודעת איך גלשתי למין כתיבה שכזאת. כשהתיישבתי לכתוב, חשבתי שהכיוון יהיה אחר לגמרי.

17.6.2010 שעה "גנובה" בבית

כמעט בחשאי, בלי להתכוון ובלי להרגיש בכך, מצאתי עצמי בתוך שגרה יומית אפורה של "מחכים לגודו". הציפיות למשהו משמעותי בחיי – לשינוי כלשהו – נגוזו. היוזמות, תופעה

שהופכת להיות יותר ויותר נדירה, הן בעיקר בתחום המשפחתי; כל שבועיים מגיע אסי עם כלתי החמודה אורית ועם נכדותי, אור בת החמש ומאיה – "כבר" בת חודשיים וחצי, שתיהן מקסימות ונפלאות בעיניי. מצטרפת גם נורית עם נספחיה ולעתים גם דפי, כך שעם כל הסיפוק וההנאה שאני שואבת מחברתם, האירוח לפעמים מתיש. בגילי המופלג זה כבר לא קל.

רוב ימי השבוע מתאפיינים בשגרה החוזרת על עצמה, כל יומיים אני אוספת את כל כוח הרצון ואת גופי היגע ובחמש ושלושים בבוקר יוצאת לצעדה של כשעה. השנה מצטרפת אלי גם חברתי יעל שעברה לגור קרוב אלינו. תוך כדי הצעדה אנו משוחחות על דא והא, כמו ספרים, סרטים, וכמובן פוליטיקה – נושא שהוא תמיד "חם" בארצנו ובלתי נדלה. נושא אחר, שגם הוא חוזר בכל צעדה, הם בעלינו "הלא צעירים" שהפכו להיות תלויים בנו, ועד כמה ההתמודדות עם בעיותיהם אינה פשוטה, שלא לדבר על כך שגם אנו כבר לא "פרגיות" צעירות, וגם לנו חולשות ומחוסים ומשעמם לדבר על כך.

בשנים האחרונות התהוותה שגרה יומיומית: אני מכינה סלט ירקות טרי לארוחת בוקר, ועם הארוחה אנו קוראים את העיתון ומעייפים את העיניים. לכך מתלווה האשליה שאם אנו מעודכנים במה שקורה – יש לנו חלק בעשייה, שאנו מעורבים באופן פעיל כלשהו במה שקורה סביבנו.

קרן האור שפורצת ומפזזת לתוך הבית, זו נורית בתנו שקופצת לביקור קצר עם כלבה מושו (שתמיד אני שומרת לו איזה מטעם), שותה אתנו קפה, לרוב מצליחה לגמוע רק כמחצית הספל, תמיד ממחרת, תמיד בלחץ, אך תמיד מעניינת ומאתגרת, ומצליחה לנער במעט את חיינו המשמימים.

פעם בשבועיים באה עיישה לנקות את הבית. גם שרה שעובדת אצלנו כבר כעשרים וחמש שנים באה פעם בשבועיים, אבל במקום לנקות – מה שנהגה לעשות עד לפני כשנה – היא מבשלת. שרה בת השבעים ושתיים, למרות גילה המתקדם, עובדת בזריזות ויש לה הספק מעורר הערצה. עליי זה מאד מקל, כי המטבח מעולם לא היה המקום האהוב עליי. ויש את תחזוקת הבית

הרגילה, לכבס, להשקות את הצמחייה במרפסת ולצדי הבית, רחיצת הכלים, ניקיונות כאלה ואחרים וכמובן "התחזוקה העצמית"; בוקר וערב חובה למשווח את הקרמים שאמנם לא מחזירים לי את נעוריי, אך כנראה בכל זאת מונעים התמוטטות מהירה יותר... רק של העור כמובן.

מעבר לאלה אני קוראת – בלי ספר הרי חיי בכלל לא יהיו חיים, הולכת לסינמטק ומשתדלת גם לגרור אתי את בן הזוג. אם הסרט מוצא חן בעיניו, אני זוכה לשבחים, ואם לא – באות טענות ותלונות, והאיום שיותר הוא כבר לא יבוא, כי גם ככה קשה לו ללכת, וזאת למרות שאני תמיד מורידה אותו כמה שאפשר קרוב יותר לסינמטק, כך שלא יצטרך ללכת יותר מכמה מטרים. וישנן גם המחשבות על הסוף המתקרב...

* * *

ללא ידיעתי, ציפורה אחותי העבירה את אמי מדירתה לבית האבות "מרגש" בהדר, ולאחר מכן ל"מעון הרופא", בית אבות ברמה טובה בהרבה בנוה-שאנן. אמא היתה אז כבר בת למעלה מתשעים. כשהגעתי ל"מעון הרופא", מצאתי אותה בחדר מרווח למדי, אך ללא מרפסת, תריסי חלונות מוגפים ולא ניתנים להזזה, והיא כמעט תמיד – במיטה. בהגיעי, נהגתי לעזור לה לקום מהמיטה, מלבישה ומסרקת, ולאחר מכן מובילה אותה ללובי קטן בו היינו יושבות. כשהיינו יושבות כך בלובי, הייתי מנסה לשוחח אתה – אך זה לא כל כך צלח. הקשר הרגשי בינינו הלך והתנתק. הראייה של אמא מאוד התדרדרה, היו לה קשיי בליעה והיא בקושי אכלה. בסבלנות רבה הייתי משדלת אותה לשתות עם כפית את ה"אנשור" – נוזל המכיל את כול אבות המזון שהייתי קונה עבורה, ולפעמים מערבת בחלב וחלמון. היה חשש שאם לא תשתה מספיק, היא תתייבש.

הביקורים אצל אמא נמשכו כרגיל – פעמיים בשבוע לפחות, ולפעמים אף יותר. בינתיים הועברה מאגף התשושים לאגף הסיעודיים. היא כבר כמעט לא ראתה וגרוע מזה, הפסיקה לאכול כל מוצק וגם בקושי שתתה נוזלים.

בימים יפים, ניסיתי להוליך אותה קצת הלוך ושוב בחצר

הקטנה, שלא תהיה רק מרותקת לכיסא. לפעמים דיברתי אתה באידיש, אבל היא כבר לא כל כך זיהתה אותי. לשאלה: "מי אני?" הייתה אמנם עונה "טובה", אך כששאלתי: "מי זו טובה?" הייתה עונה שאני אמא שלה. כבר הייתה די מדורדרת מנטלית, אבל פיזית, הגוף שלה – יחסית לגיל תשעים ושמונה – היה חסון למדי. כך עברו להם ימים ושבועות, כשלאחר כל ביקור חזרתי הביתה מדוכאת עד עפר.

באחד הימים, אינני זוכרת כבר איך, הגיעה אליי הידיעה כי הדירה של אמא נמכרה. יודעי דבר אמרו לי כי מבחינה חוקית או אחרת, אסור היה למכור את הדירה כל עוד אמא בחיים. אך לאור מה שקרה בין אחותי לבני עד אז, זו כבר לא הייתה הפתעה ועד כמה שזכור לי, לא עשיתי מזה עניין. התנהגות מסוג זה מצדה של אחותי כבר הייתה בגדר הצפוי, אך מה שבא בהמשך, כבר לא היה כל כך צפוי.

לפתע, אמרו לי שאחותי מאד חולה, היא יושבת בכיסא גלגלים ופסקה לגמרי לבקר את אמא. המטפלות אמרו לי שרק בנה, מגיע לפעמים בערב ונשאר קצת לידה.

באותם חודשים בהם ציפורה נעדרה, דיברתי עם ד"ר פילר, מנהל המוסד אז, וביקשתי שאם מצבה של אמא יתדרדר, שלא תובא לבית החולים, אלא תמות במוסד. והוא אכן הבטיח לי זאת. אולם יום אחד טלפנו אלי וביקשו שאקח דחוף את אמא לבית חולים. הגעתי ל"מעון הרופא", ואמא נראתה לי די בסדר, אך האחות עמדה על כך שיש לה נפיחות מסוכנת ברגל. הם לא יכולים לטפל בכך וחייבים לקחת אותה לבית חולים. לאור ההיכרות והניסיון שהיו לי עם בתי חולים, הרעיון להביא אותה לאשפוז לא קסם לי. אך האחות האחראית עמדה על כך ואיימה שהם מורידים כל אחריות. מה גם שטלפנו לאחותי והיא בדעה אחת איתם. נכנעתי ללחץ. הוזמן אמבולנס ולקחתי את אמא למיון בבית חולים כרמל. שם הוחלט לאשפז אותה בפנימית ב'. רק אז הרשיתי לעצמי לנסוע הביתה לאכול ולנוח מעט. כשחזרתי כעבור שעתיים – שלוש למחלקה, אמא כבר לא נשמה טוב. הייתה לה מין נשימה מחרחרת. שמתי לב שהנשימה נהיית גרועה משעה

לשעה, ולמרות שהפעלתי לחץ לקרוא לרופא, לא כל כך הצלחתי. המחלקה הייתה בתורנות מיון והעובדה שאמא בת תשעים ושמונה, ושיש צעירים ממנה בהרבה הזקוקים לרופא, לא קידמה את העזרה שנדרשה, אם בכלל עוד אפשר היה לעזור לה. בשלב כלשהו, אינני זוכרת אם זה היה עוד באותו יום, או למחרת, אמא נכנסה לתרדמת. החלטתי לקחת אחות פרטית שתהיה אתה בלילות, ואילו אני ישבתי לידה רוב שעות היום. מצבה הלך והחמיר, היא חרחרה ונשמה כמו בהתקף אסתמטי קשה, וזה היה די מחריד. המקסימום שיכולתי לעשות למענה, היה לנגב לה את המצח ולהרטיב את השפתיים. היא כבר הייתה מחוברת להזנה מלאכותית ולחמצן. המסכנה התייסרה כך כשבוע, ואני יושבת לידה, ולא יכולה להושיע. את רוב הזמן העברתי ליד מיטתה בקריאת ספרה של רות בונדי "שברים שלמים".

ואז, באחד הבקרים הופיעה לפתע אחותי, על רגליה (ולא בכיסא גלגלים) ונראתה טוב למדי. היא הסתכלה על אמא, נתנה לה נשיקה, העיפה בי מבט והלכה לה.

גסיסתה של אמא נמשכה כשבוע, והיה מאד קשה לראות אותה מתייסרת. התייעצתי עם סגן מנהל המחלקה, רופא שהתנהג עדיין כרופא ולא רבובט, היחיד שעוד היה ניגש למיטה של אמא, מרים את השמיכה, מתייחס אליה ובודק אותה. בשלב כלשהו הוא החליט שאולי כדאי לעשות לה צילום ראש. ואז בא סניטר, לקח את אמא עם המיטה ויחד ירדנו במעלית למכון הרנטגן. חיכינו ליד הרנטגן, וכשכבר עמדה להיכנס פנימה, העפתי בה מבט וראיתי שלפתע הוקל לה עם הנשימה. ואז, היא הוציאה איזו נשיפונת קלה, כעין גניחה, ויותר היא כבר לא נשמה. כך תמו חייה.

אמא נפטרה ב- 10.10.97. מבחינתה, זו הייתה ללא ספק הקלה, העיניו תם. אצלי הרגשות היו מעורבים ומבולבלים. מצד אחד שמחתי למענה שהסבל תם, אך מצד שני היו בי רגשות אשם שאולי יכולתי לעשות יותר. לא הואילו לאחר מכן דברי המנחמים החכמים, שגיל תשעים ושמונה זה גיל מאד מכובד, וכל הכבוד שסחבה כל כך הרבה שנים, שעשיתי את מה שיכולתי. למרות הכול הרגשתי איזה פספוס, ריקנות, האומנם עשיתי את כל האפשר?

הייתה כמובן לוויה וכל הסידורים הפורמליים עם הרבנות ביחס לקבורה. היו אפילו גישושים אצל אחותי לשיתוף פעולה – אך הקרח בינינו לא נשבר. המטען הרגשי היה כבד מדי. זה סוף הסיפור אודות אמא ואחותי בשנים האחרונות לחייה של אמא.

מאז שאמא הועברה למוסד, מעולם, עד לרגע זה, לא חזרתי לדירה שלה ברחוב נתיב חן. מכל מה שהיה בדירה, לא לקחתי לעצמי דבר, ולו הזעיר ביותר. פשוט לא חזרתי לשם, זה היה למעלה מכוחותיי.

14.7.2011

חלפה שנה תמימה מאז שכתבתי.

הימים עוברים והחיים חולפים. מה כבר אפשר לעשות בגיל 77? כלאורה הרבה מאד, תמיד מובאות הדוגמאות של שמעון פרס והישגיו ועוד חריגים כמוהו, כמו המדענית היהודייה איטלקייה שקיבלה נובל. היום היא בת מאה ועדיין עובדת ופעילה, ויש עוד כמוה. אך מה עושה אדם ממוצע בגיל זה? אחיינית הפסיכיאטרית מנדנדת לי כבר חודשים שכדאי לי להתחיל לקחת איזו תרופת פלאים בשם "ציפרלקס" שלדבריה תשנה את כל עולמי. בסופו של דבר השתכנעתי, ומזה שבוע אני לוקחת חצי כדור לפני השינה. אינני מרגישה שינוי דרמטי בשלב זה, צריך כנראה להגדיל את המינון ואז אולי... העולם יתחיל להיראות ורוד יותר.

ללא קשר ל"ציפרלקס" אני מרגישה צורך לתאר חלק מאותם אירועים שנראים לי חשובים, וגם השפיעו וריגשו אותי לא מעט בעת האחרונה.

לפני מחצית השנה בדיוק, ב-13.1.2011, ציפורה אחותי הלכה לעולמה. כפי שלא ידעה איך לחיות, כך גם לא ידעה איך למות – הייתה לה גסיסה ממושכת וכואבת, וקשה היה לילדיה וגם לי, לחזות בה באותם שבועות אחרונים. היה די ברור שהפעם היא רוצה למות "על אמת". היא הפסיקה לשתף פעולה, שקעה לתוך עצמה ולתוך החידלון. הציק לי שלא הצלחתי – אפילו בסוף חייה – לתקשר אתה ולפייס אותה. קיוויתי שתצליח להיפרד מהעולם

הזה – כמו שנגזר בסופו של דבר על כולנו – עם פחות כעס, מרירות ושנאה על מה ש"עוללו" לה, בעיקר אלה הקרובים לה ביותר, ובעצם, בעיקר על מה שהיא עוללה לעצמה. מן הראוי היה שתפרד מאתנו ביתר השלמה עם מה שנגזר.

כמה מצער שכך מסתיימים חיים. אם יש בי תפילה, הרי היא, כי לאחר מותי אשאיר אחריי עולם מעט טוב יותר, לפחות באותו עולם משפחתי קטן שיצרתי עם בן זוגי. שלא יהיו כעסים, לא קנאות, לא מרירות ואזכר כמי שניסתה בכול כוחה, לאחר שקצת החכימה עם השנים, לא להזיק ורק לתקן את מה שאפשר. כך בכל אופן הייתי רוצה להיפרד מן העולם כשיבוא יומי. אין בי שום חרטות, כדברי השיר ששרה אותו נפלא כל כך אדית פיאף, ואם יש בי צער, אז רק על כי לא השכלתי להיות אמא טובה יותר. כל השאר הן שטויות, "הבל הבלים" כדברי קהלת.

5.8.2011 הולידיי אין טבריה

עם כדורי הציפרלקס או בלעדיהם, העובדות הן אותן עובדות; הגיל מתקדם בטור אריתמטי, עוד מעט יבוא שבעים ושמונה ואחריו שבעים ותשע, ואיתו הקשיים רק ילכו ויתגברו, היכולות להנאות כלשהן ילכו ויתמעטו. למען הסדר הטוב ועשיית דין צדק לציפרלקס – לקחתי את הכדור כמה חודשים טובים. העולם לא הפך לוורוד, הכדור רק טמטם אותי לגמרי, הפכתי לאפטית מוחלטת. נתי, האחייין שלי, כינה יפה את הכדור – "כדור לא אכפת לי". מי שהרוויח מכל העניין היה אישי היקר, שכל מה שאמר או עשה, כבר לא הרגזי אותי. רק רציתי לישון וגם ישנתי בלי סוף. בשלב כלשהו החלטתי שדי – אני מעדיפה לחזור ולהרגיש משהו מדי פעם, גם אם זה לרוב כואב ומעצבן, מאשר לחיות בטמטום. איכשהו זו לא הייתי אני – ועד כאן סיפור הציפרלקס.

כשבועיים לאחר מות אחותי ציפורה, נפטרה גם בקי חברתי הטובה – בקי העניינית והמעשית שבערוב ימיה החליטה לעקור מדירתה בחיפה ולעבור לבית מוגן בתל אביב, קרוב לבנה אלון. כעבור כשלושה חודשים נפרדה מאתנו גם בלהה – שוב לווייה, ושוב פגישה עם המוות. שתיהן – בקי ובלהה – היו חלק מנעורינו;

יחד גידלנו את הילדים, חלקנו טיולים משותפים, פיקניקים, מסיבות, הליכות משותפות לים, למסעדות, היינו "האחת בתוך הסיר של השנייה". אלה היו שנות ה-60 וה-70 האופטימיות, כשהמוות היה מושג מעורפל ורחוק הנוגע רק לזקנים באמת, אך ודאי שלא לנו. לקחנו חלק בגירושיה של בקי מאלכס כשהיו עדיין בשנות הארבעים שלהם, ולפני כארבע שנים התחלנו לעקוב בדאגה אחר מחלתו של ויקי, בעלה של בלהה, עד מותו לפני כשנתיים. המעגל סביבנו הולך ונהיה דליל.

לאחרונה החיכוכים ביני לבין יוסף נובעים בעיקר ממגבלות הגיל – לא כל כך שומעים, לא כל כך רואים, התיפקוד מאד קשה, וזה די מדכא. אם עובר יום, ואין בו יותר מדי חיכוכים ואי הבנות בינינו, הרי שזכיתי. אני מאד משתדלת לגלות אורך רוח, להיות סבלנית כמה שאפשר, לא להתרגז, לא להגיב או לפעמים להגיב בהומור. אך לא תמיד זה ניתן, ואז יש "פיצוץ" קטן או יותר גדול, שמעכירים את האווירה. ובכל זאת... יש רגעים לא מעטים גם של הנאות, למשל כששום דבר לא כואב, לא מטריד ולא מלחיץ, כשאפשר לטייל ולצעוד על שתי הרגליים (זה לגמרי לא מובן מאליו, כשרואים את הזקנים בגילי וסביבי, שהם שברי כלי מעוררי חמלה), לשמוע את ציוץ הציפורים, לשאוף את האוויר הצח בשעות הבוקר, להרגיש שאת עדיין חיה. ויש גם לא מעט הנאות רוח, כמו לשקוע בספר טוב, ואפילו סתם לתת למחשבות לשוטט ללא מעצור. נכון אלה תנאי מותרות של להיות בחופשה, אבל גם בבית יש רגעים, ולפעמים גם שעות של חסד שאני "גונבת" לעצמי, ומצליחה ליהנות.

והנה, אני שוב ב'הולידיי אין' עם המחשבה שאינה פוסקת מלנקר ולהטריד, שהפעם אני חייבת להתיישב ולהמשיך לכתוב. ולמה אני חייבת בעצם? מה הדבר הכפייתי הזה שאינו מאפשר לי ליהנות ממה שאני אוהבת כאן, המנוחה, הצעדה ובעיקר הקריאה – לשקוע לתוך עולם אחר ושונה, שמצליח לנתק אותי משבעים ושמונה שנותיי, ומאפשר לי להפליג לאי שם.

אינני יודעת מה מנקר בי, אני רק יודעת שקשה לכתוב. כל כך קל לחשוב ולדבר עם עצמך, אך כשצריך לארגן את כל זה לאיזה תוכן

קוהרנטי, המחשבות פורחות ועפות ואינן נשמעות ליד שרוצה לקבע אותן על הנייר.

4.9.2011

כל כך משתדלת לא לשקוע, לשמור על אופטימיות, אבל לעיתים אני חשה כי הדו-שיח עם בן זוגי גורר אותי מטה. וגם הראי, מיום ליום פחות נדיב. במראה של מעלית אני רואה לפניי פתאום אישה זקנה. אמנם בריאה ובמצב טוב – כך אישר אפילו הרופא מטעם הגרמנים שבדק אותי כאן אתמול – אבל, מה צופן המחר כשהיום כבר די קשה?

בן הזוג לא שומע טוב, לא תמיד קולט משמעויות, רואה פחות ופחות, מתקשה לזוז. קשה לו מאד עם עצמו. הוא אמנם מתעקש, ומנסה לשמר את תחושת הפטרונות כלפיי, וזאת, כשכבר מזמן קשה לסמוך על עזרתו. היום הוא מתקשה, ומחר כבר לא יוכל. וזה לא רק זה; אם מפני שהוא לא שומע, או מסיבות אחרות של ההיסטוריה המשותפת בינינו, על כל שיחת טלפון אני חייבת למסור דיווח בליווי הסבר עם מי דיברתי ועל מה, ובסופו של דבר אני משום מה מרגישה אשמה ומתנצלת. לפעמים המשחק הזה עולה לי על העצבים, אני מאבדת את הסבלנות, כועסת, מנתקת מגע, ואז שואלת את עצמי "מה הטעם בסוג יחסים שכאלה?" ובכלל, האם שווה לי למשוך כך את הזמן? הראייה מציקה לי, ועוד דברים שבאים עם הזיקנה, תלוי בשעות היום. יש שעות בוקר שאני מרגישה ממש טוב ובדרך כלל, אחר הצהריים, המצב מתחיל להתדרדר. אמנם לא נורא, אבל נהיה קשה מיום ליום. ההנאות, לא רק שפוחתות, מפסיקים לחוש, נאטמים ומאבדים עניין. כבר אין בי יותר שום ציפיות.

אני יושבת לכתוב ומגלה להפתעתי שעבר כחודש מאז שכתבתי פעם אחרונה. מסתבר שהיומיום, השגרה, "התחזוקה" העצמית, וה"תחזוקה" הזוגית, איכשהו ניתקו אותי מהכתיבה, או אולי פשוט היה לי קשה לחזור לכאן. בינתיים אני כבר אחרי ביקור נוסף בפולין, הפעם עם דפי, לאחר ראש השנה והפיקניק שערכנו ביערות הכרמל עם כל המשפחה, ליל הסדר אצל דפי שהיה מאוד

יפה, בר המצווה של סתוי נכדי ועוד אירועים משפחתיים נוספים שלא כאן המקום לדבר עליהם.
מה שדוחק בי יותר, הוא הכורח לחזור לעבר הרחוק, לימים שלאחר השחרור ולהשלים את המטלה שלקחתי על עצמי.

* * *

חזרה לשם.

באחד הבקרים, הגיעה לביתה של הגרמנייה הזקנה בו שהינו שרה, אותה אישה צולעת שכבר הכרנו מקודם. שרה שידעה רוסית סיפרה בהתרגשות שמצאה חייל רוסי נוהג במשאית, והוא הסכים לקחת אותנו לפולין. ללא היסוס, אמא ואני עוזבות את ביתה הנוח והמוגן של הגרמנייה הטובה ומצטרפות לשרה. השכם בבוקר למחרת, עלינו מאושרות ומלאות תקווה למשאית. נסענו כל היום, ולפנות ערב הגענו לעיירה בשם מירוב (Mirrow). חנינו לצד אחד הבתים, נכנסנו פנימה, קיבלנו אוכל ושכבנו לישון במטרה להמשיך למחרת. בלילה שמעתי את הנהג הרוסי חוזר וקורא לשרה: "אידי סודה" (בואי הנה)! בהיותי במחנה רכלין למדתי מעט רוסית מהאסירות הרוסיות שהיו אתנו בצריף, ולכן הבנתי, או שאולי ניחשתי, מה הוא רוצה משרה. היות ושרה לא נענתה להפצרותיו, החייל בתסכולו ובכעסו הרב, קם לו באמצע הלילה, התניע את המשאית ונסע. אותנו הוא השאיר לאנחות במקום שלא היה לנו צל של מושג היכן הוא. בבוקר ניסינו לעצור משאיות רוסיות אחרות בדרכן לפולין, אך הן לא עצרו לנו. עמדנו כך יום תמים ללא שום תוצאות. עבר עוד יום ועלה בדעתנו שאולי כדאי ללכת לתחנת הרכבת של העיירה.

יצאנו לכביש בכיוון תחנת הרכבת. באותו כביש נסחבנו עם עוד מאות אסירים משוחררים, חלקם עם עגלות ללא סוס עליהן מונחים המיטלטלים שלהם. אחרים סוחבים את החבילות על הגב, מדברים בליל של שפות, וכולם כנראה מנסים להגיע לתחנת הרכבת הקרובה. בדרך פגשנו קבוצה של אסירים דוברי הונגרית. הצטרפנו אליהם ויחד צעדנו לתחנה. שם סיפרו לנו גרמנים מקומיים שבחודש האחרון הרכבת עברה רק פעמיים והייתה

עמוסה עד אפס מקום באסירים. אמא ואני פלשנו לאיזה בית גדול באזור תחנת הרכבת. היה בו אי-סדר, וגם תחושה שהדיירים אך זה יצאו ויחזרו כל רגע. היה קולב כובעים בחדר הכניסה ועליו כובע של מפקח רכבות. לקחנו כמה דברים, אך לא נשארנו בדירה.

פליטים רבים פלשו כמונו לבתים שונטשו על ידי התושבים המקומיים, בעיקר באזור תחנת הרכבת בחיפוש נואש אחר מזון. זו גם הייתה הבעיה שלנו. שוב נאלצתי לחזר בפתחי הבתים אחר גרמנים טובי לב ולבקש אוכל. כמעט תמיד הדלת נשארה נעולה, אך מדי פעם נכמרו רחמיהם עליי, וקיבלתי פה ושם מעט אוכל שהספיק בקושי לי ולאמי.

כשרקמתי חלומות שחרור בהיותי במחנות, ראיתי בדמיוני אנשים היוצאים לקראתי, מחבקים ומנשקים, ומציעים לי מכל הטוב שבעולם, אך המציאות הייתה היפוכו הגמור של החלום. איזו אכזבה קשה זו הייתה!

ברציף תחנת הרכבת התקהלו מאות ואולי אף יותר אסירים משוחררים, חלקם יושבים, אחרים שוכבים, מדברים בשפות שונות שאותן לא הבנתי, וכולם מחכים לאיזו רכבת שתגאל אותם משם ותביא אותם כמה שיותר קרוב לביתם. אבל אין רכבת. כשאנחנו שואלות מתי נראתה רכבת בפעם האחרונה בתחנה, עונים לנו שלפני יומיים. אומרים שהיא תחזור.

עברו כנראה עוד מספר ימים ולפתע שמעתי רעש של קטר. רצתי להודיע לכולם ואכן הופיעה רכבת נהוגה בידי נהג קטר רוסי שהגיע מהכיוון ההפוך לזה שרצינו. הוא עצר בתחנה ואמר לכל האסירים שהיו שם כי בדרך חזרה, יאסוף אותנו בדרכו לפולין. חיכינו מספר שעות. הרכבת באמת חזרה כשהיא עמוסה באסירים משוחררים. בהגיענו לעיר בשם פירסטנברג הורו לנו לרדת מהרכבת כי זו לא תוכל להמשיך בדרכה – פסי הרכבת לפולין הרוסים, ואין אפשרות להתקדם. תחנת הרכבת של פירסטנברג וסביבתה היו מוצפים אסירים ואסירות יוצאי מחנות, בודדים ובקבוצות, מוזנחים, מורעבים ומטרה אחת לפנייהם – להגיע הביתה, בין אם זו פולין, הונגריה, צ'כיה או ארצות אחרות.

פתאום שוב הגיעה בריצה אותה מכרה שלנו שרה, ובישרה לנו בקוצר נשימה: "רכבת משא חונה בתחנה על פסים אחרים, והיא בדרכה לפולין!" רצנו כל עוד נפשנו בנו לכיוון בו חנתה אותה רכבת, טיפסנו ועלינו על קרונות פתוחים – משטחים עמוסים בפסי רכבת. היינו מלאות תקווה שהפעם אנו בדרך הביתה, לפולין. עלינו והתמקמנו על אחד המשטחים והמתנו. כעבור מספר שעות הרכבת באמת זזה. נפרדתי מהעיר פירסטנברג והפעם בביטחון כמעט מוחלט שאני בדרך הביתה.

5.12.2011

אני עוצמת את עיניי ובאיחור של 66 שנים מנסה להיזכר באותה נסיעה לסטררוביצה.

המשא של פסי הרכבת על הפלטפורמות היה כנראה מאוד כבד והקטר בקושי סחב. אני זוכרת את הרכבת מזדחלת עם המון עצירות בדרך. לפעמים, כשהרכבת הייתה עוצרת הייתי קופצת מהרכבת, ומנסה להבעיר אש בין כמה אבנים. כשהצלחתי, הייתי שמה סיר עם מים על המדורה הקטנה, ומבשלת בו כמה תפוחי אדמה. מאיפה היה לנו סיר? כנראה סחבנו מאחת הדירות שפלשנו אליהן.

זכור לי אירוע שבו הרכבת התחילה לזוז, ואני רצה במקביל לה עם הסיר הרוותח, מושיטה את הסיר לאמא, ולאחר מכן מצליחה לקפוץ לרכבת. נסיעתנו הייתה מייגעת ורצופת תלאות. הקטר לא משך, ובעליות הרכבת הייתה נעצרת לעתים תכופות. בכל עצירה כזאת, על מנת להוריד משקל מהרכבת, או מסיבה אחרת, נהג הקטר היה פוקד על כל האסירים שגדשו את הפלטפורמות לרדת. באחת העצירות האלה הוא לא אפשר להם לעלות שוב, ורק לקבוצה קטנה של אסירים, ביניהם אמא, אני ושרה, הוא הרשה להמשיך בנסיעה. כל האחרים הושארו לצדי הדרך.

הנסיעה ארכה ימים ארוכים. בכל פעם שהגענו לתחנת רכבת כלשהי, קפצתי למטה לחפש מים. לפעמים גם הצלחתי להבעיר

את המדורה הקטנה, ולבשל קצת מתפוחי האדמה שנתנו לנו בדרך אסירים רוסים. קרה לא מעט פעמים שירדו עלינו גשמים ובאחד הימים ירד גשם במשך כל היום ופסק רק בערב. היינו רטובות עד העצם, אך זה היה כבר אביב והיינו בדרך הביתה.

כך, לאחר הרפתקאות שונות ומשונות, הגענו לעיר טורון בגבול פולין-גרמניה. כששמעתי את השפה הפולנית סביבי מאוד התרגשתי ושמחתי, אלא שהשמחה לא ארכה. למרבה הצער, אכזבתי מפולין הייתה אף גרועה מאכזבתי מהשחרור, לו כל כך ייחלתי.

פליטים רבים הסתובבו ברחובות העיר טורון. לפתע ניגש אל אמא איש במדים ושאל אותה רק מילה אחת: "עמך?" הוא ניחש שאנחנו יהודיות, ואז נתן לאמא קצת לחם. אני חושבת שנתן גם כמה זלוטי – זה כנראה היה חייל יהודי בצבא הרוסי. ראיתי גם עגלת גלידה! לא האמנתי למראה עיניי, אך היה לי ברור שאין לנו כסף לגלידה. בטורון גיליתי שקיים דבר הנקרא כסף, ובלעדי נשארים רעבים.

בטורון הצלחנו שוב לעלות על רכבת עמוסת נוסעים, שנסעה בכיוון עירנו וייז'בניק – סטרחוביצה. הרכבת הייתה כה עמוסה שאנשים נתלו בצדי הקרונות ואף ישבו על הגגות. אך כל הזוועה הזאת הייתה אמורה להסתיים בקרוב, כי הרי היינו בדרך הביתה – שם הכול יחזור להיות כפי שהיה. אפילו אם אבא כבר לא אתנו, לפחות יש סיכוי שנמצא את אחותי.

הרכבת הייתה נורא דחוסה, אך כבר עברנו נורא מכך. מה שהפחיד אותי יותר היו השיחות בין היהודים שנסעו איתנו ברכבת וסיפרו על האווירה האנטישמית בפולין. שמעתי אותם מספרים כי זורקים יהודים מהרכבות תוך כדי נסיעה, ולכן נלחצתי לאמא. שוב הרגשתי מאוימת.

סוף סוף הגענו לוייז'בניק – סטרחוביצה. ירדנו בתחנה. התחושה הייתה מוזרה. הרגשתי אווירה מאיימת ושנחנו לא רצויים. המבוגרים התלחשו ולא הבנתי מה מתרחש. התחלתי לחשוש. לבית שלנו משום מה לא הלכנו, כי אם לבית אחר בו

התאכסנה קבוצה של יהודים.

ברגע זה, תוך כדי כתיבה במרחק של 66 שנים משם, אני מתמלאת זעם וחמלה. עוד לא בת שנים-עשרה, לאחר כל התופת שהייתה מנת חלקי עד אז, ועדיין ביטחון קיומי כלשהו רחוק ממני. האווירה הספוגה באנטישמיות, וכל כך מפחידה ומאיימת, מביאה אותנו לבסוף לתחנת הרכבת בסטרחוביצה. עם כל הזיכרונות והתמונות, עדיין רבות התהיות: מי חיכה לנו בתחנת הרכבת? איך הגענו מתחנת הרכבת לאותו בית בו היו יהודים? את מי שאלנו? אולי מישהו מאותם יהודים ספורים שנסעו אתנו לקח אותנו לשם?

במהרה גילינו קבוצת אסירים משוחררים שהגיעו לאחת הדירות בווייז'בניק לפנינו. ביניהם הייתה גם אחותי, אותה לא ראיתי חודשים רבים. החלפנו סיפורים. אחותי סיפרה כי במחנה בו הייתה היו תנאים קשים ביותר, היא חלתה בקדחת ורק בנס החלימה.

בלילה, למחרת הגעתנו לווייז'בניק, הגיע אלינו בריצה אחד היהודים וסיפר בהתרגשות ובהלה רבה, כי קבוצה של פולנים בשם "ארמייה קריובה" (קבוצה לאומנית קנאית), פגעה בקבוצת היהודים שהתמקמה בבניין אחר. הם הרגו ופצעו כמה מהם, ביניהם את בת גילי, שושנה איינסמן, שאת אמה רצחו.¹¹

זה היה הלם נוראי. לאחר שעברנו את שבעת מדורי הגיהנום, לא האמנתי שמישהו עוד יתנכל לנו בצורה כזו. איפה החופש ואיפה הבית? מכל מאות הילדים שהיו בווייז'בניק לפני המלחמה רק ספורים בכלל שרדו. אותה קבוצת יהודים שחזרה "הביתה" לעיירה ווייז'בניק-סטרחוביצה מנתה אולי כעשרים איש, לפני

¹¹ עדויות מאותם ימים מספרות כי בתום המלחמה שבו מעט מן הניצולים לווייז'בניק-סטרחוביצה. במאי 1945 פרצו פולנים אנטישמים חברי "ארמייה קריובה" לביתו של אחד מהם, לייבוש ברודבקר, רצחו אותו וכמה מבני משפחתו והיכו יהודים נוספים. בעקבות אירועים אלה עזבו אחרוני היהודים את המקום ועברו ללודז'. האנטישמיות בתום המלחמה

המלחמה היו בה אלפים!

באותו לילה הסתתרנו באיזו עליית גג, מפחד שהמקומיים ינסו לפגוע גם בנו, אך באמצע הלילה ברחנו לשדה פתוח. עוד לפני עלות השחר כשבחוצץ עדיין אפור, מבוהלים מאד, חטפנו את מעט המיטלטלין והתגנבנו לתחנת הרכבת. אותה תחנת רכבת אליה הגענו רק יום – יומיים קודם לכן.

עלינו לרכבת הראשונה שעברה, ונסענו לעיר הגדולה לודז'.
"שם", אמרו לנו, "יש יהודים רבים ולא יעיצו לפגוע בכם".

7.2.2012

בעבודתי בבית-החולים לא סיפרתי לחברי על עברי, וכך מטבע הדברים, הם גם לא שאלו. ייתכן וזה לא היה כזה סוד גדול, אבל אני מאוד לא אהבתי לדבר על העבר, ונמנעתי מכך במתכוון. יחד עם זאת, כל השנים היה בי צורך להבין איך הדברים קרו, איך יכלו לקרות בכלל. איך הצליחו להשריש בגרמנים את האידיאולוגיה הנאצית בהצלחה כזאת?

בתקופת הלימודים, בשנה הראשונה במסגרת לימודי הפילוסופיה לתואר הראשון, נרשמתי לקורס בנושא השואה באוניברסיטת חיפה אצל פרופסור שצקר (שכבר איננו איתנו), מומחה להיסטוריה של עם ישראל וחוקר השואה והוראתה בישראל, גרמניה ובארצות הברית. תחומי מחקריו היו גם על הנוער היהודי בגרמניה (פרופסור שצקר עצמו – כילד קטן וחמוד – היה באנייה עמוסת פליטים יהודים שהסתובבה בין נמלי

הייתה המשך לאנטישמיות בפולין שלפני פרוץ המלחמה. השנים הארוכות תחת השלטון הנאצי, כשהם חשופים לגזענות הקיצונית, החריפו את אופיה לאלימה יותר. הפולנים אשר קיוו אולי שהיהודים נעלמו מחייהם ולא יופיעו יותר, מתאכזבים לראות שהיהודים שוב בחיים, חוזרים לבתיהם ומתחילים לדרוש את רכושם שכבר נגזל על ידי הפולנים. לפעמים נתקבלו בקלות ואימים ולפעמים גרוע מכך. לאורך התקופה שלאחר המלחמה מתרחשים מאות פוגרומים המתבצעים נגד היהודים בכל פולין. המפורסם ביניהם הוא פוגרום קילצה.

אירופה ולא קיבלה אישור לעגון באף נמל, אך את זאת הוא סיפר לי רק לאחר מספר שנים).

פרופסור שצקר הקדיש סמינריון שלם לנושא: 'תנועות הנוער היהודיות בזמן השואה'. הדילמה המרכזית בה עסק מחקרו, שממנה נובעות מרבית הדילמות האחרות הייתה:

האם השואה הינה אירוע היסטורי ככל אירוע אחר? האם ניתן לדרג את השואה כתהליך היסטורי רציף ולחקרו באמצעות הכלים המקובלים של הדיסציפלינה ההיסטורית, כמסכת עובדות היסטוריות הקשורות נסיבתית באופן רציונאלי, או שמדובר בקסטרופה ייחודית המתרחשת על 'פלנטה אחרת' מחוץ למימד הזמן והמקום ההיסטוריים, גישה התופסת את השואה כמאורע בלתי רציונלי העומד מעבר לנסיבות של זמן, מקום והקשר היסטורי.

קיימת התלבטות בין ההדגשה של הייחודיות והחד-פעמיות של אירועי השואה, אל מול הניסיון לדרג אותה בין מקרים "דומים", ולהשוות אותה לאירועים היסטוריים אחרים (כגון רצח הארמנים, הצוענים, מעשי טבח באפריקה וכיוצא באלו). יש הרואים בכך ניסיון "לגמד" את זוועת השואה וליטול ממנה את ייחודה הנורא ויש הטוענים מנגד, למען הזכות להתייחס לשואה בכלים הכרחיים של ניתוח היסטורי, שכן, כל השוואה היא הכרחית למלאכת ההיסטוריון שמעצם טיבעה מעמידה את הנושאים באופן יחסי זה לזה.

ישבנו בכיתה סטודנטים לא רבים, אולי כחמישה-עשר, ואני כנראה המבוגרת ביניהם. אך לא מעט פעמים, לאור הנושא העוסק בעבר, חזרתי לראות את עצמי כילדה.

באחת משיחותיי עם פרופסור שצקר, סיפרתי לו על היומן שכתבתי בגיל שתיים-עשרה בברגן בלזן, אותו תרגמתי אז לעברית למען ילדיי ואולי גם נכדיי, שידעו משהו מעברה "האפל" של אמא. לאחר ששמע אותי, ביקש בהתרגשות שאקרא מתוך היומן בפני התלמידים, אותם תלמידים שאתם אני יושבת בכיתה כבר סמסטר שלם. קצת היסטורי, אבל לבסוף הסכמתי.

באחד השיעורים של סוף הסמסטר, הקראתי בכתה קטעים מהיומן, ולאור תגובות התלמידים, השיעור היה כנראה מרתק. עם סיומו הם נשארו לשבת על הכיסאות קצת מוכי הלם. אחת התלמידות, אישה בשנות השלושים, ניגשה אליי בבכי עצור ואמרה לי: "תודה על ששיתפת אותנו בחוויות הקשות של עברך, רק עכשיו אני מתחילה להבין את הוריי ששתקו כל השנים ולא רצו לדבר על העבר. עזרת לי מאוד להבין אותם".

קיימות תזות רבות ביחס לדור השני לשואה שילדיי נמנים עליו. נורית שלי, הבכורה, היא זאת שנושאת את הדגל – לוקחת חלק באותו עבר שלי, חוזרת ואומרת שיש לי סיפור לספר, סיפור לא רגיל שכדאי שאספר אותו גם לאחרים.

כעבור זמן, לאחר שכבר סיימתי את הלימודים הפורמליים, פנה אליי שוב פרופסור שצקר וביקש שאקריא מהיומן ואספר מעברי בפני כיתות נוספות. במקביל המשכתי להשתתף בסמינריונים שונים החוקרים את נושא השואה.

במהלך הלימודים כל הנושא החל להיפתח בפניי מחדש. נסיעתי הראשונה לפולין כאשרת עדות התרחשה לאחר שגיסתי רותי, חברת קיבוץ, קראה את היומן שלי. בתה וחתנה היו מורים בתיכון "הר-וגיא" שבגליל העליון, ולאחר שגם הם קראו ביומן, פנו אליי מבית הספר וביקשו שאצטרף לאחת ממשלחות התלמידים הנוסעות לפולין. גם כאן היו לי היסוסים לא מעטים, לא הורגלתי להיחשף, אבל לבסוף נתתי הסכמתי לנסוע.

המשכתי במסעות לפולין עם בתי-ספר שונים מכל הארץ, כאשרת עדות לאותו עבר, שקשה לדמיין כי אי-פעם אכן התרחש.

* * *

27.2.2012

מלודז', אליה ברחנו מסטרחוביצה, מלוויים אותי כמה זיכרונות מוחשיים למדי; חדרון קטנטן ברח' גרוטוביצ'ה 9, בו ישנו, ומול החדרון הזה – בקומה שלישיית כנראה – מחסן עצים קטנטן אף

ואחותי מחפשות אחריי. האם ברחתי משום ששמעתי את צפורה אחותי רבה עם אמא על כסף ועל כך שהיא צריכה לתמוך בנו? כנראה שאלה היו הדברים ששמעתי כי מאוד נפגעת, והם שגרמו לי לרצות להעלם. מעבר לכך אני זוכרת את העיר הגדולה לודז'. למדתי להתמצא בה ולהכיר אותה בכוחות עצמי, ושמחתי על "הניסים והנפלאות" שגיליתי בה.

בלודז' שהינו מספר חודשים. נושא בית ספר עבורי כלל לא עלה על הפרק. לא זכור לי שאמא או צפורה התייחסו לעניין, ייתכן וכבר היו להן תכניות אחרות לגביי, אינני יודעת. חיינו בין יהודים ואת זמני הייתי מעבירה בנסיעות בחשמליות, בביקור בבתי קולנוע וסתם שוטטות ברחובות.

החשמלית בעיר הייתה תגלית מופלאה. תמורת כרטיס נסיעה אחד בחשמלית יכולתי לנסוע באותו קו כמה שרציתי. והדבר הנפלא עוד יותר, שהיו בלודז' בתי קולנוע – תמורת כרטיס אחד יכולתי לראות את אותו סרט מספר פעמים. בחזית הכניסה לבתי הקולנוע היו בדרך כלל מדרגות רחבות, עליהן פוזרו לראווה חוברות מצוירות או מצולמות שמשכו אותי בחבלי קסם. לצערי, יכולתי רק להסתכל בהן – לא זוכרת שהיה לי אי פעם כסף לקנותן – אך גם בכך הייתה הנאה מרובה. בקולנוע היו מקרינים סרטים רוסיים נפלאים, מרבייתם אודות המלחמה שאך זה הסתיימה בניצחונם של הרוסים. אחד מהם, שאולי כבר הזכרתי בשל דמות הגיבורה האמיצה, שמו היה: "היא מגינה על המולדת"¹².

עד היום אני רואה לנגד עיניי סצנה מתוך אותו סרט רוסי מפואר, כשהגיבורה מרימה אגרוף ובו רימון מול טנק גרמני, וברור לכל הצופים שהיא עומדת להתפוצץ עם הטנק. כמה צער ודמעות חוויתי בסרטים אלה. הייתי במצב של הזדהות מוחלטת עם הגיבורה.

שהינו בלודז' כמה חודשים, ומשם הברחנו את הגבול שנשמר

¹² "היא מגינה על המולדת" (Ona broni ojczyzne) היה סרטו של פרידריך ארמלר, שנוצר בשנת 1943.

בידי כוח רוסי לגרמניה, לאזור שהיה תחת הכיבוש הבריטי (הרפתקה כשלעצמה). כך הגענו למחנה פליטים גדול בגרמניה, בשם ברגן-בלזן.

היום, כבר אינני זוכרת איך בדיוק הגענו לשם. במעורפל מהדהד בי זיכרון של חציית גבול בלילה, אולי השכם בבוקר, יער עבות, נביחות כלבים, פנסים שהיו כנראה בידי חיילים, ואני עם אמא וצפורה, ואולי עוד כמה אנשים מפוחדים, רצים ביער. יותר מזה לא זכור לי היום. באחת מאותן פגישות, לפני מותה של ציפורה, היא סיפרה לי ששיחדו את שומרי הגבול, וכך הצלחנו לעבור את הגבול בין אזור הכיבוש הרוסי לבריטי, ולהגיע לברגן-בלזן.

2.3.2012

תחנת חיי הבאה היא ברגן-בלזן – מחנה עקורים גדול של פליטים, רובם יהודים, שנמצא באזור הכיבוש הבריטי, לא רחוק מהעיר הנובר (Hannover) וליד העיירה צלה (Celle). היה זה מחנה גדול, שבעבר שימש כנראה כבית הבראה של הצבא הגרמני.

מברגן-בלזן יש לי לרוב זיכרונות טובים ומחממים את הלב. היה זה המקום הראשון לאחר המלחמה שבו התחלתי להרגיש כילדה נורמלית. אין לי מילים לתאר את ההתעוררות לחיים, תחושת הביטחון והעניין שגיליתי בכל הסובב אותי: בית הספר, הילדים, המשחקים. חיזורים ראשונים, היו חגיגות, היו חגים – היו חיים!

גם היום אני נתקפת געגועים לזכר אותה תקופה של שנתיים בברגן-בלזן. אפשר לומר ששם התחלתי "לנשום לרווחה". לראשונה מזה שנים, הרגשתי בטוחה ומשוחררת מחרדות ואיומים. הייתי ילדה בניצני התבגרותה והייתי מאושרת. אחותי לא נשארה אתנו בברגן-בלזן, היא נפרדה מאתנו והצטרפה ל"קיבוץ" בפרנקפורט שבגרמניה. מלבד ביקור של שבועיים בקיבוץ שלה, עוברות שוב כשנתיים עד שאנו נפגשות.

אמא ואני גרנו באחד הביתנים במחנה בקומה השנייה. את החדר חלקנו עם גולדז'יה (זהבה) שאת אחותה לייצ'ה כל כך

אהבתי, עם הלה שהרכיבה משקפיים ועם אחותה הגבוהה והנאה פריבצ'יה. ישנתי עם אמא במיטה אחת. בכל קומה היה פרודודור ארוך משותף לכמה חדרים, ובכל חדר גרו ארבעה-חמישה איש. שם (גם עקב הפצרותיה של זהבה), התחלתי להעלות בכתב את חוויות המלחמה. הזיכרונות חזרו אלי ועלו על הכתב, תחילה בפולנית ומאוחר יותר בארץ בבן-שמן, גם בעברית. בתקופת שהותי בבן-שמן, כשאני בת ארבע-עשרה לערך, העלתי על הכתב את זיכרונותיי מתקופת ברגן-בלזן.

* * *

“מיד עם בואי פגשתי במניה צוקר, חברתי מלודז'. גם לולה מאוד שמחה לקראתי. כעבור מספר ימים לקחה אותי לולה לבית הספר! בברגן-בלזן טעמתי לראשונה טעמו של בית ספר, שחציו היה יהודי וחציו פולני. בקומה הראשונה היינו אנחנו, ובשנייה הם, הפולנים. לראשונה בחיי ישבתי בכיתה. לצדי ישבה לולה, ולפניי ישבו רומק ולולק הג'ינג', והייתה גם עוד טובצ'ה אחת, סוניה, ויענקל.” כך כתבתי ביומני, בפולנית.

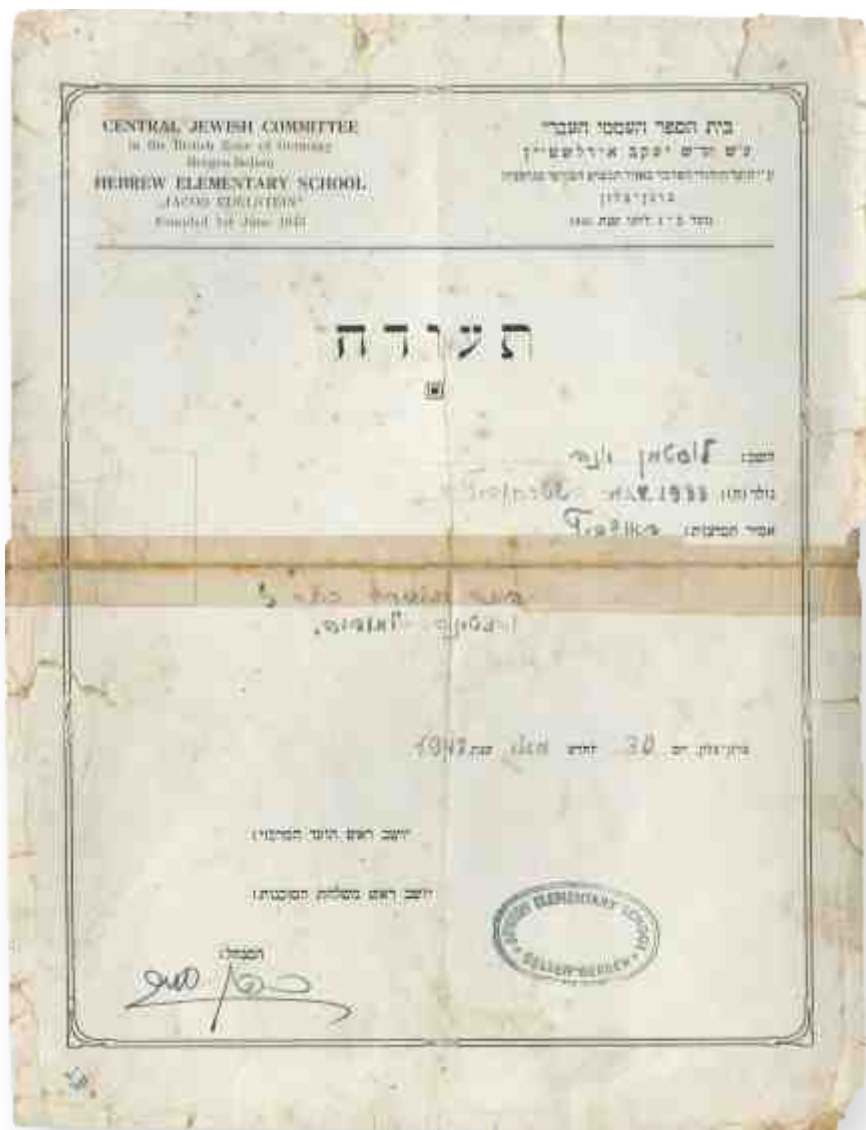
בית-ספר! לראשונה בחיי בגיל שתים-עשרה, ישבתי בכיתה עם ילדים. גמעתי בצמא אדיר את כל מה שלימדו אותנו והייתי תלמידה חרוצה ומצטיינת שהמורים אהבו. עבורי הם היו מורים, אך היום לאור מה שקראתי ולמדתי, אני יודעת שאותם מורים נפלאים חלקם היו ניצולי מחנות ריכוז, או פרטיזנים שחיו ביערות כנרדפים, או שעברו את מוראות המלחמה בזהות בדויה כנוצרים. הם, למרות הטראומות האישיות של כל אחד מהם, התגברו ומצאו את הכוחות הנפשיים להקים לנו בית-ספר ולתרום לנו הילדים את מה שהיה ביכולתם לתת.

התאספנו שם ילדים רבים, שגם הם כמוני ניצלו בנס מהמלחמה. לאחר זמן מה התיידדתי עם הלינה – שחרחורת, יפה ומפותחת מאוד. היא מצאה חן בעיניי למרות שעוד לא דיברתי איתה. במהרה הלינה הפכה לחברתי הטובה ביותר. מה שהיא חשבה – גם אני חשבתי. היא הייתה עליזה, אמיצה, אהבה את מה

מאד אהבתי את הלימודים. המורה שלנו, שמה היה רנייה. שפת ההוראה הייתה פולנית ולפעמים יידיש. בפעם הראשונה בחיי שמעתי שירים בעברית, עליהם לא היה לי כל מושג. שלוש פעמים בשבוע היו לנו שיעורים בעברית. התענוג הכי גדול שלי ושל הלינה חברתי היה ללבוש מכנסיים קצרים ולהתעמל במקום הקבוע שלנו, ליד בלוק עשר, קרוב ליער. לפעמים עשינו עמידות ידיים, קפצנו, שיחקנו בכדור, טיפסנו על עצים, ולפעמים היה מגיע גם לולק והיינו משחקים יחד. מצאנו גם איזה בוסתן שהיה רק שלנו, ובו שיחי פטל, תות שדה ואפילו ירקות. היו לנו כול מיני פינות מסתור קסומות, כמו באגדות. סבבנו בשדות בחיפוש אחרי פרחים. פעם מצאנו מקום קסום ביער, אותו כנראה איש לא הכיר. הוא היה מלא באוכמניות ובפטריות. במעלה היער זרם לו פלג מים והמקום היה נפלא.

אני זוכרת מצוין את אחת מאותן ההפסקות בין שיעור לשיעור, אחת הראשונות להיותי בבית הספר. מעגל של בנים ובנות, שרים את השיר "ילד ילד חבצלת..." בעברית כמובן. באמצע המעגל מפזז לו ילד, בוחר ילדה, ויחד הם רוקדים בתוך המעגל. ואז לחילופין, הילדה היא זו שבוחרת ילד. ואני צופה בכל הפלא הזה בדפיקות לב, ושואלת את עצמי בכמיהה ובהיסוס, האם מישהו מהילדים יבחין בי בכלל? וראה זה נס, ניגש אלי ילד עם שיער ג'ינג'י כהה, מנומש, מושיט לי את היד ומזמין אותי לרקוד. איזו התרגשות! מאותו רגע, לולק – כך קראו לאותו ילד – הפך לאהבתי הראשונה; הוא הנשיקה הראשונה, הוא שמלמד אותי לרכב על אופניים, הוא דקירת הקנאה הראשונה, כשהוא לעתים מעדיף את הלינה חברתי הטובה ביותר, על פניי, ומתנצל שזה רק משום שיש לה "ציצים" מפותחים, ובעצם הוא אוהב רק אותי.

"יום אחד אמורה הייתה להתקיים הצגה לכבוד חג החנוכה, אבל אני לא השתתפתי. הייתי גם קטנה וגם חדשה. באחד הערבים הלכתי להצגה וראיתי את לולק יושב באחד הספסלים הראשונים. ניגשתי אליו וישבתי לידו מספר דקות, פתאום אמר לי שהמקום תפוס. זיתי מיד. כעבור זמן מה הגיעו ילדות, וביניהן

התעודה הראשונה בחיי, סיום כיתה ד', ברגן-בלזן, 1947

הלינה, שהתיישרה ליד לולק. זה הרגיז אותי – ובכן, החברות הטובות האלה היו גם יריבות. פעם שאלה אותי הלינה "האם לתת ללולק לנשק אותי?" ענית לה "כפי שאת מבינה", ומתוך רגש בלתי מוכר, השתקתי".
כך אני כותבת ביומני, ואי אפשר שלא לחייך, גם היום.

אינני יודעת אם יש טעם לחזור על הגיגי אודות ברגן בלזן שלי בגיל שתים-עשרה, אבל בכול זאת חשוב לדבר על האווירה של בית הספר: אני יושבת בכיתה עם ילדים, רוקדת, שרה, ומרגישה כמו ילדה – ובשבילי זה היה דבר גדול. דבר נפלא.
רכבתי על האופניים של לולק, לפעמים ללא ידיים וכול מיני חוכמות. הייתי גם תלמידה טובה. עברית ידעתי הכי טוב מכולם והילדים חיבבו אותי. השתתפתי בהצגות, דקלמתי שירים, רקדתי. לקחתי חלק בתרגילי פירמידות ורבים הכירו אותי. נהגנו להתאסף כול הילדים במקום המשחק הקבוע על יד בית המרחץ, מפעילים את הדמיון וממציאים משחקים. היה גם בית קולנוע, וברכת שחייה בה לימד אותי לשחות נער ממוצא הונגרי בשם שוני. וכשהתחיל החורף היינו מחליקים על קרח וזורקים כדורי שלג. גם יום הולדת חגגו לי שם בפעם הראשונה לאחר המלחמה.
התחלתי ללמוד ריתמיקה, הכי טוב רקדה ליזה, אך גם אני לא הייתי בין הגרועות. דולה קוץ, המורה שלנו לימדה נפלא. מאוד אהבתי את לימודי הריקוד וגם את שיעורי הספורט. אך מכול אלה, התענוג הגדול מכולם היה לשבת בקולנוע. בהתחלה ישבתי בשורה האחרונה, שם יכולתי לשבת גבוה כך שלא יסתירו לי. כעבור זמן מה התבגרתי וישבתי בשורות הרגילות. הסרטים היו נהדרים, היו סרטי אופרה, אופרטה וסרטי בידור אחרים. מעולם לא הפסדתי סרט. בקולנוע האהוב כל כך קרו גם הרפתקאות שונות.

ברגן-בלזן הייתה עבורי תקופה נפלאה, פשוט נהדרת – מה לא היה בברגן-בלזן? הכול היה שם!

מורי בית הספר בברגן בלזן, 1946

חגיגת יום הולדת 12, ברגן בלזן 1945

בתנועת בית"ר, מימיני לולק הג'ינג'י

עם הלינה וחיייל מהבריגדה היהודית

הפגנה נגד ה'ספר הלבן', 1946

אני בברגן בלזן, 1945

אמא ואני מתבוננות בגאווה בתמונתה של ציפורה אחותי, אותה
שלחה אלינו מהקיבוץ בפרנקפורט, ברגן בלזן, 1946

אמא ואני, ברגן בלזן, 1946

ציפורה, פרנקפורט, 1946

1.4.2012

יוסף בעלי עבד כמהנדס מכונות, ובשנות השישים התבקש ממקום עבודתו, לצאת לגרמניה להזמין מכונות חדישות. הוא ביקש שאצטרף ונסענו יחד. המקום היה ליד העיר הנובר. בביתו של אותו גרמני, ממנו נרכשו המכונות, פגשנו גם את אשתו. שוחחנו על דא והא ואיכשהו הגענו לדבר על ברגן-בלזן, הקרובה מאוד להנובר. "המקום קיים", אמרה האשה, ואז כולי נרגשת התוודיתי בפניהם: "יש לי חלום, הייתי מאוד רוצה לבקר שם". ואז ללא כל היסוס אמרה האשה: "בואי, ברצון אקח אותך לשם". כשהגענו לשער המחנה הסתבר כמובן שאי אפשר להיכנס. המחנה הפך למחנה נאט"ו וחיילי נאט"ו עומדים ליד שער הכניסה.¹³

הגעתי עד פה ואני אוותר? רציתי מאוד לראות את הבלוק בו גרתי ואת הבלוק של בית הספר. אני פונה אל הש.ג. ואומרת: "הייתי פה מיד אחרי המלחמה כילדה ומאוד הייתי רוצה לבקר בפנים", אך דבריי לא אומרים לו הרבה. הוא מאוד צעיר ורק ש.ג. ... המשכתי ללחוץ עליו: "עשה לי טובה, דבר עם הממונה שלך, עם אחד הקצינים". לאחר הפצרותי הוא אמנם עשה זאת. תוך זמן קצר הופיע ג'יפ ובו שני קציני נאט"ו, שפתחו לי את השער. הם הציעו לי לעלות לג'יפ, וכך עם שני קציני נאט"ו הסתובבתי בג'יפ הצבאי בכל המחנה. הם היו סקרנים לדעת מה מביא אותי למחנה, ואז כמובן שסיפרתי להם קצת על עברו של המחנה בו הם נמצאים היום.

זיהיתי את בלוק בית הספר כפי שזכרתי אותו, אך הוא כאילו הצטמק – מה שזכרתי כעולם שלם וגדול, קיבל ממדים קטנים בהרבה.

¹³ מחנה הריכוז ברגן-בלזן, הועלה באש על ידי משחרריו הרוסים והבריטים ב-21 במאי 1945 ונמחה מעל פני האדמה. בסמוך למחנה הריכוז, היה מחנה שריון גרמני ובית החלמה לחיילים גרמנים, שהפך בשנת 1945 למחנה העקורים הגדול ביותר בגרמניה לאחר השואה. המחנה פורק בשנת 1952, לאחר שהניצולים עזבו אותו לרחבי תבל, ובשנות השישים הפך למחנה נאט"ו.

לאחר תקופת מה להיותי בברגן-בלזן, הגיעו למחנה שליחים מארץ ישראל, וגם חיילי בריגדה, שהביאו איתם את השפה העברית ואת ניחוח המולדת. הם לימדו אותנו לשיר, ובדרך מוחשית כלשהי בלתי מוסברת, הצליחו להחדיר בנו את התחושה כיצד להיות אדם משוחרר שלא יודע פחד.

השליחים מארץ ישראל התחילו ללמד אותנו רק בשפה העברית. עבורי זה היה שיכרון חושים. הם היו מודל לחיקוי והם שידרו לנו חופש של יהודים מסוג אחר – לא אותו סוג שהכרתי מן העבר. מהר מאוד אימצתי לעצמי את הזהות שלהם (כשהגעתי לארץ, ניתן לומר שכבר דיברתי עברית), והם כבשו את כול כולי. באיזו שימחה הצטרפתי לתנועת בית"ר (היו להם המדים הכי יפים...), וכשהתפרסמו גזרות הספר הלבן, נערכה במחנה הפגנה גדולה. התחלתי להרגיש שייכות מסוג חדש ומעורר גאווה. הרגשתי נפלא.

השאיפה של כל העקורים היהודים במחנה, הייתה לצאת לחיים נורמלים. שתינו, אמא ואני, כבר קיבלנו סרטיפיקטים לאמריקה, כיוון שהייתה לנו שם משפחה, כמו גם בקנדה, בברזיל ובארגנטינה. אמא מאוד רצתה לנסוע לאמריקה. היא הייתה מעשית וידעה ששם המשפחה תעזור לנו. אך אותי זה לא עניין. כששמעתי שיש לנו ארץ ויש בה אנשים המדברים עברית, ידעתי כי אין לי מקום אחר בעולם. הפצרתי בה יום ולילה: "רק למקום בו יש מדינה של יהודים! אני יותר לא נוסעת לאף מקום אחר". למרות דרישותיה של אמי שנהגר לאמריקה או לקנדה כי: "בארץ ישראל אין לנו אף אחד. איך נתקיים? ממה נחיה?"

התעקשתי: ידעתי היטב איפה אני רוצה שיהיה לי בית. לבסוף היא נכנעה. לא הייתה לה ברירה, אחותי ואני קבענו לה עובדות. שהייתי בברגן-בלזן מאוקטובר 1945 ועד יוני 1947.

7.8.2012 פיישטוני, סלובקיה

הגעתי לשדה התעופה של וינה עדיין מנומנת, ומשם באוטובוס עוד כשעתיים עד לפיישטוני. עדנה, המדריכה מהשנה שעברה, קיבלה את פניי בחיבוק חם. עברה בדיוק שנה מאז

שהייתי במלון בפיישטוני, אלא שהפעם אני במלון לוקסוס – חמישה כוכבים.

המלון נבנה סביב המאה ה-17 כארמון קטן. לפני מספר שנים המבנה שופץ ומספק את כל הנוחות כיאה למלון חמישה כוכבים. בה בעת הוא משמר את הארכיטקטורה והאווירה של פעם; חדר אוכל עם נברשות עתיקות ומרשימות, כאשר בגובה הנברשות בנויה מרפסונת קטנה, אשר בה בשעות הערב מנגנים בנבל או בהרכב אחר ומנעימים לנו את הארוחה. מה שנקרא טעים לחיך, ונעים לאוזן.

המקום יפהפה ומטופח להפליא, ולישראלים כמונו, לנשום את אוויר הבוקר הצח, זו כבר חוויה כשלעצמה. ואם מתלווים לזה גם כל הפינוקים האחרים, הרי שהרווחנו רגיעה ובריאות, בעיקר אם הדבר קורה באוגוסט החם והלח שבבית.

הוצע לי חדר בקומה הראשונה, שהמגרעת היחידה שלו (לא לגביי) היא שצריך לעלות כעשר מדרגות, משום שהמעלית לא מגיעה אליו. החדר גדול, שתי דלתות לשתי מרפסות, מואר, מאוורר, ויש בו את כל הנוחות שיכול לספק "נסיכה מפונקת" שכמוני. ועכשיו אני בדילמה; צלילי מוסיקה סלובקית עממית מגיעים לחדר מהפארק הסמוך. מתקיימת בו הופעת פולקלור, והפיתוי לצאת ולהנות מהמוסיקה הוא גדול. מצד שני, קיים גם הצורך והחובה לדווח ולהתחלק בחוויות עם הקרובים לי. חוץ מזה נקבע לי טיול להרי הקרפטים בשעה 12.30, ונותר רק זמן קצר. אפילו כאן, כשאני נופשת, הזמן אינו מספיק. הדילמה נפתרת מעצמה – לא יצאתי לפארק, חזרתי למיטה לנוח והנה עכשיו אמשיך לכתוב.

* * *

ביולי 1947 הגענו אמא ואני לארץ. את הדרך, הנסיעה ברכבת לאורך גרמניה וצרפת, עד הגעתנו למרסיי, תיארתי בפירוט ביומני. כשהרכבת רק עזבה את ברגן, נהיה לי עצוב על הנשמה. קמתי וישבתי על הספסל ליד אמא.

“בתחנת הרכבת במרסיי הקריאו את שמות האנשים שימשיכו

באנייה לארץ ישראל, והאחרים שיישארו עד שבת במרסיי. אמא ואני היינו בין אלה שנשארו. הועברנו למלון בשם 'דה להמן', לחדרון בקומה הרביעית ונאלצתי לסחוב את המזוודות עד למעלה.

למחרת התחלתי לסייר באזור המלון. יצאנו לאכול ובדרך קרה נס: אמא קנתה לי גלידה. בשבת, בשעה אחת עשרה הגענו לנמל של מרסיי. לאחר בדיקת הפספורטים עלינו על אנייה יוונית יפה בשם 'קירינה'. במחלקה השלישית מצאתי פנים מוכרות. לקראת הערב, התרחקה האנייה מהרציף. צלצול פעמון הכריז על ארוחת ערב שהוגשה על ידי מלצרים יוונים אדיבים. לאחר הארוחה עליתי לסיפון והבטתי לכיוון הגדה, עד שלבסוף נעלמה כולה, יצאנו אל הים הפתוח. הרגשתי טוב. כבר למחרת הגענו לגנואה שבאיטליה.

על האנייה פגשתי אנשים מארץ ישראל, בערב התאספו על הסיפון ושרו שירים בעברית שלא הכרתי. בדרכנו ראיתי את הר הגעש "סטרומבולי" ובחנייה באתונה עלו על האנייה סטודנטים יוונים, יפים ותמירים. מאתונה הפלגנו לאלכסנדריה, שם ראיתי לראשונה ערבים אמיתיים. על הרציף הייתה המולת רוכלים שניסו למכור כול מיני דברים שנראו יפים. למחרת הפלגנו לקפריסין. בדרך חליתי, כנראה במחלת ים, ומשם הפלגנו לביירות. ביירות כבר הייתה קרובה לחיפה, ואמנם מוקדם בבוקר ראינו את הר הכרמל. לאט לאט התקרבה האנייה לנמל, אך לא הורשינו לעגון, אלא רק בשעה שש. אדם אחד בלתי מוכר ניגש וצעק אליי מלמטה מהרציף: "את האחות של צפורה?" הסתבר שהאיש הוא מבני העיירה שלנו, מאופטוב. מרחוק ראיתי גם את אחותי שהצליחה להגיע לנמל, והיא שוב נראתה שונה. לאחר בדיקת הפספורטים ירדנו והתחבקנו. משם לקחו אותנו לבית העולים בבית גלים".

עלינו לארץ ישראל באופן לגאלי, כפליטים. בבית-העולים שבבית גלים בחיפה שהינו מספר שבועות. אפשר לומר שכבר בבית העולים נגמרו לי האשליות ביחס לארץ ישראל. גיליתי את ערכו של הכסף, שלצערי לא היה לנו.

אמי (מימין) ואני בדרך למרסיי ברכבת, 1947

צפורה הייתה כאן כבר כשנה. לאחר כמה ימים, הלכתי לבקר אותה בבית-החלוצות ברחוב יל"ג, בהדר הכרמל בחיפה. כמעט מיד פרץ בינינו ריב סוער ואני זוכרת את עצמי בורחת ממנה בבכי, ורצה את כל הדרך – מהדר הכרמל דרך השכונות הערביות של העיר התחתית, עד לבת גלים שעל שפת הים. רצתי מבלי לעצור ורק אלוהים יודע כיצד מצאתי את הדרך לבית העולים. זמן מה לאחר מכן, ביקשתי לעבור לכפר הנוער בן-שמן. שמעתי שזהו כפר ילדים ותקוותי הייתה למצוא שם לבבות חמים וידידותיים.

הגעתי לבן-שמן בתקופת החופש הגדול.

רק בבן שמן חזרו אלי הזיכרונות מתקופת ברגן-בלזן ועלו על הכתב, תחילה בפולנית ואט אט גם בעברית. אני כבר בת ארבע-עשרה ובאותו יומן אני מתארת את זיכרונותי מברגן-בלזן כמו גם את קורותיי בכפר הנוער, אליו הגעתי בקיץ, בסוף החופש הגדול.

"איך שירדתי מהאוטובוס שהביא אותי לכפר, פגשתי את פולה זיידנר, אותה הכרתי עוד בברגן-בלזן, והיפנו אותי לקבוצה מקובצת. לא הבנתי אז את משמעותו של המושג – הכוונה לקבוצה שהתקבצו בה ילדים שלא היו להם משפחות ולא בית לנסוע אליו בחופש הגדול, כך שקבלת הפנים הייתה מעט מנוכרת. גרתי בחדר עם פולה וחווה סמרק. למרות שעשיתי כמיטב יכולתי להבליג, הן הציקו לי והייתה לי אכזבה קשה מהילדים."

הייתי בודדה. במשך היום עבדתי בחדר האוכל או בגן הירק או שקראתי ספרים. המקום האהוב עליי באותה תקופה היה מתחת לעץ גדול אחד, שם הייתי מבלה את מרבית זמני הפנוי, קוראת או רוקמת. גם כשהחלו הלימודים, לא היה לי קל. ידעתי לדבר עברית לא רע, אך עדיין כתבתי בפולנית: "הרושם שלי, שאני כבר אינני אותה תלמידה טובה שהייתי בברגן בלזן. לאחרונה אני כמעט ולא שומעת מה שאומר המורה, כול הזמן אני חושבת על אמא." לזמן קצר נסעתי לאמא שעזבה את בית-העולים בבית גלים, החלה לעבוד במשק בית ושכרה לה איזה חדרון ברח' בית"ר 7, בחיפה. עדיין לא דיברה עברית אך הסתדרה באידיש.

התלוננתי בפניה, אבל היא לא יכלה לעזור ולתמוך בי כלכלית. מה יכלה לעשות עם ילדה בת ארבע-עשרה? כשחזרתי לבן-שמן הפצעים נפערו מחדש. עברתי תקופה קשה, הגעגועים הרגו אותי. האשמתי את עצמי שלא ידעתי להעריך את כול הטוב שהיה לי בברגן-בלזן ודחפתי את אמא שנצא משם כמה שיותר מהר. התגעגעתי מאוד לאמא, לברגן-בלזן, לחיים של פעם:

”חיכיתי בקוצר רוח לרגע הפרידה מברגן ‘המשעממת’. רציתי כבר להיות בין אותם מאושרים שנסעו לארץ ישראל. כבר לא הייתה לי הסבלנות ללכת לבית הספר, והגיע הרגע המיוחל של העזיבה. ואילו עכשיו... או ברגן האהובה שלי, ארוך הרגע בו עזבתי אותך. לא הבנתי אז כמה את יקרה לי; בית הספר, הלינה, לולק, קריסיה, הבנים, ההרפתקאות, המשחקים, הקולנוע – את הכול אהבתי והכול היה יקר לי. כול כך הייתי קשורה לברגן. לעולם לא אשכח אותך, הייתי מוכנה לתת את חיי ולחזור להיות שם שוב – חטאתי – חיי שם היו בין ילדים ואנשים משלנו, אותם אהבתי ואליהם הייתי קשורה. רק עכשיו אני יכולה להעריך זאת. אינני ראויה אפילו לחשוב עליך ברגן האהובה, את בשבילי מקום מקודש וכך תישארי לעולם.”

הייתי מאוד קשורה רגשית לאמא. לאחר שלאורך כול המלחמה הצלחתי להיות לידה, זאת הייתה בעצם הפעם הראשונה שנפרדתי ממנה לתקופה ארוכה, בארץ אחרת עם תרבות שונה.

9.8.2012 פיישטני סלובקיה

בחדרי במלון מיטה רחבה (בקלות יכולים להסתדר בה שלושה). הכרים בדיוק במידת הרכות שאני אוהבת והשמיכות קלות ונעימות. הכול מבהיק מלובן וניקיון. ארון בגדים ושידת מגרות הנפתחות בקלות ומחליקות מעצמן על המסלולים. טלוויזיה גדולה של סמסונג (שאותה אני כמעט ולא פותחת, למרות שיש גם CNN גם ערוץ פולני וגם מספר ערוצים בגרמנית וערבית). מקרר קטן, שולחן כתיבה מהודר ונוח, חדר אמבטיה מואר ומאובזר בכל הדרוש ואפילו טלפון על הקיר.

גולת הכותרת של המקום הם כמובן הטיפולים השונים שאמורים לתת מענה לכל המכאובים והמחלות השונות, החל מאמבטיות המכילות גופרית, אמבטיות פלא שגם עושות עיסויים, חבישות בוץ וחבישות שמן פרפין, מסאז'ים ועוד... זו תעשייה משוכללת, יעילה מאד, המספקת עבודה למאות ואולי לאלפים מתושבי פיישטי והסביבה. כל הזמן בא לי להמשיך לכתוב, אבל בבוקר מעסיקים אותנו כאן עם כל טיפולי הבריאות, בצהריים אני ב"סיאסטה" ולקראת הערב יש כל מיני פיתויים. אז זהו, לא משעמם לי לרגע. אני נהנית מחופשה נפלאה, אך ישנה גם חובת הכתיבה.

אני מדפדפת ב"יומן בן-שמן", חוויות של נערה בת ארבע-עשרה בשנים המכונות 'שנות הסער'. כנערה בראשית התבגרותה סער גם ליבי.

שנת 1947 הייתה שנה מאוד משמעותית בתולדות המדינה שטרם נוסדה. כמובן שאני זוכרת את כ"ט בנובמבר! גם אם בזמנו לא ממש הבנתי במה דברים אמורים. בראשון בדצמבר, יומיים לאחר ההצבעה באו"ם, כתבתי ביומני את רשמי, עדיין בפולנית. באותם רגעים של התרוממות רוח קולקטיבית, גילויי השמחה היו כה סוחפים! והיה כיף להיסחף בהם.

1.12.1947

"יומני היקר, יש לי הרבה מה לכתוב. שלשום בלילה התעוררתי לקול צעקות רמות: "קיבלנו שני שלישי!" הערתי את כולם והתחלנו לצעוק יחד: "מדינה עברית!" לאחר מספר דקות שמענו שירה וצהלות. התלבשתי מהר ורצתי עם עדנה ומלכה למקום הריקודים. הגענו כמעט לסוף, אך גם זה הספיק בשביל לשמוח. חזרתי אחר כך לישון. בבוקר הלכתי לבית ספר, ובשיעור הראשון המורה חיים סיפר לנו על האירוע הגדול. שאר היום היה חופשי. בערב הייתה לנו מסיבה, ראשון הנואמים היה אריה סימון. הוא התחיל להזכיר אירועים שונים ובין השאר גם את ברגן בלזן. התחלתי להיזכר בעבר, סובבתי את הראש שלא יראו את הדמעות בעיניי. לאחר מכן דיברו: יעל, ישעיהו וסבינה

והתחילו לשיר. צחקתי אך בלבי בכיתי."

* * *

המחשבות הקשורות בהתפתחותנו כמדינה עצמאית מטרידות אותי כבר מזמן. ההיסטוריה הרי מלאה בדוגמאות של אפליה גזעית ולאומית שהובילו לקטסטרופות ואני מודאגת וחוששת שבאחד הימים יקרה גם כאן אסון שלא נחזה מראש. הבוקר, תוך כדי המתנה לאחד מטיפולי הבריאות שמעניק בית המלון, ניסיתי לקשור שיחה עם איש מבוגר שנראה כערבי. מסתבר כי הוא מבחריין. כשאמרתי לו מנין אני, החל להטיף לי מוסר על כך שגירשנו 7 מיליון פליטים פלשתינאים, ואין לנו שום עתיד כמדינה יהודית המוקפת מכל עבר מדינות ערב. ראיתי שדעתו נחרצת ואין עם מי לדבר. הוא היה די אגרסיבי, כך שאפילו לא מצאתי לנכון לענות לו. אך לעת עתה, אחזור לאותם ימים סוערים ונחושים של המדינה בראשיתה:

14.12.1947

"בשל הלחימה לא הלכנו היום לבית הספר. עבדתי היום במיון הכביסה המלוכלכת ולאחר מכן הלכתי לבית אהרונוביץ להכין שיעורים. מצאתי שם ספר בפולנית והתחלתי לקרוא. לפתע אזעקה, עזבתי בריצה לחדרה של אסתר ושם מצאתי מהומה שלמה. הגיעה סבינה וציוותה עלינו לשכב על הרצפה. הייתי קצת מבוהלת אך התגברתי והמשכתי לקרוא. איכשהו האירוע עבר, אך איש לא אמר לנו אם הכול באמת חלף או לא. הסתבר ששלוש פעמים הייתה התנפלות של ערבים עלינו. בינתיים שקט."

15.12.1947

"הבוקר סבינה הודיעה שנהרגו שמונה עשר איש מהשיירה שהייתה בדרך אלינו עם מזון. מאוד לא שקט והייתי רוצה להיות יחד עם אמא. גם היום לא למדנו, אך מחר יתחיל כבר בית הספר. סיימתי את העבודה ובמקלחת רבתי עם חווה. עכשיו אני בדרך לבית אהרונוביץ ובשעה שלוש אלך לאולם הגדול שם מתאספים

16.12.1947

"אתמול נודע לי עוד ביחס לאותם שמונה עשר הרוגים. גיבורים שהיו בדרכם להביא לנו מזון, ובדרך התנפלו עליהם ערבים. שמונה מהם הגיעו אלינו. התאספנו באולם הגדול לזכרם של ההרוגים. בכיתה אין חדש, התחלנו גם לעבוד. העבודה בגן לא התקיימה."

שבת 3.1.1948

"שלשום התחילה שנה חדשה. המורה לאנגלית סיפרה לנו על ראש השנה באירופה. נזכרתי איך חגגנו את ראש השנה בבית הנוצרייה."

שבת 17.1.1948

"משה רודף אחריי כצל ואני אוהבת את ה-"גיבור" שלי. היום היה מפגש של הילדים הלוקחים חלק בהגנה. עשינו אימונים ויש לי הרושם שאני הגרועה ביותר מתוך הקבוצה שלנו, שמורכבת מילדים של כל הקבוצות. לא הייתה זאת אשמתי שעברתי לקבוצה המעורבת. אבל הרי רציתי כול כך להיות יחד עם ה-"הגיבור" שלי, ואם זה לא יסתדר משמעו שיש איזה כוח המפריד בינינו. חזרתי מהאימונים די עייפה. ברבע לשמונה תהיה לנו השבעה. אצטרך להישבע. מה שהחלטתי לפני שנרדמתי, קיימתי: אני לא מסתכלת ולא רודפת יותר אחר ה-"הגיבור" שלי. אני יודעת מתוך הניסיון עם משה, עד כמה זה יכול להיות לא נעים. עליי לשמור על הכבוד ולא להיות לצחוק על ידו. בערב הייתה ההשבעה. קשה לתאר את הרגע. הרוח נשבה ואנו עמדנו ללא תנועה - נטועים כמו אלונים. לאחר ההשבעה חזרנו לקבוצות."

27.1.1948

"אתמול למדנו איך מטלפנים. הייתי בת יחידה בין הבנים שלנו. קיבלתי היום שלושה מכתבים. אמא כותבת שאחותי מתחתנת

קבוצה ג', כפר הנוער בן-שמן, 1947

בית הכיתות בכפר הנוער בן-שמן

במשך כל אותה שנה בבן-שמן אמא באה לבקר אותי רק פעם או פעמיים. היה לה קשה להגיע אליי, גם בגלל ההוצאה הכספית וגם מפני שבן-שמן הייתה מכותרת והייתה בעיה לנוע בדרכים. בתקופה מסוימת אפשר היה להגיע לכפר עם משוריינים בלבד. גם עם אחותי לא היה לי קשר. הייתה מלחמת העצמאות, בן-שמן היתה נצורה, ואני אפילו לא זוכה לקחת חלק בחתונה שלה.

31.1.1948 שבת

"יש לי דווקא הרבה מה לכתוב. אתמול עמדתי ליד קבוצה ה' וראיתי באולם שלנו בחורי חי"ש¹⁴. בתחילה חשבתי שהם ישראלים, אך כשהתקרבתי לא שמעתי מילה עברית. רצתי לקרוא ללוסיה משום שחשבתי שאולי יש ביניהם יהודים פולנים. לא טעיתי. היו ביניהם אולי ארבעה מפולין. הרגשתי מוזר, התאכזבתי. הם היו "פרחחים" ולא התנהגו כפי שמתנהגים בארץ ישראל. החיים שלהם מאוד שונים מהחיים שלנו. כשחזרת ללקבוצה הייתי מאוד נרגשת. למרות האכזבה הרגשתי שבעצם הם קרובים לי.

אתמול היה ט"ו בשבט. שתלתי עץ. לאחר מכן הלכנו לחדר האוכל הגדול למנחה של שבת. ישבתי "מולו". הסתכל עליי וצחק. כך למעשה נגמר הערב. חוץ "ממנו", ישנו אחד מה"הנוער" שתמיד מחייך אליי ואני חושבת שמצאתי חן בעיניו. אבל, אני רוצה למצוא חן רק בעיני "הגיבור" שלי. לכפר הגיעה שיירה, מכתב לא קיבלתי."

29.4.1948 חופשה בחיפה

"אתמול הייתי בקולנוע עם סוניה. ראיתי סרט נפלא בשם "את לי לנצח" עם אסתר ויליאמס. לאחר הסרט הלכתי עם אמא לקנות בגד ים. קניתי בגד ים בתכלת בהיר, בדיוק כפי שרציתי! כשאחזור לבן שמן אביא אתי דברים יפים; בגד ים, חצאית מנוקדת, סוודר לבן, עט נובע ועוד. בערב הייתי עם אמא אצל זהבה, הגיע לשם אליעזר ליס מוייז'בניק ולא הפסיק להתפעל

¹⁴ חיל שדה של ארגון ההגנה בשנים 1939-1948

ממני. הוא זכר איך בוויז'בניק הייתי נושאת מכתבים מאחותי. היום שוב אסע אליה לקרית ביאליק, למרות שאין לי חשק. הכנתי לי כבר הכול לנסיעה לבן-שמן. אני קצת מתגעגעת לבן-שמן, כבר התרגלתי. מה שביחס "אליו" אקח את עצמי בידיים, וגם ביחס ללימודים."

עד כאן בפולנית. מכאן והלאה היומן נכתב בעברית. עם קום המדינה מצב הלחימה באזור בן שמן ובארץ כולה מחריף.

22.6.1948

"היום כרגיל לא הלכנו ליער כי אנו מכותרים על ידי כפרים ערבים. ראיתי כמה מורים וביניהם שמואלי הולכים להתאמן ל'הגנה'. כשרצנו אחריהם להסתכל, הגיעה שיירה כדי להעביר לנו ציוד, אספקה ודואר. בדרך היו צריכים לעבור דרך לוד וירו בהם והרגו כמה מהם, אבל חלקם הגיעו אלינו. בשלב מסוים יפנו אותנו מבן-שמן.

אני שוכבת בחדר במרפאה, עם חום גבוה. עומדים לפנות אותנו עם משוריינים לכפר ויתקין."

28.6.1948

"בכפר ויתקין אנו לנים במחנה בריטי נטוש ליד הכפר, קצת לומדים, ובעיקר מסתובבים על שפת הים.

באיזה שהוא שלב הגיעה אנייה, 'אלטלנה' שמה. בלילה התקרבה האנייה עם נשק ואנשי אצ"ל התחילו לפרוק אותה. הכניסו אותנו לתוך שוחות שנחפרו על החוף: האנייה אלטלנה בים, 'ההגנה' על צוקי החוף מעלינו, יריות כול הלילה ומה שהעסיק אותי, היה הראש של סמיק, סמיק שאהבתי. היה מאבק קשה בין האצ"ל להגנה, ישבנו בשוחות. מרחוק ראיתי איך "הוא" משעין את הראש על הברכיים של חוה הופה. בכוונה ישבתי ליד מיקו. האצ"ל נכנע, לא הייתה לו ברירה. בבוקר הגיעה ה"הגנה" עם טנקים והרבה חיילים (במפתיע פגשתי ביניהם מישהו מוכר מברגן) – כל הצבא הזה הגיע על מנת לקחת את הנשק מאצ"ל. השכם בבוקר הלכנו לכפר, משום שהיה מסוכן כאן ליד החוף.

בכפר ויתקין ראיתי כמה אנשי אצ"ל בשבי ההגנה. אנשי ההגנה התנהגו בצורה קשוחה למדי. הבוקר הכול חזר לשגרה הקודמת, לומדים ועובדים."

הייתי נערה, בקושי שנה בארץ, ולא הייתי מודעת כלל למה שמתרחש נגד עיניי. ודאי שלא הייתי מודעת לחשיבות ההיסטורית של הדברים, יכולתי רק לחוש בהתרגשות שסביבי.

11.8.2012 פיישטני סלובקיה

לצערי, הזמן שלי כאן במלון בפיישטני הולך ומתקצר וכמובן שלא הספקתי לכתוב הרבה. עם כל הצער על שלא התקדמתי בכתובה כפי שקיוויתי, יש בכך גם דבר חיובי – נחתי, נרגעתי ומילאתי "מצברים" להמשיך בחיי. אם העתיד יאיר לי פנים ובן זוגי ירגיש בטוב, אפשר יהיה לפתח ציפיות לגבי פיישטני גם בשנה הבאה. נקווה שזה יתאפשר. את השהות הקצרה שעדיין נותרה לי עד לעזיבה – אשתדל למלא בהמשך הכתיבה.

* * *

את בן-שמן עזבתי כעבור שנה, ב-1948 – שנה משמעותית בתולדות המדינה ומשמעותית בשבילי באופן אישי. לקראת סוף מלחמת השחרור הגעתי לחיפה. גרנו אז אמא ואני, בחדר קטנטן ברחוב בית"ר 7 בהדר הכרמל, וגם החיים בחיפה של אותה תקופה היו מרתקים:

23.4.1949

"זמן רב עבר ולא כתבתי כלום. היה לי הרבה מאוד לכתוב, אך התעצלתי ודבר מה עצר את הכתיבה. אני נמצאת בעיר כבר קרוב לשנה, קיבלתי עבודה בקופת חולים, אני שמחה למדי מהעבודה. בערב אני לומדת, הדבר הוא קשה במקצת, אבל רצוני הוא לדעת הרבה. בנוגע ל"אהבות", היו כאלה. כחצי שנה הלכתי עם אחד ששמו אברהם ארצי ואהבתיו, אך לא יכולנו להמשיך ללכת יחד מתוך כול מיני סיבות. על המכשולים שבעיר, עברתי בערך. יש לי הרבה מכירים ואני מבלה טוב למדי. למשל הערב, שבת, ואני

מחכה לבחור אחד שיבוא לקחת אותי לקולנוע."

* * *

כארבע או חמש שנים גרנו באותו חדרון בביתה של משפחה בשם רוטמן. אחותי כבר נישאה וגרה בקרית ביאליק. אני בת שש-עשרה ומה אני עושה עם עצמי? איך אנחנו מתקיימות? אין כסף. אין כלום.

בבואנו ארצה אמא הייתה בת ארבעים ושבע, ללא ידיעת עברית וללא מקצוע. לכן נאלצה לעבוד כעוזרת בית ומטפלת בילדים. השכר הזעום שהרוויחה מעבודתה זו, לא איפשר לה לשלוח אותי לבית ספר תיכון. אני זוכרת שהלכה לרופא שיניים וביקשה ממנו לעקור לה את כול השיניים, כי ידעה שלא תוכל לעמוד בתשלומים של טיפולי שיניים.

מי שהתכתב עם אמא בקביעות היה הדוד שלה, יוסל אדלר, שהיגר לאמריקה בשנות העשרים (את שמו מצאתי בספר קהילת אופטוב, שם כתב באידיש על החיים בעיירה). נוסף לכך, באצילותו ובנדיבותו היה שולח לאמא כל חודש 5 דולר, וזאת החל מאז עלייתנו ארצה. באותם ימים של שנת 1947, זה איפשר לאמא להחזיק מעמד. כעזרה נוספת לקיומנו, השגתי עבודה בקופת חולים כפקידה זוטרה במשרד. תיקי החולים אוכסנו אז בתוך מגירות בארונות מתכת, ואחד התפקידים שלי היה להוציא תיקים מתוך המגירות בבוא החולה לאשנב המשרד. לרוב האנשים לא היו אז טלפונים בבית, ועל מנת להעביר הודעות דחופות לחולים, היו שולחים אותי לבתיהם להעביר להם את ההודעות. אהבתי מאוד את השליחויות האלה, כי בדרך זו למדתי להכיר את השכונות של חיפה. כך הכרתי למשל את השכונות שבין הדר הכרמל לעיר התחתית, כולל שבילי המדרגות המסתוריים שנבנו באבן עתיקה, והכול כמובן בהליכה – בגילי אז, זו לא הייתה בעיה כי אם הנאה. באותה מרפאה עבדו בעיקר רופאים יוצאי גרמניה.

את מה שהרווחתי מסרתי לאמא. לא היה לי כסף אפילו לאוטובוס, לעבודה הלכתי ברגל. כאשר הדבר התאפשר נרשמתי

ללימודי תיכון ערב בבית הספר "אליאנס". לאחר יום עבודה מעייף, הלימודים היו קשים מאוד עבורי, בעיקר המקצועות הריאליים, כמו מתמטיקה, פיזיקה וכימיה. היה לי קשה להתמודד איתם ללא הבסיס שחסר לי.

לצד העבודה היו גם חוויות אחרות, ביניהן האהבה לריקוד שזכתה למימוש. הייתי לרקדנית בלהקת ריקודי העם הראשונה בחיפה, וגם הדרכת עולים חדשים בריקודי עם במעברות, וזאת – כשאני פחות משלוש שנים בארץ.

יוסל אדלר, אותו דוד יקר שנענה לבקשתה של נערה מתבגרת בת 17 – וזו אני – שלח לי נעלי ריקוד לפי מידת רגליי שגזרתי מקרטון. מה שאמא הרוויחה כעוזרת בית בנוסף למה שהרווחתי אני בקופת חולים, וחמשת הדולר שהדוד אדלר שלח, איפשרו לנו קיום מינימלי. עזרה נוספת היו חבילות הבגדים ששלחו לנו מאמריקה. באותם ימים, אם יכולתי לקנות לעצמי חולצה חדשה זו הייתה חגיגה.

הייתי נאה וחמודה. בעייני הרופאים שאיתם עבדתי נחשבת אולי לילדה, אך היו כבר בחורים שונים שניסו אתי את מזלם. הייתי בת שש-עשרה, וחוויתי רומנים ראשונים: עם אברהם ארצי ועם אמתי האקורדיוניסט שליווה את להקת ריקודי העם של חיפה. אמתי שהיה מבוגר ממני בשבע שנים, לא הכיר את עברי, גם אם כמעט ועמדנו להינשא.

14.1.2000

מזה כשנתיים אני מתחברת לעבר, אותו עבר רחוק שלאורך כל השנים השתדלתי להימנע מכל קשר איתו. הבוקר, בבת אחת, הוטחתי ללא כל אזהרה מוקדמת, דווקא אל העבר של שנות החמישים, שנות התבגרותי הכואבות והמצולקות, שלעולם כנראה לא ייעלמו כליל.

במהלך הפגישה ב"עמך", חברתי אווה – זו שבעלה התאבד לפני שלושה חודשים בדירתם, בהיותה בחדר השני – לחשה לי תוך כדי השיח הקבוצתי: "ארצי במצב נורא, כנראה במצב סופני וימיו ספורים".

איך אני יכולה לחשוב על אברהם ארצי כמי שימיו ספורים, כשאני נושאת אותו איתי כחמישים שנה והוא בן שמונה עשרה, חסון, רחב כתפיים, הליכה מרושלת ומתנדנדת כדרך המתאבקים, עיניים תכולות מתחייכות, חיוך ממזרי, תוסס מבריאות והורמונים, סמלו של הצבר הנחשק, דור הפלמ"ח. אותו ארצי, שבגללו שנתי נדה בלילות, שהיה נעמד ליד גדר הבית בו גרתי, ברחוב בית"ר 7, שורק לי את הנעימה המוכרת שכבר שכחתי מהי – ומיד הלב היה מתחיל לפעום בפראות.

פגישתי הראשונה עם אברהם ארצי התרחשה כשהתייצב ליד אשנב המשרד של קופת-חולים בו עבדתי כפקידה זוטרתית מתחילה, ברח' החלוץ 47. הוא ביקש מספר לרופא והיה צורך למלא לו כרטיס רפואי. תוך כדי עמידתו ליד האשנב, הוא הבחין בי, ושלח לי חיוך ממזרי. הילדה בת החמש-עשרה וחצי, שלא זכתה עד אז בהכרה כלשהי של נעוריה המלבבים – התרשמה.

מכאן התחיל הקשר הרומנטי הראשון שלי, וגם ההכרות הארוטית הראשונה עם גופי, שהיה סוער ומהנה. לא הרחקנו לכת בקטע הזה, אך די היה אז – תחילתה של התבגרות – בקרבה גופנית כלשהי ולהרגיש בשמיים.

לא היו אז טלפונים. הבנות באותה תקופה, שנות החמישים, היו מנועות מלנקוט יוזמה. זה נחשב ל"לא נאה ולא מהוגן". הרעיונות הפמיניסטיים של ימינו היו עדיין רחוקים, רחוקים. ולכן, כמו פנלופה הנאמנה שתמיד חיכתה לאודיסאוס, גם אני רק חיכיתי וחיכיתי שאברהם יופיע ויגאל אותי מהצפייה לו.

גרתי אז עם אמא. אברהם היה מופיע בזמנים צפויים או בלתי צפויים, שורק את הנעימה המוסכמת בינינו, ואז בהתרגשות רבה, הייתי פותחת את החלון הפונה לרחוב, רואה אותו שעוון על הגדר, עיניו מופנות לחלון, שולח לי את חיוכו הממזרי מתוך בטחון שיהיה לי קשה לעמוד נגדו.

כמעט תמיד הייתי נענית לו, אך את אמא זה היה מוציא מגדרה. היא הייתה רוטנת: "הוא לא בשבילך, הוא פרחח ורק מנצל אותך". אך מי רצה להקשיב לה? ודאי לא הנערה שדמה סער ולא יהיה זה צודק לומר שלא נהנתה מאותם מפגשים.

בנוסף, מטבעי הייתי סוררת המתקשה לקבל מרות. אך אמא כנראה צדקה, כי הבחור הזה גרם לי לשיברונות לב חוזרים. היינו מטפסים במורדות הכרמל, מעל רחוב גאולה, מטיילים קצת, מוצאים איזו פינה חבויה ומתמזמזים בהנאה. היה לנו קשה להינתק ולהיפרד זה מזה. לרוב הייתי חוזרת מאוחר הביתה, חוטפת "מנה" רצינית מאמא, ולמחרת בבוקר גם מתקשה לקום לעבודה.

לאור כל אלה, מובן מה הרגשתי כשנפגשתי איתו לפני כחודשיים וכבר אז היה ברור שהוא בסוף הדרך. אברהם ארצי של ימים סוערים ולילות של חוסר שינה, ועכשיו הוא גוסס, ואינני יכולה אפילו לערוך לו את "ביקור הגברת הזקנה"¹⁵, כפי שתכננתי לאורך כל השנים. כבר בפגישה זו, ראיתי שאין עם מי לדבר, שהוא לא יבין את הכאב שנשאתי בלבי כל השנים וחלמתי שבאחד הימים אספר לו על כך.

והנה אני חוזרת וקוראת בעיניים לחות, קטעים מהיומן של גיל 16 בחיפה, בהם אני מתחבטת באותה "אהבת נעורים" שהתארכה, תקופה שלא קל לי להיזכר בה.

23.4.1949

"אני נמצאת בעיר כבר קרוב לשנה. על המכשולים שבקליטה, עברתי בערך. לשמחתי קיבלתי עבודה בקופת חולים. יש לי הרבה מכרים ואני מבלה די טוב. ימיי שוטפים, עוד מעט אגמור שש עשרה שנים, נעשיתי בן אדם, עובדת ומרוויחה כסף, מתלבשת וחייה.

כחצי שנה יצאתי עם אברהם ואהבתיו, אך לא יכולנו להמשיך. אני מתגעגעת וייתכן שאני באמת אוהבת אותו, אבל אני עוברת על זה בשתיקה, לא אשכחהו ועוד אתנקם בו פעם. אולי אתראה איתו בחברה חדשה?"

¹⁵ ביקור הגברת הזקנה" הוא מחזה מאת המחזאי השווייצרי פרידריך דירנמאט, המתאר מיליארדרית זקנה החוזרת לעיירת ילדותה כדי לנקום באהוב ליבה שזנח אותה בצעירותה.

23.7.1949

"צדקתי בכותבי שאני מתגעגעת לו, ייתכן שזו אהבתי האמיתית. הוא חזר אליי ואני, לא היה בכוחי להגיד לו "לך". יצאנו שוב יחד זמן ממושך, היינו חברים טובים, אהבתיו וגם התרגלתי אליו כאל איש שחיים איתו שנים. אליי הביתה הוא לא בא, כי אמי לא הרשתה לו מתוך כול מיני סיבות. סבלתי הרבה מסיבה זו."

13.8.1949 יום הולדתי

"הייתי בבית הבראה וחשבתי שאוכל לשכוח, אבל זה לא הלך. כל היום אני חושבת עליו. היום יום הולדתי, הזמנתי כמה חבר'ה, אבל יש לציין שאין לי מצב רוח, אני גומרת שש עשרה ונראה מה יביאו לי השנים הבאות, האשכח?"

17.9.1949

"איני חושבת שאצליח לשכוח ממנו בקלות רגילה, הוא היה לי משהו יקר. היום אני בבית, היד כואבת לי; לפני שלושה ימים הסרתי את המספר מהיד – עשו לי ניתוח ואחר תפרו. ייתכן מאוד שעשיתי את זה בגלל אברהם."

24.9.1949 ראש השנה

"אני מפחדת! ממה, אינני יודעת, יש לי דפיקות לב חזקות וזה מסעיר אותי עוד יותר. קראתי היום ספר "הוא הלך בשדות", זה הזכיר לי דבר מה והתייפחתי כתינוקת. רע לי בזמן האחרון, אני לא יוצאת בכלל ורבה עם כל אחד. חושבת מחשבות על איבוד עצמי לדעת, על אברהם ועוד שטויות כאלה. בעצם אין אלו שטויות. ייתכן מאוד שאם יקרה לי איזה משבר חמור, אהיה מסוגלת לעשות "שטות" כזאת. יש לי רצון עז מאוד לברוח. לעתים תכופות, תוקף אותי כעס ועלבון, אני אוהבת אותו ויחד עם זה שונאת אותו, ומוכנה לייסר אותו בכול הייסורים שקיימים. מה יהיה אתי?"

2.10.1949

“אברהם חזר – כדברי אמי. היה זה לפני שבוע ימים בערך. קניתי לי חולצה חדשה והתכוונתי לעלות הביתה, פתאום נעמד לפניי. הלב דפק בחוזקה, אבל משלתי ברוחי ואמרתי “אני הולכת הביתה”, הוא חיך כרגיל ושאל “את לא רוצה ללכת לטייל?” יש לו חוצפה לבחור... הוא עלה אתי הביתה, מפני שהייתי רעבה, אבל לאכול לא יכולתי. הרגשתי שאני אוהבת אותו ולא אוכל לאהוב איש אחר. אהבתי את החסרונות שבו כמו את היתרונות. עליי לקבוע את היחסים. אם אחכה לו, אחכה תמיד. זאת קל לכתוב, אבל כשהוא בא, הנשמה שלי פורחת, ואי אפשר להגיד שאף הוא נשאר שקט ברוחו.”

11.10.1949

(הנערה בת השש עשרה וחצי כתבה את הקטע הבא בגוף שלישי): “נדמה היה לה שהיא יוצאת מדעתה, כי התחילה לדת מההר ולשיר בקול רם. כול הזמן הייתה זאת אשליה, היא חשבה אולי הוא אוהב אותה, לא אין זה נכון, למרות שלא אמר לה זאת. כן, עכשיו תתחיל הכול מחדש, לבנות את חייה על יסודות יותר חזקים וטובים. בעצם הרי אינה אוהבת אותו יותר, היא בטוחה בעצמה, היא תשכח אותו, תמחק את תמונתו מחייה.”

1.12.1949

“אחרי המקרה עם אברהם הייתי נרגזת כל הימים. מתחצפת לאנשים, לעובדים. הזנחתי את העבודה. לא שמתי לב שנוצרו יחסי איבה ביני לבין העובדים. במשרד בקושי יש לי עם מי לדבר מילה. זה קרה בגללו, אבל לא באשמתו, כי אם באשמתי. עכשיו אני מדוכאת, עצובה, לא אבכה במשרד בכדי שירחמו עליי. כשהפסקתי קצת להרהר בו, התברר לי שמצבי בעבודה בקופת חולים עומד רופף. העובדים התלוננו עליי וקאופמן קרא אותי לביורו, השלישי במספר. בפעם הקודמת הסכים להשאיר אותי בעבודה בתנאי שלא אתחצף יותר. בעבודה המשכתי. שתקתי כדג במים. פניי היו עצובים וחיוך נראה עליהם לעתים רחוקות, לא כמו בזמנים הראשונים כשהייתי ילדה נחמדה, מחייכת וכולם

אני בת 17, חיפה, 1950

אהבו אותי. בטוחה אני שיפטרו אותי ומודאגת מהסקנדל שיהיה בעקבות כך בבית.”

26.12.49

”כשנכנסתי הביתה נפלתי על המיטה בבכי היסטרי, בכיתי כשעה שלמה וגם צחקתי. חשבתי שיצאתי כבר מדעתי. ניסיתי לחתוך את הוורידים ביד, אבל זה כאב וגם פחדתי. איני רוצה להרוג את עצמי. אמא באה וכמובן שהיא נבהלה, אחותי באה והרגיזה אותי עוד יותר. סיפרה גם שקאופמן הודיע ב'נוער העובד' על התנהגותי.

מה לעשות? אין לי איש – כולם מאשימים אותי, איש לא רוצה להבין, איש לא רוצה לשמוע. אפילו אמא לא. נשארתי לבד עם ההחלטות שלי, ואני לא יודעת מה לעשות. נדמה לי שהחלטה ההגייונית ביותר תהיה ההחלטה של הקדוש ברוך הוא להוציא אותי מדעת, ואכן אני קרובה לזה.”

3.2.1950

”הזמן שוטף, והכול חולף עובר.

כבר שלושה חודשים מאז המשבר, את הטיפות המרות של אכזבה וייאוש שתיתי, אך לא את כולן. יצאתי מהעסק בשלום. ייתכן שאני עוד ממשיכה לאהוב אותו, עובדה שאינני יכולה למצוא שום בחור שימצא חן בעיניי. לעתים אנחנו נפגשים, מבטינו ננעצים בעיני הזולת, אבל איננו פולטים מילה, ומה יביא לי המחר לא ידוע לי.

השתניתי מאוד, זה קשה, אבל הבנתי את החיים. למראית עין אני נסחפת עם הזרם, בעבודה אני לא פוצחת את פי כשמרגיזים אותי, רק לפני כמה חודשים כמה שהייתי מתחצפת ולוחמת, כעת שקט, זה פשוט לא כדאי.

אברהם הוא חלק ממני, אני חושבת עליו ויחד עם זה אני רואה בברור את השטות שבכך.

הדבר בא מאליו, אולי גם יעבור. כשאני פוגשת אותו הנני מתרגשת לא מעט, איני יכולה להתנגד לו, אני מחווירה ומסמיקה חליפות, ומרגישה שרגליי כושלות והלב כאילו בורח. אבל זה

יעבור, או שנשלים פעם, או..."

* * *

כמו שאמרתי היום בקבוצה ב"עמך": אנו נושאים אתנו את כעסי העבר ואין כתובת בה נוכל לפרוק אותם. "ביקור הגברת הזקנה" מתרחש בדמיונו של דירנמט, אך כשהביקור שלי מתממש הוא מחטיא את המטרה. כי מה הטעם בלנסות להביא לידי הבנה אדם זקן חולה סרטן שנאבק על ימי חייו הספורים המספר לי על הטיפולים הקשים שהוא עובר, כשעיניו כבר כבויות – מה גם שהוא זכר את הדברים לגמרי אחרת. לטענתו הוא לא ידע על הסבל הרב שהביא לחיי בהיותי נערה בת שש-עשרה ומשמעות היחסים בינינו לגביו הייתה שונה לחלוטין ממה שהייתה בשבילי. לדבריו, הייתי נערה מאוד חמודה וכשלא היו לו עיסוקים יותר חשובים, היה נהנה לבלות בחברתי.

22.2.2001

הבוקר החל עם צלצול טלפון תמים לכאורה, יום שישי של בוקר אביבי. מי כבר יכול לטלפן? או שאלה הילדים, או מעט מאותם חברים שעדיין נשמר איתם הקשר, או מישהי עם קול מתקתק המנסה למכור שירותים ואריכות ימים לגיל הזהב – כאילו שאפשר להתגונן בפני הזיקנה!

בעלי ענה לטלפון ולפי נעימת קולו ניחשתי שאין זה אחד מאותם מטלפנים רגילים של היום יום. שמעתי אומר: "אני חושב שטובה תשמח מאוד לדבר אתך וכדאי שתדבר איתה". ללא מילות הקדמה הושיט לי את השפופרת. לא שאלתי מי זה, אני אוהבת הפתעות ואלה עם השנים הולכות ופוחתות. מיד זיהיתי את הקול, אותו שמעתי פעם אחרונה לפני כשש-עשרה שנה, כאשר אמתי ניסה שוב לחדש את הקשר בינינו... אמתי שהיה אהבת חיי!

החל מיום הולדתי השבעה-עשר ובמשך השנתיים הבאות אני מתארת ביומן את פרשת אהבתי המטלטלת לאמתי. הוא בא ממשפחה יקית, מבוגר ממני בשבע שנים, ולא ידע דבר וחצי דבר

על מה שעברתי בחיי. טרם גיוסי לצה"ל ולאורך שנותיי בצבא, אנחנו מנהלים רומן על עליותיו ומורדותיו. השנתיים הללו היו רוויות רגשות אשר בחלקם לא היו חדשים עבורי: אהבה, אכזבה ובלבול. עם אמתי היו אלה התנסויות ראשונות של נערה, ספק אשה, בארץ ישראל של זמנים אחרים, במדינה הנלחמת על עצמאותה וזהותה.

את אמתי הכרתי בקיץ 1950, לאחר קורס בריקודי עם אצל שלום חרמון – דמות ידועה בתחום ריקודי העם באותן שנים. הייתי כבר שלוש שנים בארץ, מזה שנתיים בחיפה וטרם מלאו לי שבע-עשרה. נודע לי כי מחלקת התרבות של ההסתדרות "הכול יכולה" באותם ימים, מחפשת מדריכים לריקודי עם. היות ושכרי מעבודתי בקופת חולים היה זעום למדי, התייצבתי באותה מחלקת תרבות והצגתי את עצמי כמדריכה לריקודי עם, הזדמנות להכנסה קטנה נוספת, מה גם שאהבתי מאוד לרקוד. נשלחתי להדריך בבית ספר בקרית בנימין שלייד חיפה, והוצמד לי אקורדיוניסט שגם הוא קיבל את עבודתו דרך אותה מחלקת תרבות. זו הייתה ההיכרות הראשונה שלי עם אמתי – בחור ממושקף שסחב אתו אקורדיון וליווה אותי בנגינתו כל משך הקורס. לאורך כל הקורס לא קרה בינינו דבר, אך עם סיום הקורס, באוטובוס חזרה הביתה, הבחור כרך את זרועו על כתפי והציע שנחגוג את סיום הקורס במנת גלידה אצל "שלג" ברח' הרצל.

8.6.1950

"איך אוכל להביע מה שעבר עלי... אתמול בערב סיימתי ללמד קורס לריקודי עם בבית הספר בקריית בנימין, כשאמתי מלווה אותי באקורדיון לאורך כול הקורס. כבר מזמן רציתי למצוא חן בעיניו – לא היה אכפת לי באיזו צורה זה יבוא – ואתמול לפתע זה קרה. חזרנו כהרגלנו יחד באוטובוס שיצא מקריית בנימין להדר הכרמל. טענתי שקר לי ואמתי חיבק אותי, הרגשתי טוב. רגש מוזר, מסחרר. כשהגענו, אמתי החזיר את האקורדיון שלו הביתה והלכנו לאכול גלידה אצל "שלג" ברח' הרצל. כשליווה אותי הביתה, בגן הנחמד שמול ביתי – גן שטרוק, זכיתי לחיבוקים ונשיקות".

כך התחיל רומן שבמובנים רבים העשיר את חיי, אך סיומו היה מכאיב וטראומתי. אמתי היה מבוגר ממני בשבע שנים, חכם, רגיש, פגיע, משכיל, מוכשר, כשהמוזיקה היא רוב עולמו. באותה תקופה היה גם חבר ב"להקת הכרמל" – להקה צבאית שחבריה היו חלק מהבוהמה החיפאית. כל אלה מאוד הקסימו אותי והייתי גאה בכך, כשאמתי הציע לי להיות חברתו. הוא גם ידע לחזור ואני, הייתי זקוקה נואשות לתשומת לב; בקושי בת שבע-עשרה, רק שלוש שנים בארץ, כשכול עולמי הייתה העבודה בקופת חולים והחדרון הקטנטן אותו חלקתי עם אמא, ללא שום בסיס כלכלי, ללא השכלה והחשוב מכול, ללא תמיכה רגשית מאיש. הרגשתי מאוד בודדה, לא היה בסביבתי אדם שבפניו יכולתי לשפוך את כאבי ושיוכל לייעץ לי בצר לי. פשוט לא היה.

במהירות נשביתי בקסמיו של אמתי. העברית שלו הייתה נפלאה, הוא כתב לי שירים, מכתבי אהבה מקסימים, וניתן לומר כי פתח בפניי עולם ומלואו, את הדלת לעולם המבוגרים. אני זוכרת את עצמי יושבת עם חבריו הבוהמינים, כשאמתי מנסה להלחין שירים ומוזיקה לריקודי-עם והאחרים מצטרפים אליו בשירה. מתנהלות ביניהם שיחות בנושאים שברומו של עולם, עליהם לא היה לי צל של מושג, ואני יושבת לרוב בצד, קולטת בשקיקה את דבריהם ומנסה להבין על מה מדברים "המבוגרים", מרגישה עצמי אינפנטילית מוחלטת.

גם בביתו של אמתי חיי לא היו יותר קלים. משפחתו הייתה "יקית" טיפוסית, אמו מורה לריתמיקה ואביו החורג (אם הזיכרון לא מטעה אותי) בעל או שותף במשרד נסיעות. כשהיו באים אליהם חברים, תרומתי לשיחות המבוגרים הייתה מסתכמת בחיסולן של כמעט כל הסוכריות שהוגשו לאורחים. גם משום שאהבתי מאוד סוכריות, וכאלה לא היו לאמא ולי, וגם משום שלא היה לי מה לתרום לשיחה. יכולתי אולי לדבר על עצמי והעבר שלי, אך מי באותם ימים של שנות החמישים רצה לדעת משהו על עברם "האפל" של העולים החדשים? מה גם שאני עצמי, את מיטב מאמציי וכשרוני השקעתי בלהתחזות ל"צברית".

ואכן, מאמציי נשאו פרי ורבים הוטעו לחשוב שנולדתי בארץ.

אפילו אמתי עצמו, עם כל רגישותו לא שאל ולא התעניין במי שאני באמת. הייתי הנערה המתוקה והנחשקת בת השבע-עשרה, והוא לא ביקש לדעת יותר – די היה לו בעינוגי הגוף שיכולתי להעניק לו. למען האמת עינוגי הגוף היו תגלית גם לי. היינו נפגשים דרך קבע בלהקת ריקודי העם שבה הוא היה המלווה באקורדיון ואני חלק מלהקת הרוקדים. חוץ מזה היה לנו את "הארמון" שלנו (הסטודיו של אמו, שהיה פנוי בשעות הערב) שבו שהינו באינטימיות קסומה, מנותקים משאר העולם. באותם ימים, אמתי היה כמעט כל עולמי.

12.6.1950

"הגעתי מטעם העבודה לבית ההבראה בשבי ציון, כיוון שהייתי פה בשנה שעברה המרגש כמו בבית. אמיתי הבטיח לי לבוא לבקרני. היבוא? קיבלתי ממנו שני מכתבים. אני אוהבת אותו, אני מחכה לבואו מחר, מחרתיים, הוא הבטיח לבוא."

14.8.1950

"אני חברתו של אמיתי. טוב לי איתו, הוא מבין אותי ואני מסוגלת להבין גם אותו. אנחנו קרובים אחד לשני בכול המובנים. אך האם אני אוהבת אותו אני לא יכולה להחליט. פעם הרגשתי שאני אוהבת את ארצי, אבל עכשיו, ברור לי שאמתי מעניין אותי יותר..."

יש אומרים שהבלבול הוא עניין של גיל, זה יעבור, יחלוף, אך אני חשה שלעולם לא אהיה מאושרת ויש לי חשק לקפוץ הימה – אני שומעת מפה את המיית הגלים – לשחות רחוק ואחר כך לשקוע. אבל אני מפחדת ולא אעשה זאת. הדברים חזקים ממני. לא טוב לי."

1.9.1950

"בעבודה קשה לי מאוד. עברתי לעבוד במשרד המעבדה – עבודה הדורשת מאמץ גופני ושכלי כאחד והרבה סבלנות – שאין לי... אמא לא מבינה כיצד אחרי יום עבודה קשה אני יוצאת לבלות והרי אני צריכה לחיות כמו אחת בת שבע עשרה, שכול העולם

'דיבוק' הריקוד בגיל 17

עם אמיתי, 1950

להקת ריקודי העם של שלום חרמון, על פלטפורמה של משאית, יום העצמאות 1950. אמיתי עם האקורדיון למעלה משמאל.

לפניי! יש לי תשוקה חזקה ללמוד בלט. כבר הייתי אצל המורה, זה הדבר היחידי שאני שואפת לו."

15.9.1950

"כל שאיפתיי התמלאו – היום בשעה שלוש הלכתי לשיעור הראשון שלי בבלט. ובזכות מי כול זאת? אמיתי! הוא סידר לי זאת אצל ארכיפובה. בסטודיו כמעט בכיתי מרוב אושר. התבוננתי על הרקדנים המתרגלים את התנועות היפות, כול האווירה הייתה רק של ריקוד. הריקוד אפף את כול החדר, נפעמתי. היה טוב, אבל יש לציין שהייתי שם הכי "לא יוצלחית" – אך אין להתייאש, כול התחלה היא קשה. לבטא עצמי בריקוד, לפרק את הגוף, להרגיש עייפות אחרי תרגילים, זה נעים. אשר לאמתי. אני כמעט בטוחה שהתאהבתי, אהבה עדינה וחזקה. אני מאמינה שמצאתי בו מה שחיפשתי תמיד: עניין, עדינות ואהבה שהייתי מאוד רוצה להאמין בה."

20.9.1950 ערב יום כיפור

"היה זה ערב יום כיפור, בת שבע עשרה וכבר בחורה מבוגרת. בעצם, מה אבכה על בתוליי שאינם?"

21.10.1950

התחיל התמרון הצבאי, ולקחו את כולם וביניהם גם את אמתי. לא תיארתי לעצמי שאתגעגע כול כך."

23.12.1950 שבת

"ארבע פעמים בשבוע אני לומדת. בלט ואנגלית. אמתי יודע טוב אנגלית. בהתחלה לא חשבתי על כך ואולם בזמן האחרון הדבר התחיל להציק – שמא איני מספיק משכילה, חביבה ויפה? הפחד שמא יעזבני. אולי לא אמצא חן בעיני ההורים, החברים, החברות. הוא מכחיש זאת, אומר שהוא אוהב אותי כמו שאני. למה לא אוכל להיות מאושרת לגמרי, לשמוח עם היום ולא לחשוב על העתיד?"

יש גם אמא וגם אחות, שלא טומנות ידן בצלחת בהערות כגון:

אמתי הוא "מוזיקנט" ומה יצא לי ממנו בעתיד... לא חסר דברים שמציקים לי אבל, לעתים די תכופות אני גם מאושרת לגמרי – כשכול המחשבות מתנדפות כליל וטוב לי. להתגייס? עוד לא הגיע זמני. מוטל עליי אפוא לעבור עוד חמישה חודשי גיהנום, חוץ מהערבים שבחברת אמיתי, שגם הם מתקלקלים לעיתים על ידי המצב רוח שלי."

20.1.1951

"היום השלישי בלעדי אמתי. היו רגעים של בדידות, אמנם לא הרבה, אבל היו. אתמול יום שישי, נסעתי בערב לטירה להדריך ריקודי עם. באותה המונית נסעו גם אנשים ידועי שם, משכילים ומבוגרים ממני, איתם שוחחתי בחופשיות על מחול ומוסיקה – כמה טוב הסתדרתי בחברתם. בחברתו של אמתי, הוא כובל אותי, בחברתו לא אעז, כי אדע שהוא יודע טוב ממני, ככול דבר יאפיל עליי. ואתבייש בפניו פן אוציא מפי דבר שטות. אני רוצה קצת חיים שקטים, לנוח מכול המהומה שמתחוללת בחיי."

4.2.1951

"אמש, מוצאי השבת, הלכנו לקפה פנורמה, שתינו ורקדנו. איני יודעת מה קרה, אבל בטוחני שאיבדתי שיווי משקלי מכוסית הקירסו, או שמא מכך שהיו שם גם אברהם ארצי עם החברה שלו. לקנאתה, רקד אתי. והינה, לשמחתי הגיע מכתב נוסף מאמתי:

תל אביב 4.2.1951

פצפונת!

למה אינך פה כעת? אינני יודע מדוע, אבל כרגע הייתי מוכרח לשבת פה באמצע תל-אביב, באמצע היום ולכתוב לך את המלים האלה.

אחרי שאמש בליתי פה עם ה"חברה" אני מרגיש ביתר עוז כמה את חסרה לי. אבל נתחיל לפי הסדר.

בימים האחרונים הופענו במקומות נדחים מאוד, בעיקר בגבולות, ומובן ששם עיקר העבודה הייתה עלי, כי הרקדנים לא יכלו לרקוד, ולכן הייתי עייף מאוד.

ביום ששי בערב נשארנו ברמלה והלכנו לראות תכנית באידיש עם לולה פולמן, אז ראיתי את כל הפרובינציאליות של העיר, האנשים ישבו באולם בזמן ההופעה, דיברו ופיצחו גרעינים, על ההופעה בכלל לא אדבר, לדעתי הייתה על רמה נמוכה מאוד. בשבת הופענו אחה"צ ובערב נסענו לתל-אביב, נו מה אפשר לעשות בתל-אביב, כמובן הלכתי ל"כסית" ומובן שפגשתי שם את כל האנשים, הכרתי כמה אנשים מן הרדיו ודברנו על ההקלטות. חוץ מזה שמשון נוימן רוצה להקליט שיר שלי, דיברתי אתו והבטחתי לשלוח לו את התווים, אח"כ הלכנו אל בומבה (הכוונה לבומבה צור) שם יש מן קלוב כזה. כלומר, באים, יושבים ושרים וזה די נחמד, אבל לי, האמיני בובונת היה עצוב נורא. חשבתי לי למה את אינך יושבת לידי, מה אכפת לי כל האנשים האלה, ובאמת שאלו כולם למה יש לי מצב רוח מזופת כזה, מה אגיד להם? קצת היה לי מעניין כשדיברתי עם שמואל רוזן (מהרדיו) על תיאטרון באמריקה. הבוקר הלכתי לחפש את גד רטלר ולא מצאתי אותו, הייתי אם כן אצל הדודה שלי ואני מוכרח עוד מעט לחזור למקום הריכוז של "החוליה" שלי. ברוך השם, יש לי רק עוד 13 יום, ואז נהייה שוב יחד... נדמה לי שמעולם לא רציתי במשהו יותר.

דבר אחד חביבה, פה בתל-אביב כשנפגשתי עם אנשים, התעורר בי הרצון שוב, לכתוב קצת, לפרסם דברים (שויצר, לא?) וזה אולי הפלוס היחיד שבתל-אביב, שכשיש לך פה קשר עם אנשים, אתה יכול לפעול, למשל אני מכיר כמה אנשים מהרדיו שקובעים, האחראי על מחלקת התקליטים, שמואל רוזן, שולמית רפטין מנהלת גלי צה"ל, תזכירי לי כשאחזור, שאולי עד אז כבר תפוג ההתלהבות שלי, תזכירי לי אם כן שעלי לעבוד, טוב?

האם היית במסיבה של לאה אתמול, איך היה? תכתבי ביומן וכשאבוא אקרא, טוב? אני מקווה שלפחות בילית אתמול, ראית איזה סרט טוב?

אני כנראה כבר לא אראה סרט עד שאחזור הביתה. ובכן מתוקונת אני מקווה שהמכתב יגיע עוד ביום שני. היי שלום, אני מתגעגע, מתגעגע, אלף נשיקות, שלך אמתי

6.2.1951

"אמתי אוהב אותי ואני אותו, למסקנה הזאת הגעתי אתמול. היו לנו שעות טובות ויפות עד שהגיעה העת להיפרד וללכת הביתה, דבר ששנינו לא רצינו בו. אמתי בקשני לענות לו אם אני מוכנה להינשא לו. אני בטוחה שזאת שטות: ראשית משום שוודאי לא חשב היטב, אם רצה בזה לגמרי, ושנית, איני מרגישה את עצמי מסוגלת לזה כבר כעת, טוב היה לו הייתי בטוחה שבכול רגע אוכל לעשות זאת. אמי, מביטה על הכול בעין ביקורתית. היא מאוד רוצה שאתחתן, מפחדת שאסתבך באיזה צרות. בבוקר הלכתי להיפרד ממנו כשיצא למילואים, ליוויתי אותו עד הטקסי. בדרך קנה לי סיגליות. קניתי גם נעלי בלט, ואני מקווה להתקדם. ברגע בו רכשתי את הנעליים לא היה קץ לשמחה. הנחתי אותן על המיטה והסתכלתי בהן, מאושרת. לידן הסיגליות. אני מחייכת ומרוצה וגם אומרת תודה למי שנתן לי כול זאת."

11.2.1951

"התעוררתי בבוקר עם איזו הרגשה טובה, אולי משום כך שתיכף חשבתי על אמתי. אני מתגעגעת אליו. באשר להתחתן, חשבתי על זה הרבה והחלטתי לא. בעוד חודשיים בערך, כך מספרים לי, יצא הצו שלי. אלך לצבא ונראה מה יביא יום. לפעמים אני חולמת על חדר קטן, רק לשנינו, עם רדיו, פרחים ואושר, אבל אין החיים פה נראים כאלה.

אתמול הייתי אצל לאה, שנה לנישואיה. אליה באה חברתנו רות, והיא בהריון. איני יודעת מה קרה לי, אבל קיבלתי חולשה לילדים קטנים וקינאתי ברות. הייתי רוצה ילד. שטויות! תמיד אני שוכחת שבעצמי אני ילדה, רק שאמתי יחזור."

* * *

ביוני 1951 אני מתגייסת לצבא, ועם סיום הטירונות נשלחת לבסיס הגדנ"ע בבאר אורה שליד אילת, כמדריכה לריקודי עם. האווירה בבאר-אורה הייתה מאוד לא צבאית. כל השנה הסתובבנו שם במכנסיים קצרים. גרנו באוהלים, בקיץ היה מאוד חם, אך בחורף היה קור כלבים. כשהתלוננתי על כך לאמא באחד

המכתבים, היא כתבה לי: "זה מה שאת רצית, להתגייס ולהיות חיילת, אז תסבלי" – כשהיא סוגרת איתי חשבון על "סירובי" להינשא למי שרצו לשדך לי.

26.7.1951 באר-אורה, לאחר הטירונות

"כבר חודש בערבה.

לו היה כאן אמתי! היה טוב כפליים. היינו שנינו מרגישים את הערבה ושותקים. היינו שוכבים למדרון איזה הר ופנינו לשמיים. השמים מלאי כוכבים, רואים ברור את שביל החלב, והנה כוכב נופל. אנו חבוקים ותוהים יחד על פלאי הבריאה. אמתי, אמתי רק זאת תדענה שפתי ללחוש, כמה אהבתיך, רק כעת אדע זאת לבטח. אתה הוא זה שנועד לי, מכתביך מתוקים, אוהבים, כמה טוב! הלוואי והיית כאן.

הערבה מה רבה השפעתה עליי – הפכתי לבן-אדם, בין בחורים נחמדים שסובבים אותי כל היום בלי סוף, ובכל זאת לאמתי אני רוצה. ביחס לעתיד, אקווה להצלחה. אצא לקורס מפקדי פלוגות גדנ"ע ואעסוק בהדרכה. נוכחתי שיש לי גישה לחניכים. למדתי זאת לראשונה כשהכנתי את הופעת הריקודים של הכשרת אפיקים. אני גם מארגנת שירה בציבור, ריקודים, ובאם אתמחה בזה, בטוחה שאצלתי, ואהיה קרובה לאמתי שלי.
יהיה טוב, אומר זאת לעצמי כעת, העתיד לפניך."

* * *

חוף אילת באותה תקופה היה כולו ריק ממבנים. היה רק צריף רעוע מכוסה סכך ששימש כשק"ם לחיילים, כשלידו מספר ספסלי עץ וצריף נוסף ששימש כמשרד לחברת 'ארקיע'. דרומית יותר היה גם בסיס של חיל-הים, כולו מגודר. אותו פקיד שהיה מופקד על משרד "ארקיע" שמו היה יוסי לוי, ועם השנים הפך לראש עיריית אילת.

אנחנו, סגל הגדנ"ע, היינו מגיעים לאילת על גבי ג'פים וקומנדקרים במכנסיים קצרים, פוגשים שם חיילים נוספים מהסביבה, ומפיחים מעט רוח חיים בחוף השומם. לצפון התאפשר לנו לעלות רק פעם בחודש, זה מה שהצבא איפשר אז

לחייילים. באותם ימים ניתן היה "לעלות" צפונה רק באמצעות מטוס "דקוטה" זעיר ומתנדנד, שהטיסה בו הייתה הופכת לי את הקרביים, או במשאיות ענק שהובילו אספקה לדרום בשם "טיטניקים". לקח להם לאחר מכן יומיים לחזור לצפון.

שנה שלמה עברה ולא הוספתי מילה ליומני – דברים רבים כול כך התרחשו. ביליתי בבאר-אורה חודשים יפים ומלאי חוויות. את אמתי הייתי רואה רק פעם בחודש ואני התגעגעתי. הדבר שהקל במעט על הפרידה היו מכתביו הנפלאים. הכול היה כמעט טוב ויפה. הייתי חברתו, אולי נכון יותר אשתו – ללא הטקס הרשמי. עוד לפני התגייסותי לצבא נכנסתי להריון ועשיתי גרידה. הייתי בת שבע-עשרה וחצי, גיל שלא מתאים ללדת ילדים. לאחר מכן, דובר אפילו על חתונה. אך הדבר היה כרוך בכספים לשכירת חדר, ואלה לא היו לנו. אמתי גם היה תלוי כלכלית בהוריו. היה אפילו איזה מפגש בין אמא שלי להוריו. לאחריו היא יצאה בוכייה, ולא נדרשו לי הסברים מיוחדים להבין מה הסיבה לבכי; היינו גם "אוסט-יודן"¹⁶ וגם עולים חדשים, ללא ייחוס וללא פרוטה. אכן, שידוך לא הולם.

עם סיום שנת השרות בבאר אורה, הועברתי למחנה הגדנ"ע בשייח' מוניס, קרוב לתל-אביב וקרוב לאמתי. הוא למד אז באקדמיה למוסיקה, וכשזה התאפשר היינו נפגשים. כול פעם התברר לי יותר ויותר, שאין לו זמן בשבילי. המשכנו להתראות פעמיים בשבוע בשעה תשע בערב בדירתו, אותה חלק עם אחותו נעמי, כששנינו עייפים ונרדמים. חשתי שאנו הולכים ומתרחקים איש מרעהו, אך למרות המרחק הוא עדיין היה "החבר" שלי ואני "החברה" המוצהרת שלו, וידועים בציבור ככאלה. חשתי גם שאין הוא אוהב, וגם אני לא אהבתיו כקודם. אפשר לומר, שהמשכנו את ה"יחד" מתוך שגרה, פשוט לא העזנו לנתק את הקשר.

¹⁶ אוסטיוֹדן (בגרמנית: Ostjuden - "יהודי המזרח") הוא כינוי גנאי ליהודי מזרח אירופה – רוסיה, פולין, גליציה, בוקובינה, צפון-מזרח הונגריה ורומניה – שהיו נחותים בעיני "יהודי המערב" (וֹסטיוֹדן – Westjuden) המשכילים והאמידים יותר.

מפרץ אילת, 1951. בחוף - צללית צריף השק"מ.

עם מנחמק'ה בחוף אילת, 1951

מעל חוות הגדנ"ע באר אורה, 1951

מלבד אמת, גר אז בתל אביב גם בן דודי מאיר לוסטמן, אותו פגשתי בביקור אצל אחותי בהכשרה של הקיבוץ שלה, ליד פרנקפורט. מאוד חיבבתי את מאיר ותמיד חיפשתי בו את האח הגדול שמעולם לא היה לי, או אולי את האבא שנעלם. משום כך, היו לי ציפיות ממנו שינהג כלפיי כמו כלפי אחות קטנה, שיקשיב לי, ייעץ לי ויעניק לי תחושת שייכות אליו, אך זה מעולם לא קרה. באחד הימים, לאחר שיחסיי עם אמתי התחילו לדעוך והייתי מדוכאת עד עפר, החלטתי לבקר אותו בדירתו הקטנה בתל אביב. מאיר כבר היה אז נשוי לזושקה – פולניה אמתית על כל המשתמע מכך – ואבא לשתי ילדות קטנטנות.

הייתי אז כאמור חיילת במחנה הגדנ"ע בשייח' מוניס. אין דבר יותר מדכא מלהישאר במחנה כשכמעט כל החיילים מסתלקים להם הביתה בערב (הרוב גרו בתל אביב) והיתר נשארים בבסיס עם השין גימל, ועם מספר בודדים שאין להם משפחות. היה חורף, קר, ולי תמיד היה קר. המבנים במחנה לא חוממו והיו לנו רק מיטות שדה עם שמיכות מגרדות, ולכן חשבתי שיהיה לי אולי נחמד לבקר את מאיר ולהתחמם קצת בחיקה של משפחה.

אבל חיכתה לי אכזבה מרה. כי איך יכולתי לחזות אז – צעירה בת 19 שמרכז עולמה הוא היא עצמה – שהזוג הצעיר יהיה עסוק בשתי הילדות הקטנות, שמשום מה לא פסקו מלבכות. זושקה נתנה לי להרגיש באופן ברור שאני לא כל כך רצויה, ומאיר המסכן התפתל כי ודאי הבין את מצבי. אני כבר לא זוכרת אם נשארתי ללון, או שיצאתי ללילה החשוך והקר חזרה לבסיס, אבל יותר לא חזרתי לשם.

בעת דפדוף בספר קהילת אופטוב, אותו מצאתי מונח כמיותם על אחד המדפים בבית, עלה דבר מעניין; הסתבר ששמו של מאיר מופיע בין חברי הוועד שלקחו על עצמם את עריכת הספר. בצורתו החיצונית מאיר מאד דמה לאבא שלי, וכנראה גם היה בחור מאוד חכם ומוכשר. ממשפחתו לא שרד איש.

לאחר כשלושה חודשים במחנה שייח' מוניס הועברתי לחיפה, למחנה קטנטן של הגדנ"ע ב"מגרש המחנות" שעל הכרמל.

בן-דודי מאיר לוסטמן, 1946

במחנה הגדנ"ע, מגרש המחנות שעל הכרמל, אני במרכז.

המשכתי להתגעגע לאמתי ורציתי שנמשיך בקשר. עד שבא אותו ערב, שבו אמרתי במילים פשוטות, אם כי בכאב גדול, כי נמאס לי, הגיע הזמן שניפרד. הוא לא עיכב בעדי והלכתי ממנו.

15.5.1952

"תקף אותי חשק לכתוב, כי עליי פשוט לסיים את הפרשה. לרגל החג נפגשנו שוב וכרגיל השלמנו. עלינו לכרמל. היה לי טוב כשבועיים, הוא נסע לתל אביב להמשיך בלימודיו אחרי החג. ואז, כשלרגל מבחני הקצונה שלי הזדמנתי לתל אביב, רצתי כמובן ישר לאמתי (פחדתי מהפגישה, בלי שידעתי למה. אבל לבי ניחש דבר מה). כרגיל לא פגשתי איש בבית (ברחוב מאפו), שכחתי שעניין לי עם איש עסוק. החלטתי שזה יהיה נחמד להפתיע אותו באקדמיה למוסיקה שם למד. ישבתי שם בסבלנות וחיכיתי שיסיים את הלימודים, והנה, אני רואה אותו עם מישהי, ואי אפשר היה לטעות ולא לראות כי בין שניים אלה קיימת אינטימיות. חשתי בכך, לא היה צורך במילים. קבענו להיפגש בערב, ולבי ניבא לי שבכך יסתיימו בינינו היחסים שהיו עבורי כל כך משמעותיים. המפגש היה טעון וקשה. שהיתי באותו יום בבית החייל בתל אביב. אמתי שרק לי מהרחוב למטה ויצאתי מהבניין. רעדתי, הפגישה הייתה קרה, ללא חיבוק ונשיקה. אמתי אף הוא רעד. הלכנו לאכול דבר מה, לא יכולתי לאכול. התיישבנו על ספסל ליד שפת הים. אמתי התחיל לגמגם, הבנתי מיד את שברצונו להגיד כשהעז, אמר שלפי דעתו, אין טעם להמשיך בזאת, לעתיד משותף. הבנתי את כוונתו והתפרצתי – מימיי לא אמרתי לאיש בפניו כול כך הרבה דברים גרועים ... והינה, לאחר שנתיים יחד, בחצי בכי אמרתי לו שהוא מרושע ואגואיסט. הטחתי בפניו על כך שלאחר אותה הגרידה שעברתי, חזרתי בכוחות עצמי עם מונית הביתה, והוא, בא לבקרני רק בערב והתנצל שלא יכול היה להיות אתי כי חייב הוא לנגן..."

* * *

ברגע זה אני מתביישת לקרוא זאת, בוודאי ניגן באותו ערב כאקורדיוניסט של הלהקה, או שהיה זה ערב ריקודי עם... מי כבר

זוכר ומה זה חשוב, ולמי זה חשוב? המלים והמחשבות "בורחות" עוד בטרם גמרתי להגות אותן... הייתי מיואשת, רציתי להטביע עצמי בים ועוד מחשבות שטות שכאלה טרפו את מוחי. הדבר הכאיב, והתפרצתי ככול צעירה מאוהבת שמרגישה שהנה הגיע הקץ.

22.5.52

"כל זה קרה רק לפני שבוע. לא קפצתי הימה. התגברתי. טוב שהאדם הוא פחדן, כי אחרי הכול החיים אמנם קשים, אבל מעניינים, וחבל שלא לחיות אותם. אין הוא מתאים לי. היה לי טוב איתו, אבל גם סבלתי הרבה. טוב היה מה שקרה, וטוב שלא התחתנו. נקווה שמיועד לי מישהו טוב יותר."

29.11.1952

"מי יודע מתי תיגמר הפרשה ביני ובין אמתי. בליבי עדיין לא נגמר הכול, איני מוצאת עניין באיזה שהם בחורים, ככול אופן לא באלה שמסתובבים בחוג. יום אחד (נדמה לי שלאחר מריבה עם רחל שלו), אמר שיבוא אליי. זה היה ביום כיפור, בחוץ נשבו רוחות זוועה, ולמרות זאת הסתובבתי יחפה בבסיס, דלי מים ביד, וניקיתי את חדרי הקטן לקראת בואו, וקניתי עוגיות ובוטנים, מפני שהוא אוהב זאת. והוא בא.

לאט נפוגה הרשמיות והתחלפה במחמאות ודברי נועם. למרות המחמאות והדברים הקטנים והיפים שאמר לי, איני חושבת שלבו היה שלם עליו. סופו של דבר – אוהב הוא את רחל."

2.12.1952

"פגישה מעניינת הייתה לי עם אברהם ארצי, לאחר שנתיים שלא דיברנו האחד עם השני, נזכר הבחור שהוא מאוהב בי כמקודם, אבל דחיתי אותו.

שלשום נערכה חתונה בבסיס ואמתי הגיע, הוא סבל, אלא שזה יעבור. יש הרבה דברים שמן הראוי לכתוב אותם, אלא שאיני יכולה, הנני חסרת סבלנות, והכתיבה תדרוש מספר שעות וכמות הגונה של עמודים. תמצית ברוח פסימית למדי – זה כול מה שאני יכולה לכתוב.

כל השבוע אני עסוקה, וזאת גם שלא ארגיש בודדה כול כך. אמנם אני לומדת ומרוויחה על ידי הדרכת ריקודי עם במעברות, וגם ממשיכה בלהקת הריקודים, בכול זאת אין זה מספיק להשכיח את בדידותי. מה יהיה הסוף, כול הזמן עסוקה רק בי בלבד?"

* * *

כך מסתיים יומן הנעורים שלי, ועימו גם הרומן שלי עם אמתי – רומן רב תהפוכות ומלא רגש שנמשך מעל שנתיים. הוא הגיע לסיומו, לפחות ברמת המציאות הפיזית, לפני ארבעים ושמונה שנים בדיוק. עדיין שמורים עימי הזיכרונות ואותם מכתבים ששלח לי אמתי, אהוב נעוריי, כפי ששמורים במגרה שליד המיטה כל שאר מכתביו ושיריו מלפני ארבעים ותשע שנים. אלה מונחים לצד הברכות לימי ההולדת שקיבלתי מהילדים ומכתביו של יוסקה אישי, מנסיעות עבודתו באירופה, אמריקה וקולומביה.

* * *

כאמור, לאחר השרות במחנה שיח' מוניס שהיה ליד תל-אביב, הועברתי למחנה הגדנ"ע בחיפה שנמצא בלב חורשות הכרמל. במחנה זה הכרתי את יוסקה, חברי החדש, לימים בעלי. הפגישה בינינו התרחשה בעיצומו של המשבר שפקד אותי בשל הפרידה מאמתי.

המחנה עצמו היה בסיס אימונים קטן של הגדנ"ע, שנקרא באותם ימים רחוקים "מגרש המחנות". אותו מחנה שבכרמל מנה בסך הכול מספר מבנים קטנים שכנראה ננטשו בזמנו ע"י הבריטים.

היות ומאוד נזקקתי למעט פרטיות, אימצתי לעצמי את אחד המבנים הקטנים הללו, חדרון קטן שאולי שימש מחסן בעבר, ללא חלונות, רק עם דלת ושתי מיטות צבאיות. הפכתי את החדרון לפינתי הפרטית ולביתי. היינו באותו מחנה כעשרים איש, הרוב קצינים וכמה חיילות חמודות. זה היה כל סגל המחנה שתפקידו היה לתכנן אימוני גדנ"ע ולהדריך. זו לא הייתה מסגרת צבאית במובן המקובל, והיחסים בין הקצינים הבודדים לחיילים המעטים

היו מאוד לא פורמליים. הייתי בדרגת רב טוראית ותפקדתי כפקידת המחנה.

בפיקוד הגדנ"ע הוחלט אז על ארגון מחדש של המחנות ולמטרה זו הופיעו בוקר אחד במחנה הקטן שלנו, סגן אלוף גיורא שנאן מקיבוץ אפיקים, שכולם קראו לו ג'ורה, וסגנו – סרן יוסף תאני, שכונה בשם יוסקה. האווירה כאמור הייתה מאוד חברית. כשהקצינים לא היו עסוקים בענייני גדנ"ע, הם בילו איתנו במחנה. רובנו היינו חיפאים ונוצרו גם חברויות אינטימיות. יוסקה התגלה כבחור שתקן ומאופק, עם עיניים חכמות ובוחנות וחיוך מעט מסתורי, ובנוסף נשא בגאון שפם ג'ינג'י שהסתלסל לו כלפי מעלה, כדרך הקיבוצניקים באותה תקופה. אותי התפאורה הזו לא שכנעה, חשדתי שהוא לא בדיוק הקיבוצניק שהוא מתיימר להיראות ואמנם, לימים התוודה בפני שמאוד רצה להידמות לטיפוס המושבניק הנהללי או היבניאלי – אידיאל הגבריות של אותם ימים.

בחזרו מאחד המסעות עם הגדנ"עים, סיפר יוסקה כי תוך כדי סיור במערות עתלית, הוא כנראה נעקץ על ידי יתוש באוזן. לאחר מכן התחיל להרגיש ממש רע, והיו לו תופעות של מעין קדחת. היה לו חום מאוד גבוה, הוא קדח, שלשל והקיא. חסתי על הבחור והצעתי לו מנוחה בחדרון הקטן שלי עם שתי המיטות הצבאיות. כשראיתי שחומו עולה והוא מתאונן שקר לו, הנחתי עליו את כל השמיכות שהיו לי בחדר. היות והיו מאחורי שלוש שנים של עבודה בקופת-חולים, לא נבהלתי כל כך מאנשים חולים. לאחר שמצבו לא השתפר, ירדנו יחד לבית החולים הצבאי וכשאושפז, המשכתי לבקר אותו.

יוסקה מאוד אהב לספר את הסיפור הזה, וטען שהיחס שלי כלפיו באותם ימי מחלה, הם אלה ששכנעו אותו כי אהיה רעה טובה ומסורה, ולכן בחר בי. זה הסיפור שלו, לי יש סיפור אחר, קצת פחות רומנטי. נכון שחלה בקדחת וליוויתי אותו לבית החולים הצבאי, וכשאושפז המשכתי לבקר אותו, אך לפי מיטב זיכרוני לא הייתי מאוהבת. הפרידה מאמתי הייתה עדיין טרייה, ולא הייתי בשלה לקשר רציני.

16.8.2003

שוב כבר עברה למעלה ממחצית השנה ללא כתיבה, כשהיי היום יום כפי שכבר כתבתי, כל כך מלאים, כל כך עמוסים ומעייפים שאין בי הכוח, לא הנפשי ולא הפיזי, לחזור לכתיבה. ומה לא קרה בשנה הזו?

ובעצם, מה רציתי לומר?

שאמתי, לכבוד יום הולדתי ה-70, שלח לי שיר ולחן שחיבר במיוחד לאירוע בליווי זר גדול של שושנים אדומות. הוא צרף ברכה שהתחילה במילים "לאמנית החיים...". עד כמה שיש במילים אלה מן החנופה, כנראה שיש משהו בדבריו אלה.

אמתי, שהוא היום די שבר כלי, אבל כרגע הוא בשלב המאני, ולא הדפרסיבי שלו, התלהב מהרעיון לחבר שיר לכבודי, וגם התוודה (לא בפעם הראשונה) שהוא אוהב אותי. למען האמת, כן, קצת התרגשתי. רציתי לבכות, כי זה היה כל כך פתטי! איפה הוא היה אז כשנזקקתי לו! בוודאי שיש לי תשובה – הרי בדומה לכולנו (אולי יותר נכון לרובנו), היה שקוע בתוך עצמו. אבל אני הרי הייתי ילדה, ושקועה בתוך החידלון שלי, ולי הוא היה אז על תקן של מושיע, של אבא או אח גדול, איפה הוא היה אז!?

בגיל ארבעים וחמש, או אולי חמישים, הוא פגש אותי שוב, ובגיל מבוגר עוד יותר, לאחר שחודשו היחסים בינינו – כמובן לא יחסים אינטימיים כפי שהוא רצה – התוודה שהוא מצטער על מה שהפסיד.

כעבור שנים, כשהבאתי לו לביתו בתל אביב את היומן שכתבתי בגיל שתים-עשרה, היומן הקטן שכתבה הילדה שעברה את מוראות המלחמה, אמרתי לו: "אמתי, אתה בכלל יודע מי הייתי אז כשהכרנו? רצית בכלל לדעת?"

אמתי היה אדם מאוד רגיש, מאוד אינטליגנטי וגם חכם. כעבור שלושה ימים התקשר אליי כשהוא מאשים את עצמו: "לא ישנתי שלושה לילות – איך יכולתי להיות כל כך אטום ולא לרצות לדעת עלייך את מה שהיה חובה עלי לדעת. אני, שהייתי מבוגר ממך בשבע שנים, לא הבנתי את זה? ...לא רציתי לדעת למרות שיכולתי להבין..."

26.4.2013 קיבוץ לביא

עברה עלינו רעידת אדמה – אין דרך אחרת לתאר את המכה הקשה הזאת שקיבל יוסף, אני וגם הילדים. לאחר מה שעברנו יחד אתו, כולנו קצת השתנינו.

העניין התחיל כמשהו תמים למדי; בין שאר התלונות היומיומיות שהייתי רגילה לשמוע מבן זוגי זה מספר שנים, הוא החל להתלונן על צניחת העפעף הבריא (השני הורם בניתוח) וגם על איזה קושי קל בבליעה. כששמתי לב שהוא מוותר על הטלוויזיה וטוען שהוא כמעט ולא רואה, וגם בזמן האוכל שמתי לב למשהו לא רגיל – החלטתי לגשת לרופאה שלו. זו להפתעתנו שלחה אותנו דחוף לחדר מיון של בית חולים כרמל.

לאחר ציפייה ארוכה ומורטת עצבים, סוף סוף לקראת הערב הגיע רופא נאורולוג והחליט שיוסף צריך להתאשפז. היינו קצת המומים, אבל הרופא עמד על דעתו וטען שמסוכן לשחרר אותו הביתה ומצבו דורש בירור. עוד הוסיף כי הוא חושד במחלה נאורולוגית כלשהי. שיתפנו פעולה, הבאתי ליוסף כמה דברים הכרחיים מהבית ובלא לחשוד במשהו רציני, השארתי אותו במחלקה וחזרתי הביתה לישון.

לאחר שני ימי אשפוז שבהם הרגיש ללא שנוי, טלפנתי לו כרגיל מוקדם בבוקר. היות והוא לא ענה לסלולרי, טלפנתי למחלקה ואחד האחים ענה לי: "בעלך אינו יכול לענות, כי בלילה היו לו קצת קשיים בנשימה". טסתי לבית החולים מבלי להיות מוכנה למה שראו עיניי: הבעל שלי, שיומיים קודם הלך על רגליו ותפקד פחות או יותר רגיל, מחובר כולו לכל מיני צינורות. לקנה הנשימה הוחדר צינור רחב – הטובוס. גם ברגע זה יש בי התנגדות להיזכר במה שראיתי, זה היה הלם שמולו הייתי חסרת אונים לגמרי. האיש הקרוב לי כל כך, ושאני מחוברת לסבלו, הולך ונשמט מחיי. זו הייתה תופת אמתית שנמשכה כשישה שבועות, כשאני וילדיי נלחמים על חייו, נלחמים כפשוטו ולא מוכנים להיפרד ממנו. עשינו משמרות, כך שכל הזמן אחד מאתנו שוהה לידו, אוחז בידו, מדבר אליו – גם אם היה ספק שהוא שומע – רוב הזמן היה מסומם ונמצא רק בהכרה חלקית.

לאחר המאבק הבלתי פוסק הזה על חייו, ניצלתי את קשרי הישנים בבית החולים והוא הועבר מהיחידה הנאורולוגית ליחידה לטיפול נמרץ נשימתי. למרות כל הבעיות, בשלב מסוים הצליחו לנתק אותו ממכונת ההנשמה, להחזירו למחלקה, ומשם לאחר מספר ימים, העברנו אותו לבית החולים אלישע לשיקום. גם בית-חולים זה היה פרשה די עגומה ומדכאה, אך כאן לפחות, כבר התחלנו לראות איזה אור בקצה המנהרה.

האיש שלי הוחזר לחיים והמאבק המשותף של כולנו על חייו נשא פרי. אך ככל שאני נזכרת בכל מה שקרה, זה כה מכאיב ומפחיד שאני מנסה לדחות מעליי את המחשבות בכל דרך – זוהי המשמעות האמתית של גיהינום בעיניי.

לבסוף, אישי החבול ואבי ילדיי חזר אלינו הביתה! בבית, מיום ליום מצבו הלך והשתפר, אך ההתעסקות בו – פיזית ורגשית – סחטה את כוחותיי. הוא הפך להיות הציר סביבו סובבים חיי, ראש מחשבותיי ומוקד חיי, ואני אסירת תודה על כך, גם אם אינני יודעת למי.

לאחר טיפול ממושך בבית ועקשנותי הרבה שלא פעם נתקלה בהתנגדותו העיקשת לא פחות, האיש שלי חזר כמעט למצבו לפני המחלה. אבל, הוא חלה במחלה המפחידה בשם מיאסטניה גרביס, נזקק לטיפול תרופתי קפדני, השגחה מתמדת ומסורה, וגם בלעדי זה הוא כבר היה איש זקן: "רק" בן 87. כך שמיטב האנרגיה נשאבה ממני כלפיו. עיסוקי הבית ההכרחיים, החתולה שגם היא כבר הזדקנה, והגוף שלי עצמי, מזכירים לי מדי בוקר שאני כבר בת 80. הגענו לגילאים מופלגים ומשלמים על כך מחיר במחלות, מכאובים, חולשה כללית, בגידת החושים והתדרדרות, מתונה אך עקבית, של כל המערכות – זוהי כנראה משמעותה של זיקנה מופלגת.

על רקע כל אלה, ילדיי הנפלאים, נורית, דפי ואסי, עשו יד אחת והחליטו לאפשר לי קצת מנוחה מכל החובות ולהחליף אותי בבית בהשגחה על אביהם.

29.4.2013 קיבוץ לביא

זה היום השלישי שאני במלון קיבוץ לביא באקראי בחרתי בו ומבחינות רבות הוא מתאים לי.

קיבוץ דתי שלא ידעתי דבר על קיומו, ומסתבר שיש לו היסטוריה מרשימה. ראשוני המתיישבים של הקיבוץ הם מי שהיו במלחמת העולם השנייה ילדים מה"קינדער טרנספורט" – רכבת ילדים יהודיים שנשלחו בתחילת המלחמה מגרמניה לבריטניה, ונקלטו שם. ב-1949 הם עלו לכאן, ועל גבעת טרשים הקימו את הקיבוץ.

וכאן אני נמצאת על חשבון "הברון" כלומר; מטעם הגרמנים המאפשרים לי 21 יום של נופש כל שנתיים. המקום יפהפה, ומחדרי אני צופה בהר תבור. שקט כאן מאד, ולאחר שבבוקר מתפזרות קבוצות התיירים לטיוליהם ברחבי הארץ, המקום כאילו נשאר לרשותי. מלבדי אין כאן ניצולי שואה, מה שגורם לי הנאה נוספת. אינני מחפשת חברה להעברת הזמן, השקט אינו מפריע לי, ההיפך, אני מאד נהנית מכך. השתיקה לא מעיקה עלי, כך יש המון זמן לתת למחשבות לשוטט להן חופשי. אני ממלאה את רוב הזמן בקריאה, מנוחה ונמנום, טיולים בחיק הטבע סביב המשק, מעט טלוויזיה והירידה לחדר האוכל שלוש פעמים ביום – הייתי מאד זקוקה למנוחה הזאת ועושה רושם שאצליח למלא שוב את המצברים לאחר שכמעט התרוקנו. הפעם כאמור, יוסף בהשגחת ילדיי בבית, וכך יש לי את הזמן להעלות בכתב מעט זיכרונות על ראשית חיינו המשותפים.

* * *

יוסף, כשהכרתיו בשנת 1952, במושגים של אז, כבר היה ילד "גדול". סרן צעיר בן עשרים ושבע ומבוגר ממני בשבע שנים, ואני נערה חמודה ובשלה לנשואים.

יוסף הגיע ארצה מפולין בגיל תשע, מעיירה בשם בוכניה שליד קרקוב – עיירה ציורית שהייתה שייכת לגליציה. אביו הביאם לארץ בשנת 1934. במידה מסוימת הוא היה מודע לעבר שלי, וידע שעברתי את מלחמת העולם. פה ושם אמרתי משהו, אבל הוא לא

ידע פרטים רבים על מה שעברתי. לפי מיטב זכרוני, כשפגשתי בו לא הייתי מאוהבת, אולם החבורה שבמחנה החליטה שאנחנו מתאימים האחד לשנייה ועודדה אותנו למסד את הקשר. כנראה שזה קצת עבד עלינו. הסתבר שהם לא טעו בהרבה: שנינו ממוצא פולני, המנטליות, הקודים החברתיים והמנהגים של הורינו היו דומים. מה גם שעוד לפני הצבא, אמא ואחותי היו להוטות לחתן אותי. הרעיון התחיל לקרום עור וגידים והתחלנו להיפגש גם מחוץ למסגרת הצבאית.

אמא לחצה שאתחתן. אני לא כל כך רצינית, אך הכרתי בכך שאין לי בסיס יציב. עברו מספר חודשים והתחלנו לצאת יחד בצורה רצינית. תוך כדי החיזורים והמפגשים, הגיע תאריך השחרור שלי מהצבא וחזרתי לעבוד בקופת חולים בסניף אבן סינא, שבמקרה גם היה קרוב לבית הוריו של יוסף. ניתנה לי משרה מכובדת ובכירה במחלקת האשפוז – משרה שנחשבה באותם ימים כמעניינת ואחראית, וזאת על סמך רקורד של ניסיון והצלחה בעבודתי הקודמת. משרה זו חייבה אותי למיין את מכתבי הרופאים, להביך את האבחנות ואת מידת הדחיפות בהם ולפעול בהתאם; ליצור קשר עם מחלקות שונות של בתי חולים בארץ, לזמן חולים למשרד ולארגן את כל הסידורים האדמיניסטרטיביים. עשיתי את העבודה ברצון וכנראה גם על הצד הטוב ביותר, ואילו יוסף נשאר בינתיים בצבא הקבע.

חשבתי אז לתומי כי כוונותיו כלפי רציניות, אך אז הסתבר לי כי לא היה לו קל לוותר על רווקותו. כשהגיע יום הולדתו ה-27, חשבתי לעצמי שיהיה נחמד, אם אפתיע אותו במתנה יפה. כמדומני שזו הייתה שבת. למרבית התושבים לא היו אז עדיין טלפונים. יצאתי לביתו שמחה ועליזה לקראת ההפתעה שאני מכינה לו, ומה אני מוצאת בבואי? הפתעה עוד יותר גדולה, במתכוון או שלא במתכוון, שהוא הכין לי. ההפתעה הייתה בדמותה של "חנה בנגה", אחת מיפהפיות חיפה שכנראה היו לה כוונות כלפיו, ואולי גם לו כלפיה. חשבתי שאנחנו "חברים" והנה, יוסף הוא שהפתיע אותי ואני לא הבלעדית שלו. המפגש הבלתי צפוי בשלושה, מאוד הביך אותי. כדרכי האימפולסיבית נתתי לו

את הספר שקניתי לו כמתנה, אולי גם פלטתי "ברכות ליום ההולדת" ומיד הסתלקתי. אני עוד זוכרת את אמו שחיבבתי, יוצאת אחרי, מנסה איכשהו להתנצל בשמו ולשדל אותי להישאר, ואילו אני נסה משם כרדופת שדים.

בפגישתנו הבאה, ביוזמתו כנראה, באחד מבתי הקפה ברחוב הנביאים, ליד קולנוע "ארמון" אמרתי מפורשות: "אתה צריך להחליט מה אתה רוצה. תבחר ותחליט – או אני או מישהי אחרת!". עבר כשבוע, ואולי פחות, ובפגישתנו הבאה אנו יושבים שוב בבית קפה, מתחת לשמשייה בבית הקרנות, ויוסף מקבל אומץ ושואל במילים אלה: "מה דעתך שנתחתן?" בסופו של דבר הוא בחר בי. דעתי בנושא הייתה כמובן חיובית – הסכמתי.

המפגש בין אמי לבין הוריו, כמקובל באותם ימים, עבר בשלום. כשאמא שלי באה לביתם להכיר את הוריו, הם דיברו רק יידיש. בקושי ידעו עברית. ובאמת אפשר לומר שהרקע התרבותי של המשפחות היה מאוד דומה. הידיים נלחצו בהבנה ונקבע התאריך לחתונה: 17.11.1953.

אחד הנושאים שעלו בינינו עוד טרם נישאנו היה מה יהיה עיסוקו של יוסף בעתיד. לא אהבתי את הרעיון שיישאר בצבא הקבע. בהיותי בצבא הייתי עדה ללא מעט קציני קבע נשואים המנהלים "רומנים" ברמות שונות עם החיילות הצעירות, והדבר קומם אותי. תאריך שחרורו של יוסף כבר היה קרוב ולאחר שבע שנות שרות בקבע, גם הוא בחר להשתחרר מהצבא.

חתונתנו נערכה כמוסכם במלון "וייס" ליד קולנוע "מאי" הקרוב לבית הוריו של יוסף. כנהוג, הוזמנו משפחות, ידידים וגם כל להקת ריקודי העם שלי, כולל אمتי ואשתו רחל, שניגנו בפסנתר והנעימו את זמנם של האורחים.

אני זוכרת את עצמי יוצאת מהמונית בשמלת הכלולות ועם צעדי הראשונים לקראת דלת המלון, החל לרדת הגשם הראשון של החורף, ואני איכשהו מצליחה לא להירטב. הייתה חתונה נחמדה, מאוד מיוחדת. הלהקה ניגנה ורקדה וזה לא היה דבר אופייני לאותה תקופה. כל משך החתונה, אפשר לומר שריחפתי, לא מחוברת למציאות, ולא ממש קולטת לעומק מה לי ולכל הטקס...

חתן וכלה, 17.11.1953

עד לאחר החופה לא ידעתי היכן נגור. אך ללא ידיעתי, יוסף, האישי המתוק שלי, המלא כוונות טובות, החליט להפתיע אותי ושכר לנו דירת חדר בשדרות או"ם 47 (היום שדרות הציונות), בבניין גדול עם הרבה דירות קטנות לזוגות צעירים. אחרי החופה הביא אותי לשם. דירונת של חדר עם מרפסת ומטבח פצפון שבקושי נכנסו בו כיריים ושולחנות קטן. לי כל זה היה כארמון ומעבר לציפיות – זה היה נפלא.

אני זוכרת כמה הופתעתי למראה משפחתו הענפה של יוסף. היו לו הורים, אחות ושני אחים, כולל צאצאיהם. זכור לי אותו חג ראשון (שכבר אינני זוכרת אם זה היה פסח או חג אחר) שזכיתי לקחת בו חלק, ואת התרגשותי עד דמעות למראה השולחן הגדול והערוך לחג. גם משפחתו הגדולה והחמה היו לי משהו חדש. מאז שיכולתי לזכור משהו מעברי – משפחה גדולה הייתה מושג שלא זכיתי להכיר מקרוב.

המשכתי את עבודתי בקופת חולים, ואילו יוסף השתחרר מצבא הקבע והיה בחיפוש אחר עבודה. המעבר מצבא הקבע לחיים האזרחיים לא היה קל עבורו. למעשה, עדיין לא היה לו מקצוע מוגדר. הוא התנסה בעבודות שונות שרק גרמו לו עוגמת נפש וכמעט הביאו אותו לידי ייאוש, עד שהתמקם בחברה בה עבד בקביעות במשך כחמישים שנה. עם השנים למד והשתלם בתחום שאהב, בו השקיע את מיטב כישרונו ומרצו ועשה בו חייל, הנדסת מכונות מיון.

כשנתיים לאחר נישואינו עברנו לדירה מרווחת וחמודה ברחוב התשבי בכרמל הצרפתי. באותה תקופה נולדה בתנו הבכורה נורית, ויוסף התגלה כאבא נהדר. הוא היה הרבה יותר בשל ממני לתפקיד ההורי. לא היו בינינו חילוקי דעות ביחס לחינוך הילדים. הוא היה המפרנס הגדול – מהנדס במקצועו ועמוד התווך של המשפחה, דואג לתא המשפחתי שיצרנו ואוהב אותי בדרכו. אני לעומת זאת, ניצבתי בפני קשיים שנבעו מהשנים המוחמצות בהן עברה עלי ילדותי בצל אירועי המלחמה, שלא בדיוק הכינו אותי לתפקיד המאוד תובעני של להיות אמא.

לאחר לידת דפי, עברנו שוב לדירה חדשה, מרווחת וגדולה, בה

אני חיה עד היום. במקביל לחיי המשפחה (מלבד המשבר הנפשי שפקד אותי) היו לנו חיי חברה תוססים. כולנו היינו צעירים, גידלנו את ילדינו הקטנים, היו סופי שבוע של פיקניקים, טיולים ברחבי הארץ, רחצה בים, בילוים שונים, מסיבות ריקודים – כדרך הצעירים באותם ימים.

24.10.2012

לאחר קריסת המשטר הקומוניסטי בפולין, עלה בי הרעיון לנסות ולחפש את מצילי מאז. כאדם בוגר, הייתי סקרנית לדעת מי הייתה אותה אישה שלקחה את ידי באותו ערב גורלי שלפני גירוש יהודי וייז'בניק-סטרחוביצה לטרבלינקה, הביאה אותי לביתה, ובכך סיכנה את כל משפחתה. אך איך מחפשים אותה לאחר כארבעים שנה מאז שהסתתרתי אצלם?
לא היה לי כל מושג אם הם עדיין בחיים.

זכרתי שהיו במשפחת דנישבסקי שתי בנות, שהנחתי כי אולי נישאו ובעקבות כך שם משפחתן שונה, אך הבן ריסיק, אם עודנו חי בסטרחוביצה, נושא ודאי את שם המשפחה דנישבסקי. והייתה בעיה נוספת, ידעתי שכל האזור – אזור קילצה – וגם סטרחוביצה עצמה, נודעים לשמצה באנטישמיות של תושביה ולא רציתי לעורר תשומת לב בחיפושיי, שמא סביבתם הקרובה לא תתייחס ב"אהדת יתר" לקשריהם עם מישהו מישראל.

עלה בי רעיון לפנות לראש העיר סטרחוביצה – בלי לפרט יתר על המידה מה מניע אותי בחיפושיי – ולבקש את עזרתו בנימה אישית. הייתה עוד בעיה והיא השפה. את מה שיכולתי לזכור מהשפה הפולנית (אותה מעולם לא למדתי בבית-ספר) – החלטתי למחוק עם בואי לארץ, כך שלא שלטתי בשפה. למזלי הטוב, הייתה לי ידידה ששלטה היטב בשפה הפולנית והיא תרגמה את מכתבי לראש העיר מעברית לפולנית. ב-5.3.1987 בשעה טובה, יצא מכתבי לדרך וכעבור כחודש אני מקבלת מכתב רשום הנושא את התאריך 2.4.1987 מראש עיריית סטרחוביצה עצמו, בו הוא מודיע לי כי הזוג דנישבסקי המבוגרים כבר אינם בין החיים, אך בנם רישרד בן ה-56, גר בסטרחוביצה, ברח' אולשינובה 6.

מכתבו של
ראש העיר
סטרחרוביצה

כך מצאתי את ריסיק – רישוד דנישבסקי ואת אחותו אירנה שגם היא גרה בסטררוביצה.

באוגוסט 1987, אני מצטרפת לאחת הקבוצות המאורגנות הראשונות הנוסעות לפולין ומגיעה עם חברת הטיסה הפולנית LOT לוורשה. מקבלת את פניי פולין אפורה, קודרת, רחוקה מלהסביר פנים לתייר. פני התושבים קודרים אף הם ומביעים חשד. בשעות המוקדמות של אחר הצהריים כמעט ולא נראו אנשים ברחוב, מלבד אי אלה שיכורים. חלונות הראווה של החנויות אינם מוארים ומוצגת בהם סחורה דלה. אלה היו פני פולין לאחר נפילת המשטר הקומוניסטי.

אני נפרדת מהקבוצה במלון בו שהינו בוורשה, ומזמינה נהג פרטי שלוקח אותי לסטררוביצה, מרחק של כשעתיים וחצי נסיעה. מוזר לי לנסוע לבד עם הנהג, לשמוע ולנסות לדבר פולנית, לראות בצדי הדרך את היערות, להריח ריחות של ילדותי הרחוקה. בהגיעי לסטררוביצה הנהג מחפש את הכתובת ואנו מגיעים לבית קטן בן שתי קומות עם חצר, שנראה די מטופח. ריסיק ומשפחתו מחכים לי בהתרגשות גדולה, וגם השולחן כבר ערוך לארוחת צהריים – לכבודי. הוא כמובן לא אותו ריסיק בן השתים – עשרה שזכרתי בילדותי, אלא גבר כבן ששים, כסוף שיער, נשוי לאישה שמנמונת שלא מפסיקה לכרכר סביבי ובנם הצעיר ביותר רפאל. שני הבנים היותר גדולים, ריסיק מסביר לי, האחד לומד רפואה והשני משרת בצבא. אנו מחכים עם ארוחת הצהריים לבואה של אחותו אירנה וכשהיא מגיעה, ההתרגשות גוברת. אנו מתחילים להחליף סיפורים וזיכרונות מאותם ימים רחוקים. בין היתר סיפר לי ריסיק שבשלב מסוים אסרו את אמו, היא נתפסה כשהעבירה לחם למחנה דרך גדר התיל, לאמא שלי וגם לאחרים. גם על עצמו ועל אחותו סיפר דברים שלא ידעתי.

נהג המונית שהביא אותי ממתין כל העת בחוץ, הזמן מתקצר ועלי להיפרד. כולנו נרגשים ונסערים מהמפגש, אשתו של ריסיק מציידת אותי בעוגת שזיפים מעשה ידיה, הבן מצלם את כולנו ואנו נפרדים בהבטחה לשמור על קשר. מכאן התחיל "רומן" מחודש עם הבנים ואף הנכדים של משפחת דנישבסקי ומאז

התחילה חליפת מכתבים (שאימצה אותי לחזור לפולנית שנשכחה), שליחת מתנות לחגים וביקורי גומלין בין המשפחות שנמשכים עד היום גם עם ילדיהם של ריסיק ואירנה. ריסיק נפטר כארבע שנים לאחר אותו מפגש, ואירנה נפטרה לפני כחמש שנים. מצילי הפולנים, הוריו של ריסיק – הלנה ויוזף דנישבסקי – הוכרו כחסידי אומות העולם.

בכול מסעותיי עם תלמידי התיכון מהארץ כאשר עדות, הגענו גם לסטררוביצה ולמפגש מרגש עם משפחות דנישבסקי. לרוב תכננתי גם מפגשים עם תלמידי התיכון של סטררוביצה, ולהפתעתי זכיתי להיענות אוהדת מצד הנהלת בית הספר שם. אורגנו לנו מפגשים וסעודות מאולתרות משותפות, והוכנו לכבודנו בבית-התרבות המקומי, גם מופעי שירה ומחול.

אילו הייתי אדם דתי, הייתי חושבת שהגיעו ימות המשיח – כי מי היה מאמין שסטררוביצה הזכורה לי כנגועה באנטישמיות מושרשת וקשה לאורך שנים רבות, תזכה אותנו היהודים הישראליים, בכזאת התלהבות שאפילו העיתונאים המקומיים יתחרו ביניהם לסקר את ביקורנו

24.11.2013

אני חוזרת ומהרהרת באותה טובה, שרוחה נשברה בגיל שלושים, לא רק משום שלא הבינה את העולם סביבה אלא משום שלא ידעה אפילו לנסח את השאלות. זו שישבה בחדרו של דר' מישל, מסתכלת בקנאה על המדפים העמוסים בספרים, ושואלת אותו בהיסוס כילדה קטנה: "האם אתה חושב שאי פעם אוכל להבין מה כתוב שם?"

אני נזכרת כיצד ומדוע הגעתי לדוקטור מישל, וזאת בתקופה בה פסיכולוגים כמעט ולא היו בארץ, והקשר עם פסיכיאטר, עלה בקנה אחד עם היותך משוגע – כמעט כמו פשע שאסור להזכירו.

אני חושבת שזה התחיל עוד ב-1961 – תקופת משפט אייכמן בארץ. חייתי עדיין בהכחשה טוטאלית ביחס לעברי. בעיני האחרים נחשבתי לאישה יפה, מוצלחת, נשואה ואם לשתי בנות קטנות. כלפי חוץ הכול נראה בסדר, ואפילו אידיאלי. גרנו בדירה

נאה ומסודרת, כבשתי את מקומי בחבורת הידידים הגדולה שלנו, שגם הם היו הורים צעירים לילדים קטנים וכמונו נאבקו בגידולם. בין הלידות המשכתי לעבוד, ואף חזרתי לרקוד, אבל לכול אורך הדרך משהו במעמקים לא נתן לי מנוח. יוסף השקיע את כולו בעבודה, ואני חשתי מאוד בודדה ונושאת באחריות לשתי ילדות קטנות שכל חייהן תלויים בי. השלמתי עם האחריות, אבל הייתי חסרת סיפוק ואילו יוסף, נחל הצלחות בעבודה, נסע בשליחויות לחו"ל, ואני הרגשתי "תקועה". אך לא זה מה ששבר אותי. במבט לאחור, ברור לי כי לא היו ברשותי האמצעים להבין לעומק את המציאות בה אני חיה. לא הייתה לי השכלה ולא הכלים להתמודד עם האחריות.

בגיל שנה וחצי נורית החמודה שלנו קיבלה התקף של קוצר נשימה ואושפזה באוהל חמצן בבית החולים רוטשילד. לראות את הגוף הקטן והאהוב נאבק על כל נשימה שבר את לבנו. הייתה זו הפעם היחידה שראיתי את יוסף "הגבר" בוכה. נורית אמנם יצאה מאוהל החמצן בשלום, אך פיתחה אסטמה עם התקפי קוצר נשימה קשים, ונזקקה לעתים לטיפולים נשימתיים ותרופתיים של חדרי מיון. יוסף ניסה לעזור כמיטב יכולתו, אך פיזית – הוא פשוט לא היה לצדי, כי אם בעבודתו. מי שנאלצה להתמודד עם התקפי האסטמה הקשים של נורית, זו הייתי רק אני. ראיתי את עצמי אשמה במצבה – התסכול וחוסר האונים לעזור לה "שיגעו" אותי, והפכו למרכזי. אין ספק כי לצד השנים המוחמצות של הילדות ושנות ההתבגרות הקשות, אשר לא הכינו אותי לתפקיד התובעני של אימהות טובה, היה זה "טריגר" נוסף שהביא אותי לדר' מישל. במובן מסוים עדיין הייתי ילדה בעצמי.

ארבע שנים מיום לידתה של נורית, נכנסתי להריון עם בתי דפנה. ההריונות היו קשים, הייתי מקיאה את נשמתי ואוכלת מעט מאוד. רוב הזמן שהיתי בבית, ואילו יוסף הרבה לנסוע לחו"ל – לארצות הברית, לאירופה. נאלצתי להתמודד לגמרי לבד עם אחריות, כשמבחינה רגשית, לא הייתה לי היכולת להתמודד עמה.

שמונה חודשים לאחר הלידה של דפנה, בתי השנייה, תקף אותי המשבר בכל עוצמתו. חטפתי דיכאון קשה. היה לי ברור שאם לא

אקבל עזרה – אני מתאבדת. למזלי, הבנתי את גודל האחריות המוטלת עליי כלפי שתי בנותיי הקטנות. יוסף ניסה לעזור, אך לא היה מסוגל להבין מה קורה אתי, ולמה חיינו השתבשו. הוא עשה כמיטב יכולתו כלפי הילדות והתא המשפחתי כמו תמיד – אך ביחס למצבי, הרגיש שהקרקע תחת רגלינו מתערערת והיה מבוהל.

ביוזמתי, מבלי שאיש ידע על כך, גם לא יוסף, טלפנתי לדר' מישל. במקרה שמעתי מאחד מחבריני על פסיכיאטר טוב, מנהל בית החולים לחולי נפש בעכו באותה תקופה, ורשמתי בזיכרוני את שמו. הייתה בי התבונה להכיר בכך שמשהו לא בסדר אתי. למזלי נפלתי לידיו של אדם חכם, מוכשר, רגיש ובעל ניסיון. תוך שתי פגישות קלט שמעבר לחזות האישה הנאה, שכביכול יש לה הכול, זוגם אישה שעברה חוויות ילדות מאוד קשות.

במהלך הטיפול, חוויתי תופעות מוזרות שונות, אחת מהן חרוטה בזיכרוני בשל עוצמתה; נסעתי עם יוסף במכונית שלנו ברחוב שדרות או"ם (היום שדרות הציונות), המכונית מטפסת במעלה הרחוב מוואדי ניסנס, ובפינת רחוב הגפן אני אומרת ליוסף: "עצור!". כאשר הוא שואל: "מה קרה?" אני בקושי מצליחה לומר לו שאני חייבת לאכול משהו, כי אם לא, אני אמות. מתוך איזו תחושה אינטואיטיבית מבלי לשאול שאלות, הוא ירד מהמכונית רץ לקיוסק שבפינת רחוב הרצליה והביא לי בייגלה. התחלתי לאכול את הבייגלה, ואמרתי לו שקורים לי דברים מוזרים. ואז ביחד עם הבייגלה ביד, הגענו ללא שום הודעה מוקדמת ישר לביתו של דר' מישל. תחושת הרעב שלי הייתה כל כך חריפה, שלא היו לי כל ספקות שאם לא אוכל – אמות. אני לא בטוחה שבאותו הרגע הבנתי מה קורה לי. לא הייתי מסוגלת לנתח את מצבי. היו כמה ימים שאיבדתי כל קשר עם המציאות, כבר אינני זוכרת איך הצליח דר' מישל להרגיע אותי. תחושת הרעב הייתה רק אחת התופעות שהופיעו על פני השטח – זיכרון מוחשי כל כך, לאותו עבר רחוק שחשבתי אז כי נפטרתי ממנו והצלחתי לקבור אותו לעד, אך לא כך היה.

בשלב מסוים של הטיפול אני זוכרת את עצמי יושבת בכורסא

אצל דר' מישל ואומרת: "אני חייבת להחלים. יש לי שתי ילדות קטנות ואני אחראית לגידולן". היה פרק זמן קצר שקיבלתי טיפול תרופתי וגם שכבתי במיטה כמה ימים.

תוך כדי הטיפול הבנתי שתקופת השואה מנעה ממני לרכוש כלים אלמנטריים להבנת סביבה נורמלית, להבנת המציאות בה הייתי אמורה לתפקד. היה ברור כי המציאות שבה גדלתי ובה למדתי לתפקד הייתה המלחמה ומחנות העבודה וההשמדה. כשהועמדתי בפני מצב בו אני צריכה לטפל במשפחה, בשתי בנות קטנות ולשאת פתאום באחריות, כרעתי תחת העומס.

דר' מישל היה רופא מאוד לא קונבנציונלי בשיטות הטיפול שלו; לא הייתי מוכנה לשכב על ספת הטיפולים, כי לשכב מבחינתי היה לאבד את השליטה על חיי. עברתי את כל הטיפול בישיבה על כסא. באותן פעמים בהן הרגיש שקשה לי, היה אומר: "בואי נצא החוצה". היינו יוצאים לרחוב, ובדרך זו מתנתקים מהעבר, מהחדר החונק ומתחברים למציאות אחרת. הוא גם הציג בפני את משפחתו באמרו: "תכירי את אשתי ואת הילדים שלי", כשכוונתו כנראה הייתה לאפשר לי לראות תמונה של משפחה נורמטיבית רגילה. לאורך הילדות שאותה רציתי למחוק, כבר לא זכרתי מה זו משפחה. במהלך הטיפול, במובנים מסוימים, חזרתי להיות ילדה בשלבי התפתחות שלא מיצתה את ההתבגרות.

קרה פעם, כשהייתי מאוד זקוקה לו והוא לא הגיע למרפאה – אולי קראו לו למקרה דחוף – חזרתי הביתה מאוד עצובה ומאוכזבת. למחרת קיבלתי זר פרחים עם פתק שעליו כתוב: "אני מתנצל על שלא הייתי כשהיית זקוקה לי". הוא ידע שהערכת העצמית נמוכה למדי, שאינני יודעת לקבל, כי בחיים לא קיבלתי, ועשה הכול על מנת לתת לי את התחושה ש"מגיע לי" יחס טוב בזכות מי שאני. בעיניי, דר' מישל היה אדם מיוחד, איש מאוד חכם ומנוסה, ורופא מבריק.

לאחר כשמונה חודשים של טיפול אצל ד"ר מישל, התאוששתי וכוחותיי חזרו אליי. תוך כדי הטיפול למדתי להבין מהי אחריות כלפי ילד קטן שכולו תלוי רק בי. חשתי כי אני מבינה טוב יותר את המציאות והחלטתי להיפרד ממנו, מה גם שלא יכולנו לעמוד

בהוצאות. גידולה של דפי כבר לא היווה בעיה. גם דפי עצמה הייתה ילדה נוחה ומקסימה שלא העמידה בפנינו קשיים ודאגות מעבר לרגיל ומקובל בגידול ילדים.

ניתן לומר שמה שהציל אותי והחזיר אותי לחיים שפויים היו שתי בנותיי הקטנות וההבנה שאני לא יכולה לוותר לעצמי – אני חייבת לשאת באחריות לגידולן ולהחלים.

מעבר לתקופות קצרות בהן לא עבדתי – עד שמלאו לבנותינו כשנתיים והלכו לגן – עבדתי בעבודה חלקית בקופת חולים, במערכת בה התחלתי לעבוד עוד לפני שהתגייסתי. לאחר מכן קיבלתי עבודה קבועה בבית חולים כרמל כמזכירה רפואית. העבודה הייתה מעניינת ומאוד אהבתי את מה שאני עושה. שימשתי מזכירה לשני מנהלי מחלקות, הייתי כבר ותיקה במערכת ומעורבת בחיי בית החולים, הרגשתי שייכת.

תשע שנים לאחר הולדתה של דפי נולד לנו אסף – "המאסף" של המשפחה. יוסף קצת היסס, הוא חשב שהוא קצת מבוגר מדי להיות שוב אבא לתינוק, אך "השתכנע" בסופו של דבר, כפי שמוכיחה העובדה המוגמרת. אני לעומת זאת, הרגשתי עולה על גדותי מרוב רצון לתת ולאהוב, ואת זאת הענקתי בשפע לבן הזקונים שלנו. הייתי מאושרת בתחושותיי שאדע לגדל אותו 'נכון'.

עם לידתו של אסף, למרות היותי מוכנה נפשית ורגשית לקראתו, גם הפעם חזר הדבר שהציק לי לאחר כל לידה. שוב הרגשתי "קצוצת כנפיים" ומרותקת לבית, בעוד יוסף עושה קריירה יפה בעבודתו, וחופשי לנוע ברצונותיו ובבחירותיו כאוות נפשו.

הנושא הזה של "מקומה של האישה בבית" ניקר בי לאורך שנים וראיתי בכך קיפוח יכולותיה ובחירותיה של האישה. לאחר שקראתי את ספרה של סימון דה-בובואר "המין השני" – הצטרפתי לתנועה הפמיניסטית. באותם ימים, שנות השבעים, התנועה הפמיניסטית בארץ הייתה מאוד חריגה ברעיונותיה. כל מה שאדם ממוצע ברחוב ידע עליה היה, כי חברותיה "שרפו חזיות". הרעיון הפמיניסטי נתקל ביחס נלעג ומזלזל. היינו אז

קבוצה קטנה, בין עשרים לשלושים חברות בכל הארץ, שהמרכז שלה היה בחיפה. מי שהובילה אז את המאבק שלנו, הייתה מרצה צעירה לפילוסופיה באוניברסיטת חיפה בשם מרשה פרידמן, לימים גם חברת כנסת. מרשה הביאה איתה רעיונות פמיניסטיים מהפכניים מארה"ב, שכיום חלקם כבר הפכו להיות "נורמה" בחיי המדינה, כמו לדוגמה הרעיון להקים בארץ מקלטים לנשים מוכות.

ביומיום, יוסף ואני, כל אחד מאתנו ניהל לו את חייו די בנפרד, אך גם ביחד. עם השנים הילדים גדלו ובגרו, מצבנו הכלכלי השתפר, מה שאיפשר גם גיחות משותפות מדי פעם לחו"ל.

בגרותי, הבשלתי, למדתי באקדמיה, תפיסות החיים שלי השתנו, ואילו אצל יוסף היו אלה שנים של יציאה לפנסיה ואיתן שקיעה הדרגתית של האמביציות, ובמובנים רבים גם השלמה עם הישגיו עד כה, ואי רצון לחפש אחר אתגרים חדשים. אמנם עסק בספורט ותכנן פה ושם כמה מפעלים כיוזמה פרטית, מה שהביא לו סיפוק, אך כשזה הסתיים – הוא שקע במין אדישות וריחוק מהסביבה. ניסיתי כמיטב יכולתי לעורר בו התלהבות, אך נראה היה שהוא מוותר וטוב לו עם חייו כפי שהם. ייתכן וכבר אז קיננו בו סימני המחלה שתתגלה רק בעתיד, אך לא היינו מודעים לכך. חושיו החלו לבגוד בו, ליקויי השמיעה היו עקב אכילס תורשתי. הוא נטה לרוגז ולחשדנות, ואישיותו עברה שינויים חריפים שלא הקלו על אחרית חיינו המשותפים.

מה היה בינינו לאורך ששים שנה? האם אצליח לדחוס זאת לכמה משפטים, מספר שורות? ניתן לומר שיוסף ואני בגרנו יחד, הולדנו שלושה ילדים נפלאים, נאבקנו כל אחד בדרכו בקשיי היומיום, בפנטזיות, באשליות, בקשיים שליוו את הזוגיות – אך עשינו זאת יחד, חולקים רגעי אושר וסיפוק, בעיקר בכל הנוגע לשלושת ילדינו שמהם גם יוסף שאב סיפוק רב. היינו חברים טובים.

מנערה שלא הבינה דבר מהחיים, גם אם לא תמימה, נערה שנאבקה על מקומה בחברה יותר בעזרת דחפים בלתי מוסברים מאשר בהבנה וביכולת לקרוא נכון את המציאות – הפכתי לאשה

בוגרת ודעתנית. גם יוסף שלי, לא היה בדיוק איש העולם הגדול עם ניסיון חיים שידע לקרוא את רזי המציאות, אך בכל מקרה ידע זאת טוב ממני...

אלו היו "על קצה המזלג" תולדות חיינו המשותפים. בערוב ימינו חיינו המשותפים הפכו משמימים ואפורים מעט, עד לרגע המר בו נאלצנו להיפרד ממך, האישי היקר שלי ואב ילדיי, בצורה כל כך כואבת ואכזרית.

22.11.2013 כחודשיים לאחר "רעידת האדמה" הסופית

אני יושבת ליד השולחן שלי, בפינת העבודה של חדר השינה וחושבת איך לתרגם למילים את השנה הארוכה הזאת שעברה עלינו.

יוסף, יוסקה, בעלי, חברי הטוב, גם אם לעתים ירד לחיי, אך חלק מחיי זה ששים שנה – איננו!

לאחר שנה של ייסורים קשים, כאבי תופת, תסכולים וניסיונות בלתי נלאים שלי ושל הילדים לעצור בעדו מלעזוב אותנו, הוא בכל זאת נפרד מאתנו והלך לעולמו.

אמנם רצינו להיפרד אחרת, פרידה אנושית יותר ולא כל כך מיוסרת, אך זה לא צלח לנו. בכל זאת הוא היה כבר בן 87 ומאד חולה. כנראה חולה כבר מספר שנים, גם אם בשום אופן לא הייתה מודעת לכך, וכך גם הרופאה שלו, כי היה איש חזק, בעל גוף מרובע ומרופד וידיים חזקות בצורה יוצאת דופן, גם לגבי גילו. הוא לא שידר כל חולשה ולכן זה גם היקשה כל כך על הפרידה ממנו.

ברגע זה, אני רוצה אותו לידי, לנחם אותו, להקל עליו ולומר לו: "לידי לא יקרה לך שום דבר רע" – מעולם לא האמנתי שארגיש כך. הוא כה האמין בי והרגיש בטוח לידי, ואני אכזבתי אותו, נתתי לו למות תוך סבל נורא וזה כנראה ירדוף אותי עוד זמן רב. בסופו של דבר זה מה שקרה. הוא מת בגיהנום, בייסורי תופת ואני לא הצלחתי למנוע זאת ממנו. סוף פסוק – החיים המשותפים שהיו לנו, חמקו להם, ואני רק מנסה להעלות משהו מהם על גבי הנייר.

29.11.2013

יקירי, כבר למעלה מחודשיים לאחר שהלכת ממני, מאתנו, גם הילדים מתאבלים עליך. יום ששי היום, ערב, ולא תאמין אבל יש לי זמן פנוי, ואני לא כמו הארנב ב"עליזה בארץ הפלאות" שתמיד רץ וממהר ואגב כך פולט I'am late, I'am late, כך נהגת לצחוק עלי ובכך גם להעביר ביקורת ולעקוץ, כמובן שתמיד רצית שאהיה איתך יותר... אבל, תמיד גם היו חובות והאם יכולתי אחרת? תמיד אפשר אחרת, אבל כך הייתי בנויה – קודם החובות ורק אחר כך לנוח, להתרווח וליהנות.

התכוונתי לעשות עכשיו סדר בכל המשחות, הקרמים, החבישות הסטריליות, הפלסטרים, ששימשו אותך בחודשים האחרונים. כל זה מגובב בשלוש קופסאות פלסטיק על הארון שבין המיטה שלך למחשב, מעלה אבק, ואיכשהו זה כבר לא צריך להיות שם. ובכל זאת, קודם כל התיישבתי לכתוב, כי קשה לי לגעת בכל אותם דברים בחדר, מבלי להיזכר שוב ושוב בכל הסבל הנורא הזה שליווה אותך בשנה האחרונה. הלוואי ואפשר היה אחרת, הלוואי ויכולתי למנוע ממך את ייסורי התופת שאותם ודאי סבלת. אני נזכרת גם ביורי, כמה שמירות לילה, רחיצות וחבישות הוא עשה לך, עד לזמן האחרון, חודש לפני שעזבת אותנו, הסתדרת אתו ממש טוב. אני חושבת שאכזבת גם אותך, כי עם כל הסימפטיה והטיפול המסור, עזרנו לו גם בהשלמת השכר החודשי. מאז לא שמעתי ממנו יותר.

רוב הדברים ששייכים לך עדיין נמצאים במקומם. אמנם חילקתי לא מעט חולצות, אבל אני לא ממהרת להיפרד מכל מה שהיה שייך לך. נוכחותך עדיין בחדר, אתה יכול לבוא ולהיווכח. יותר לא בא לי לכתוב על עצמי. בגדול – אני בסדר, החיים מתנהלים בנחת, בקצב הרבה יותר אטי ממה שהיית זוכר, אילו יכולת לזכור. אין לי ציפיות, נדמה לי שאני מסוגלת לקרוא את מפת העתיד ואין לי שום בעיה עם זה.

13.2.2014 מלון ישרוטל, ים המלח

תוך כדי צעדת הבוקר, ולאחר שבוע במלון שבו אני מוקפת בכל אותם דברים מפנקים שבעבר גרמו לי הנאה כה רבה, נתקפתי משום מה במרה שחורה. הגעתי לידי החלטה ביחס לעתיד, ולאחריה הרגשתי הקלה.

כל השנים מלווה אותי התחושה שיש לי מה להעביר לדורות הבאים, וזה לא רק הסיפור האישי, אלא כל מה שהוא מכיל, תקופות סוערות של מלחמות, ואירועים רבים מחיי שמלווים בהיסטוריה של המדינה.

יוסף נפטר לפני שנה וארבעה חודשים, הוא לא קרא את שכתבתי. אני חושבת שמכול היוםנים שכתבתי יכול להתהוות אולי סיפור מעניין. הוא צרור בכל מה שכתבתי לאורך השנים, חומרים שהכאיבו – חיים שלמים של ביבליותרפיה. לא נתתי לאיש לקרוא את שכתבתי, אך באמצעות הכתיבה יכולתי לפרוק את החוויות הכואבות, לפעמים בלתי נסבלות. בתחילה חשבת לקחת את כל שכתבתי, להניח בקופסת קרטון ולהעביר לילדי, שיעשו עם זה מה שימצאו לנכון. אך היינו כל כך שבורים מהמוות שלך אישי היקר, שכלל לא התייחסתי לנושא. מאוחר יותר חשבת שאולי אנסה להיעזר במישהו בעל ניסיון בתחום העריכה. העיסוק בכך יפיג קצת את בדידותי, ירגיע אותי, ולא אחיה בחרדה שהנה הימים חולפים במהירות ולא אספיק לספר את הסיפור...

מעבר לכך, אינני חושבת שהחיים יכולים להציע לי הרבה, אני כל כך עשירה בחוויות שאין לי תחושה כי אפסיד משהו. שבעתי. אין בי כבר אותה סקרנות שהייתה, מה כבר יכולים החיים להציע לבת 80? האם המאבק היום יומי עם מגבלות הגוף, הכאבים למיניהם, האם הם שווים את המאמץ לשרוד?

ילדים, נכדים, כל זה נפלא, אבל אלה החיים שלהם, וכך זה צריך להיות. הם אינם צריכים לחיות את חיי, וזה גם בלתי אפשרי. צאצאיי מאד יקרים לי, וכל עוד אוכל, אנסה לעזור, אבל אהיה מאד אומללה אם אהיה זו אני שתזדקק להם.

כל השאר, בכל הנוגע לי עצמי, ממש לא "מזיז לי" (כמו שאומרים

הילדים), אחיה את הימים שנותרו כל עוד ויש בהם עניין כלשהו עבורי, ועד כמה שאצליח לסבול את הזיקנה, החולשה והתופעות המתלוות לה.

יש בי ספקות אם אצליח להתיישב ברצינות ובהתמדה ולארגן את סיפור חיי למשהו קוהרנטי, מסודר וראוי לקריאה. כל חיי כתבתי ובמבט לאחור, כל שהעליתי בכתב, מהווה המשך ישיר ל"מה שהיה אז..."

אחרית דבר

או 'חצי הכוס המלאה'

5.2.2015

לפעמים יש השואלים אותי, ובעיקר ילדי בתי הספר שהתלוויתי למסעם לפולין: "איך שרדתי? איך ניצלת?" כאילו שיש לשאלה זו רק תשובה אחת.

חלפו שנים עד שהצלחתי לבנות תשובה עובדתית מתקבלת על הדעת. עד אז הייתי מנחשת מתוך מה ששמעתי מסיפורים של אחרים: למשל, כי אבא מסר אותי לנוצרים, כי היו שם מפעלי תחמושת, כי הגרמנים אפשרו ליודנראט להכניס את ילדיהם למחנות...

שרדתי קודם כל מפני שאבא שלי מאוד אהב אותי והייתה לו ראייה נכונה להבין מה קורה סביבו, ולכן היה מוכן לקחת את הסיכון, להיפרד ממני ולמסור אותי לאישה זרה עליה החליט לסמוך. שרדתי כי משפחת דנישבסקי לקחה את הסיכון על עצמה והייתה מוכנה להסתיר אותי אצלם.

שרדתי כי היו שם מפעלי תחמושת ומחצבות ולכן הוקמו שם מחנות עבודת כפייה. לכן, יחסית לקהילות אחרות, בסטרטגיה שרדה שכבת גיל מסוימת שלא נלקחה לטרבלינקה.

שרדתי כי מפקד המחנה הגרמני בדיוק הוחלף, והגרמנים לא ידעו לזהות מי הם בדיוק ילדי היודנראט, כך שיכולתי להיחשב לאחת מהם.

שרדתי כי באושוויץ גיליתי תושייה כיצד להסתדר, והיה לי מזל שפגשתי את ד"ר אנה, אהובתו של ד"ר מנגלה, שעזרה לי לאורך כל היותי שם.

שרדתי כי בהמשך, כאשר איבדתי את כל המוכר לי בעולם, עדיין הייתי עם אמא, ואמא הייתה אמא. זה היה אחד הדברים שנתנו לחיי ולחייה משמעות, כמו שכתב ויקטור פרנקל – גם אם ברגע שהגענו לאושוויץ התפקידים התהפכו וזו הייתי אני שטיפלתי בה. למדתי איך לשרוד. כבר לא הייתי ילדה בת שש, הייתי כבר "גדולה" בת אחת-עשרה ולמדתי "לקרוא נכון את המפה" של מציאות מעוותת ובלתי מתקבלת על הדעת. במקומות ואופנים שונים, מצאתי עזרה בדמות אדם שהיה לו אכפת ממני, שנתן לי

כוח להתגבר ועזר לי לשרוד. במפגשים שלי עם אנשים, אולי המבט ואולי ההבעה שלי, עוררו בהם אמפתיה ורצון לעזור. והיה כבר מי שאמר, שעובדת היותי ילדה יפה, גם היא הייתה ערובה להישרדותי.

באשר לחצי הכוס המלאה, על כך אפשר ללמוד כבר מיומני הקצר, זה שכתבתי בגיל שתיים-עשרה בברגן בלזן אודות המלחמה. אלו שקראו, אמרו שבסופו של דבר, יש שם איזו אופטימיות – בחירה לראות את המציאות דרך הדברים היותר טובים בחיים.

איני רואה את עצמי כאדם כועס או ממורמר בגלל העבר. היה גם מי שאמר עליי בבדיחות הדעת לאחרונה: "לא יאומן – אבל יש פולנייה אופטימית". השואה היא חלק משמעותי מאוד מחיי, אך זה אינו כרטיס הביקור שלי. אני חושבת וכך גם אחרים, שיש לי כמה הישגים נוספים.

מימשתי חלק מאישיותי, גם אם לא את כולה כפי שהייתי מתאוה. ייתכן ויכולתי להגיע להישגים יותר מרשימים בתחומים שהייתי בוחרת, ייתכן... אך מי הם בני-המזל שגם ללא עבר "שואתי" זוכים למימוש עצמי? יש להניח שמעטים בלבד.

והנה, אין לי מילים אחרות לתאר את מה שקורה בערוב ימיי – אלא כמעשה נסים.

בעודי שקועה בייאוש ובדיכאון עמוק מהאבדן של יוסף שלי ומצוידת בידיעה ברורה שבגילי המופלג, באמת שאין יותר למה לצפות, קורה דבר שהוא בגדר נדיר שבנדירים. בעזרת קבוצת אנשים מיוחדים ואמפטיים הצלחתי להתאושש, לחזור שוב לחיים ולהאמין בהם.

והופיע גם איש, חכם, רגיש ומפתיע שהושיט לי יד והצליח לעזור לי לעלות מתוך הבור האפל בו שהייתי ללא כל תקווה. האיש הזה כבר שנה ליד, והחיים נצבעו שוב בוורוד. הזיקנה יכולה בינתיים לחכות.

מזמון לשומאלי: למעלה – אריה, נורית דפי, תדף, טובה, אורית ומתי, יוסף, אסי. למטה – אוריאל, שתי, קורלי, אור, יונתן ומרוח

נספחים

לאמא שלנו!

כשהיינו קטנים, אף פעם לא סיפרת לנו על עברך. איכשהו ידענו כמעורפל שהיית בארשוויץ אבל אף פעם לא קישרנו את זה לטקסים שנערכו בבית הספר ביום השואה, או לטפירים ולטרטים שעסקו בשואה. הרי נראית צברית יותר מכל צבר אחר. מה לך ולזה, השבנו, ומה לנו ולכל זה. זה קרה לאנשים אחרים בזמן אחר. ההכחשה היתה כעיצומה.

ידענו שיש כמה מחברות שחזרות חבירות צמק בתוך ארון בסלון, כתובות בכתב יד צפוף ובלתי מפורטת, כשפה זרה. מדי פעם היינו מציצים בהן בניבה, כשלא היית בבית. הן הכילו סוד שהיה קשור אליך ושלא העזנו לשאול אותך עליו.

והנה, לפני עשור, זל לשמע שינוי. המחברות הוצאו מהארון, ישבת ותרגמת אותן עבורנו, והעבר, אותו עבר מודחק ומוכחש, קרם עוד גידים והפך חלק בלתי נפרד מהיינו. קראנו את היומן והודעונו ממה שהיה על ילדה קטנה כבת שבע לעבור כדי לשרוד. קראנו שוב והתמלאנו גאווה. זאת האמא שלנו, אמרנו לעצמנו, שהצליחה לשרוד למרות האימה, הרעב והמצוקה, והמוות המרחף מעל.

הצלחת להשאיר בנדים, התעקשות להגיע לארץ, התחנתת והבאת אותנו לעולם, הצלחת מאוד בעבודתך ופתחת כרומן עם האקדמיה שעדיין כעיצומה. זהו ניצחון אמיתי, וזאת הדרך שאת מנחילה לנו. תמיד להסתכל קדימה. אף פעם לא להשכר.

אוהבים וגאים בך תמיד,

ילדיך - אסי, דפי ונורית.

24.4.03

מכתב ששלחו ילדי בעת היותי עם משלחת נוער בפולין כאשת עדות

סוגי פסוקים

א) פסוקי חוק
 פסוקי חוק הם פסוקים המצווים על ידי ה' או המלך, ובהם יש תוצאה או עונש.
 דוגמה: ואלה הדינים אשר יעשה ה' לאלה הארצות אשר יושבות על גדות הנהר פרת ואלה הדינים אשר יעשה ה' לאלה הארצות אשר יושבות על גדות הנהר טיגר.

ב) פסוקי תנאי
 פסוקי תנאי הם פסוקים המציינים תנאי לביצוע הפעולה, ובהם יש תוצאה או עונש.
 דוגמה: ואלה הדינים אשר יעשה ה' לאלה הארצות אשר יושבות על גדות הנהר פרת ואלה הדינים אשר יעשה ה' לאלה הארצות אשר יושבות על גדות הנהר טיגר.

ג) פסוקי סיבה
 פסוקי סיבה הם פסוקים המציינים סיבה לביצוע הפעולה, ובהם יש תוצאה או עונש.
 דוגמה: ואלה הדינים אשר יעשה ה' לאלה הארצות אשר יושבות על גדות הנהר פרת ואלה הדינים אשר יעשה ה' לאלה הארצות אשר יושבות על גדות הנהר טיגר.

ד) פסוקי תוצאה
 פסוקי תוצאה הם פסוקים המציינים תוצאה לביצוע הפעולה, ובהם יש סיבה או תנאי.
 דוגמה: ואלה הדינים אשר יעשה ה' לאלה הארצות אשר יושבות על גדות הנהר פרת ואלה הדינים אשר יעשה ה' לאלה הארצות אשר יושבות על גדות הנהר טיגר.

23.11.2001

לטובה

רצינו להודות לך על שמונה ימים נפלאים ומרגשים
בפולין.
לעד נזכור את דבריך ולא נפסיק לדמיין את הילדה
הקטנה רצה במחנה שמשכיבה דממה.
חוויותיך נחרטו בליבנו ואנו עדיין מוצאות עצמנו
לעיתים חושבות ומדברות אודותיך רבות.
אנחנו מאוד מעריכות את דמותך ואישיותך, האומץ
הרב שלך וההצלחה בה המשכת לדבוק,
תמשיכי להצליח, ליהנות מהחיים ולהאמין שהחיים
ממשיכים למרות הכול, כי הם באמת ממשיכים,
ומי כמוך יודעת זאת!!!
החיוך שלך בפולין, בערב הפולקלור, בראש השנה
וביום שישי כאשר הדלק נרות שבת, האיר לנו
שמחה ותקווה.
משמעות גדולה קיבל חמסע בזכותך, וכך נזכור
היטב את היומיים בהם היית עם אוטובוס 2,
איתנו. כמו כן נזכור את השיחה שניהלנו באחד
הבקרים כמו חברות על שירה, ריקוד ועוד נושאים
שונים שנמצאו מאוד מענייניים.
תזכי לחיים ארוכים עם נפש צעירה.

תודה רבה,
מעין מלמן
וקרן זמיר
בית חינוך "הר וגי'א"

אחד מהמכתבים הרבים שקיבלתי מהתלמידים איתם נסעתי
במשלחת לפולין

אוניברסיטת חיפה

הרשות ללימודים מתקדמים

זאת לתעודה

כי

טובה פגי

6459572 ת"ז

נמנית עם

מצטייני הדיקן ללימודים מתקדמים
לשנת תשנ"ח

לאות על

הישגים הראויים להערכה בלימודי התואר השני
בחוג
פילוסופיה

פרופ' אבי שניא

הדיקן ללימודים מתקדמים

יוסף ואני בטקס קבלת
התואר השני בפילוסופיה
יוני 1994

הפסיכיאטר דר' מישל יצא מהחדר לרגעים מספר והשאיר אותי לבד. אני עומדת מול האצטבות העמוסות, קוראת את שמות המחברים, אפלטון, אריסטו, שפינוזה, פרויד ואת הכותרים המרתקים, תוהה על תוכנם, וכשהוא חוזר לחדר, אני מפנה אליו שאלה: "אתה באמת חושב שאהיה מסוגלת להבין אי פעם מה כתוב בספרים האלה?" אך דר' מישל עונה לי רק בחיוך...

כמה מזל היה לי ולשתי בנותיי הקטנות, שהאיש קלט כי מעבר לאישה הצעירה והנאה שכביכול לא חסר לה דבר, עומדת נפש מיוסרת שאין לה שום כלים (ולו הבסיסיים ביותר) להבין את המציאות "הנורמלית" שבה היא מתפקדת, כי המציאות שבה גדלה והתפתחה הייתה כל כך אחרת ושונה.

* * *

טובה פגי, טובצ'יה לוסטמן, נולדה בחבל קילצה שפולין בשנת 1933, שנה הרת גורל בה תפס הרייך השלישי את השלטון בגרמניה. היא שורדת את המלחמה באומץ, מגיעה ארצה כנערה בשנת 1947, ומבלי להיות מודעת לכך, היא חוברת לדור מקימי המדינה.

לאורך היומנים, כמו לאורך חייה, מתואר סיפור ההיסטוריה לצד סיפור חייה, של הילדה, הנערה חסרת ההשכלה והמשאבים, האם הצעירה שמגלה את דרכי העולם, והאישה הבוגרת שעם כל הקושי שבדבר, בוחנת מחדש את קורות עברה.